

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

РУМУНСЬКА ТА МОЛДОВСЬКА
НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ
В УКРАЇНІ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ
ТА МОЖЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ

ЗБІРНИК НАУКОВО-ЕКСПЕРТНИХ МАТЕРІАЛІВ

Київ 2019

УДК 323.15(498+478+477)008+37

P86

*За повного або часткового відтворення цієї публікації
посилання на видання є обов'язковим*

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

А в т о р и :

Тищенко Ю. А.

Круглашов А. М., д-р політ. наук

Бакальчук В. О., канд. філос. наук

Дубова С. В., канд. істор. наук

Нечаєва-Юрійчук Н. В., канд. істор. наук

За науковою редакцією Ю. А. Тищенко

Румунська та молдовська національні меншини в Україні: стан, тенденції та можливості співпраці : зб. наук.-експерт. матеріалів / [Ю. А. Тищенко, А. М. Круглашов, В. О. Бакальчук, С. В. Дубова, Н. В. Нечаєва-Юрійчук] ; за наук. ред. Ю. А. Тищенко. – Київ : НІСД, 2019. – 112 с.

ISBN 978-966-554-312-1

В аналітичній доповіді досліджено стан забезпечення культурно-освітніх та інформаційних прав румунської і молдовської національних меншин в Україні, окремі аспекти забезпечення освітніх, мовних прав української діаспори в Румунії та Республіці Молдові. Також проаналізовано можливості підтримки добросусідських взаємин України з Румунією та Молдовою. Сформульовано пріоритетні напрямки подальшої співпраці у двосторонніх відносинах в контексті дослідженого питання.

Доповідь адресована державним службовцям, посадовцям органів місцевого самоврядування, політичним діячам, громадським активістам, науковцям та студентам, які цікавляться питаннями міжетнічних відносин в Україні та двосторонньою співпрацею України з Румунією та Молдовою.

УДК 323.15(498+478+477)008+37

ISBN 978-966-554-312-1

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Забезпечення культурно-освітніх та інформаційних потреб румунської та молдовської національних меншин в Україні	10
1.1. Забезпечення інформаційних прав румунської та молдовської національних меншин	13
1.2. Забезпечення права на освіту	18
1.3. Напрями політики стосовно румунської та молдовської національної політики в регіональному вимірі: регіональні програми	25
РОЗДІЛ 2. Окремі аспекти забезпечення освітніх, мовних прав представників української діаспори	33
2.1. Стан забезпечення прав української діаспори в Молдові	33
2.2. Стан забезпечення прав української діаспори в Румунії	36
РОЗДІЛ 3. Виокремлення ключових питань щодо формування добросусідських взаємин України з Румунією та Молдовою (огляд та динаміка ситуації)	42
ВИСНОВКИ	50
МАТЕРІАЛИ ЗАСІДАННЯ КРУГЛОГО СТОЛУ «Румунський та молдовський чинники у внутрішній політиці України» (Київ, 20 вересня 2018 року, Національний інститут стратегічних досліджень)	55
Список учасників круглого столу	56
ВИСТУПИ ТА ДОПОВІДІ УЧАСНИКІВ	
ПАВЛЕНКО Ростислав Миколайович	59
БЕЛЩЕР Наталія Володимирівна	61
ЛУСКАЛОВА Корнелія Євгеніївна	77
МАЙБОРОДА Олександр Микитович	82
ГЕРАСИМЧУК Сергій Павлович, МАТІЙЧИК Ярослав Петрович	89
ФЕТЕСКУ Анатолій Семенович	94
Отець Михайло КОБЗЮК	101
Стенограма виступів учасників (витяг)	105

ВСТУП

Демократичність суспільства проявляється не тільки наявністю демократичних процедур, принципами верховенства права, розвитком громадянського суспільства, добрим урядуванням. Одним із засадничих принципів демократії є й політика захисту та дотримання прав національних меншин. Дієвим напрямом у цьому є стратегія інтеграції різних суспільних груп, зокрема інтеграція представників національних меншин, формування інклюзивної політичної нації. Водночас у цьому вимірі інтеграція розуміється як «динамічний процес із залученням багатьох учасників, що сприяє ефективній участі всіх членів різноманітного суспільства в економічному, політичному, соціальному й культурному житті та підтримує інклюзивне відчуття належності на національному та локальному рівнях усіх членів суспільства»¹. В Україні сформовано достатньо широку нормативну базу, спрямовану на забезпечення прав національних меншин, у нормативно-правових актах, законодавстві встановлено практично весь комплекс прав національних меншин, що фіксуються в міжнародних правових документах, водночас бракує дієвих імплементаційних механізмів.

Відповідні напрями політики інтеграції, дотримання прав національних меншин базуються на міжнародно-правових нормах Ради Європи, ООН, ОБСЄ, до яких приєдналася Україна. Серед таких норм – право на збереження ідентичності, розвиток культури національних меншин, можливість освіти мовами національних меншин, доступ до інформації, питання представництва національних меншин. Одним із завдань такої політики має бути і протидія дискримінації та заходи посиленої підтримки для досягнення справжньої рівності стосовно вразливих груп меншин. Відповідні норми мають бути імplementовані до політики держави щодо національних меншин, задоволення їхніх прав, підтримки реалізації цих прав через діалог та співпрацю.

¹ Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств. Листопад 2012 р.

Права національних меншин та гарантії з боку держави стосовно їхнього отримання фіксуються й у міждержавних правових угодах. Двосторонні відносини між країнами також впливають на процеси інтеграції, суспільного порозуміння та сприйняття щодо національних меншин. Румунська та молдовська національні меншини традиційно проживають в Україні в регіонах, які межують із країнами їхнього походження. Зокрема, їхні права захищені міжнародними нормами, широкою базою двосторонніх міждержавних угод між Україною та Молдовою, Україною та Румунією, які передбачають симетричні заходи захисту прав національних меншин². Наприклад, у Договорі про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією³ ст. 13 присвячена питанням захисту прав національних меншин, зокрема вказується, що договірні Сторони зобов'язуються в разі потреби вжити належних заходів з метою розвитку в усіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення; йдеться про право індивідуально або разом з іншими членами їхньої групи на свободу виявлення, збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності, право зберігати та розвивати свою культуру та право на захист від будь-якої спроби асиміляції проти їхньої волі. Вони мають право здійснювати повністю та ефективно права людини й основні свободи без будь-якої дискримінації і в умовах повної рівності перед законом. Вказується, що Сторони створюватимуть для осіб, які належать до української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні, однакові умови для вивчення їхньої рідної мови. Декларується створення широкої міжурядової комісії, яка збиратиметься не менше ніж раз на рік.

Водночас україно-румунські взаємини тривалий час із моменту підписання Угоди, фактично до 2014 року, були доволі контроверсійні-

² Закон України «Про ратифікацію Договору про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459/96-%D0%B2%D1%80>. Закон України Про ратифікацію Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією і Додаткової угоди до нього у формі обміну листами Міністра закордонних справ України та Міністра закордонних справ Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474/97-%D0%B2%D1%80>
Загалом перелік чинних міжнародних угод між Україною та Румунією налічує 57 угод, договірно-правова база України з РМ налічує станом на лютий 2017 року 148 чинних міжнародних договорів.

³ http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_003

ними. Сторони часто-густо концентрувалися на проблемних аспектах двосторонніх відносин (питання забезпечення прав національних меншин, визначення меж континентального шельфу, судноплавство в каналах на Дунаї, складні питання історичної пам'яті). Наприклад, у 1990-ті роки в Румунії праві політичні сили використовували питання історичної пам'яті, належності територій для мобілізації власного електорату. Румунські соціал-демократи в 2000-му дорікали українському уряду в незаконній, на їхню думку, експлуатації нафтових родовищ біля острова Зміїний, виникали проблеми в делімітації континентального шельфу.

Однак сьогодні унаочнюється інший досвід та проявляються позитивні тенденції у двосторонніх відносинах – ситуація суттєво змінилася після 2014 року, Революції гідності в Україні та початку російської агресії проти України.

Румунське суспільство та політикум підтримали європейські прагнення України, євроатлантичну орієнтацію та системно засудили незаконну анексію Криму з боку РФ та агресію на Донбасі. Румунія виявилася першою країною ЄС, яка ратифікувала угоду про Асоціацію України та ЄС і сьогодні розвиває співпрацю в багатьох гуманітарних та безпекових напрямках. Суттєво активізувався політичний діалог, почалися регулярні засідання Змішаної Українсько-Румунської міжурядової комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, що до 2017 року не мала спільних заходів протягом 11 років; розвиваються проекти транскордонної співпраці, зокрема за сприяння Європейського Союзу. Розвивається безпекова співпраця в Чорноморському регіоні.

Румунія з початку незаконної окупації Криму підтримує європейські санкції через порушення територіальної цілісності України. У рамках «Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про спільне патрулювання українсько-румунського державного кордону» з вересня 2017 року відбувається спільне (скоординоване) патрулювання державного кордону. З 2017 року між урядами було підписано 12 угод про співпрацю в різних сферах, як-от у сфері протидії корупції, у сфері військових перевезень та інші.

Такі позитивні зрушення у двосторонніх відносинах дають багатьом експертам підстави говорити про сталий розвиток партнерства між країнами, навіть про його стратегічний характер, спрямований на економічні, безпекові питання, з-поміж яких – вирішення безпекових питань у Чорноморському регіоні. Євроінтеграційний чинник,

безпекові виклики агресії РФ стали потужним важелем для розвитку міждержавного партнерства в регіоні. Поглиблюється співпраця і в інших сферах: контроль кордону (зокрема, скоординоване патрулювання придністровської ділянки), розвиток транспортної інфраструктури, проведення спільних антитерористичних навчань, у Молдові розпочала роботу система електронних закупівель ProZorro, реалізуються спільні проектні ініціативи за підтримки Європейського Союзу.

Спільним викликом можна вважати потребу формування політики протидії проявам російських гібридних впливів, від ефективності якої залежать стабільність та безпека регіону в цілому та подальший соціально-економічний розвиток як в Україні, так і в Республіці Молдова (далі – РМ). Дестабілізуючі чинники російських впливів загострюються на тлі внутрішньополітичної ситуації в РМ, зокрема відверто проросійських закликів та політики президента РМ Ігоря Додона. Він оцінює українську ситуацію в трендах РФ та російському дискурсі, заперечуючи агресію РФ на Донбасі, вказуючи на «де-факто російський статус Криму» під час своєї виборчої кампанії 2016 року; він також висловлювався проти виведення російських військових із самопроголошеного Придністров'я. В Україні наголошують, що передумовою для діалогу на рівні президентів України та РМ має бути абсолютна чітка підтримка територіальної цілісності України.

Проросійська риторика деяких політичних акторів РМ, яка підживлюється російською стороною, впливає на ситуацію не тільки в РМ, а й на Півдні України. Експерти відзначають, що сценарії дестабілізації на півдні Одеської області шляхом намагання створення у 2015 р. за допомогою проксі проросійських організацій так званої «Бессарабської Народної Республіки» вплинули б і на ситуацію в Молдові. Водночас у самому молдовському суспільстві після незаконної окупації Криму з боку РФ, корупційних скандалів, посилення економічних викликів актуалізувалися кризові процеси та поглибився євроскептицизм. Як наголошують експерти, в деяких регіонах країни, зокрема в Гагаузії, спостерігаються сепаратистські настрої, які підживлюються гібридними впливами РФ, ситуацією в самопроголошеному Придністров'ї.

Тематика прав молдовської та румунської національних меншин у Буковині та Південній Бессарабії в Україні стає предметом інформаційних фейків, що негативно позначаються на комунікаційному

кліматі регіонів. Адже в цілому ситуація в багатонаціональних регіонах півдня України є чутливою до найрізноманітніших інформаційних впливів з боку РФ, які використовують особливості етнополітичних складових регіону. Фактично з 2013 року в Одеській області поширюються різноманітні негативні приклади для розпалювання страхів, інтолерантності різних груп національних меншин. Зокрема, використовуючи історичні передумови входження Південної Бессарабії до складу Румунського Королівства, інформаційні, квазі-громадські актори час від часу актуалізували сюжети, що поширюють упередження щодо румунської сторони.

Загалом, сьогодні, незважаючи на позитивну динаміку україно-румунських, україно-молдовських відносин, існують виклики, які є предметом політичного діалогу між сторонами. Румунська сторона негативно оцінила ухвалення в Україні «Закону про освіту», зокрема статтю 7 про освіту національних меншин, вбачаючи в цьому обмеження права румунської меншини в Україні на освіту рідною мовою. Заплановано підписати Протокол про співпрацю у сфері освіти між Україною та Румунією, у якому визначаються позиції щодо імплементації мовної статті Закону «Про освіту», перехідний період до 2023 року.

Проблемним питанням залишається видача паспортів Румунії громадянам України. Одночасно Молдова висловлює незадоволення з приводу можливості отримання українського громадянства мешканцями самопроголошеного Придністров'я.

На комплексні аспекти життя в Україні румунської та молдовської національних меншин також впливає конфлікт у материнських країнах з питань мовно-культурної ідентичності, зокрема щодо освіти, мови, стратегій розвитку, геополітичних впливів.

У матеріалах доповіді дається оцінка актуального стану забезпечення прав представників румунської та молдовської національних меншин в Україні шляхом аналізу ситуації в регіонах проживання меншин щодо задоволення освітніх, мовних прав, діяльності організацій національних меншин, інформаційної політики з урахуванням аспектів україно-румунських та україно-молдовських відносин, розвитку двосторонньої, багатосторонньої співпраці.

РОЗДІЛ 1.

Забезпечення культурно-освітніх та інформаційних потреб румунської та молдовської національних меншин в Україні

Відповідно до Конституції, законів України та державних угод представникам національних меншин гарантується забезпечення низки прав⁴, ключовими з яких є право на навчання рідною мовою, розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності. Ці права доповнюються положеннями Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, зокрема – свободу виявлення поглядів (включає свободу дотримуватися своїх поглядів та одержувати й поширювати інформацію та ідеї мовою своєї національної меншини без втручання держави й незалежно від кордонів)⁵. Загалом ці права можна згрупувати в три великі тріади прав національних меншин, до яких належать інформаційні, культурні та освітні права.

Забезпечення прав румунської національної меншини також регулюється двосторонньою угодою «Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією». Стаття 13 цього документа визначає, що *«з метою захисту етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні, Договірні Сторони будуть застосовувати міжнародні норми і стандарти, що визначають права осіб, які належать до національних меншин, а саме ті норми і стандарти, які містяться в Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин»*. Пункт 4 згаданої статті акцентує увагу на

⁴ Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

⁵ Рамкова конвенція про захист національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055

тому, що «особи, яких стосується ця стаття, мають, зокрема, право індивідуально або разом з іншими членами їх групи, на свободу виявлення, збереження та розвиток їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності, право зберігати та розвивати свою культуру та право на захист від будь-якої спроби асиміляції проти їх волі. Вони мають право здійснювати повністю та ефективно права людини й основні свободи без будь-якої дискримінації і в умовах повної рівності перед законом. Особи, які належать до цих меншин, мають право ефективно брати участь у публічних справах, у тому числі через обраних відповідно до закону представників, а також у культурному, суспільному та економічному житті»⁶. Загалом ці норми відповідають положенню статті 5 Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, зокрема: «сторони зобов'язуються створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину»⁷.

Відповідно до даних Всеукраїнського перепису населення 2001 року⁸, **молдовська національна меншина** є третьою за чисельністю національною меншиною в Україні з показником 0,5 % від загальної чисельності населення держави, або 258,6 тис. осіб. Представники **румунської національної меншини** відповідно до перепису 2001 року становлять 151 тис., або 0,35 % від загальної чисельності населення України. Характер розселення цих меншин на території України істотно відрізняється. Розселення молдован має більш дисперсний характер і охоплює всі регіони України.

Найбільше представників **молдовської національної меншини** проживає в Одеській – 123,7 тис. осіб та Чернівецькій області – 67,2 тис. Молдовани також проживають у Миколаївській області – 13,1 тис., Кіровоградській – 8,2 тис., Херсонській – 4,1 тис., Вінницькій – 2,9 тис., Полтавській області – 2,5 тис. осіб.

⁶ Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_003

⁷ Рамкова конвенція про захист національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055

⁸ Всеукраїнський перепис [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

В Одеській області молдовани зосереджені переважно в південних та північних районах, найбільше їх проживає в Ренійському районі. Адміністративно-територіальні одиниці України з високим відсотком молдовського населення (понад 15 %) відповідно до перепису 2001 р.: Ренійський район – 19,9 тис. осіб (49,0 % населення району), Ізмаїльський – 15,1 тис. осіб (27,6 % населення району), Кілійський – 9,4 тис. осіб (15,8 % населення району), Саратський – 9,4 тис. осіб (19,0 % населення району), Котовський – 8,0 тис. осіб (25,9 % населення району), Тарутинський – 7,5 тис. осіб (16,5 % населення району), Ананьївський – 5,9 тис. осіб (18,1 % населення району).

Для молдовської меншини існують виклики щодо визначень та потрактувань етнічної ідентичності. Зокрема, Румунія розглядає молдован як частину румунської нації і відповідно намагається опікуватися питаннями захисту прав цієї меншини в Одеській та Чернівецькій областях. Водночас Республіка Молдова приділяє значно менше уваги підтримці національної ідентичності молдован на території України.

Представники румунської національної меншини зосереджені переважно у двох областях України: Чернівецькій – 114,6 тис. (12,5 %) та Закарпатській – 32,1 тис. осіб (2,6 %). Таким чином, у Чернівецькій області спостерігається найбільша концентрація представників молдовської та румунської меншин – загалом близько 180 тис. осіб., на другому та третьому місці Одеська та Закарпатська області.

Питання захисту прав національних меншин залишається однією з вагомих складових україно-румунських, україно-молдовських відносин, актуальним чинником у політичному діалозі протягом десятиріч. Ще у 2006 році було розпочато спільний українсько-румунський моніторинг стану забезпечення прав осіб, які належать до української національної меншини в Румунії, та забезпечення прав осіб, що належать до румунської національної меншини в Україні. Згідно з офіційними даними, українська національна меншина Румунії й румунська національна меншина в Україні становлять в обох країнах 0,3 % від загальної кількості населення.

Моніторинг відбувався за участі ОБСЄ. На початку та в середині 2000-х років українська сторона вказувала на упереджений характер оцінок румунської сторони щодо дотримання прав осіб, які належать до румунської національної меншини в Україні. Відповідний моніторинг у 2008 році так і не було завершено через суперечності, що виникли з приводу оцінювання ситуації з молдовською менши-

ною. Українська сторона вказувала, що в той час румунська сторона не приймала розбудову «діалогу на принципах паритетності й конструктивізму... передусім значні зусилля спрямовуються на те, щоб уникнути поділу національних меншин в Україні на румунську та молдовську, а також активно лобіювати визнання єдності молдовської та румунської мов»⁹. Ситуація з протистоянням щодо забезпечення прав меншин почала змінюватися паралельно зі зміною політичних дискурсів після 2014 року, налагодження політичного діалогу та співпраці. Зокрема, румунська сторона негативно оцінила зміни, що запроваджувалися ст. 7 закону «Про освіту», але міжурядові комунікації, спрямовані на досягнення порозуміння, тривають.

Забезпечення симетричних прав осіб, що належать до національних меншин, має стратегічне значення для розвитку міждержавних відносин, партнерства та безпеки.

1.1. Забезпечення інформаційних прав румунської та молдовської національних меншин

На загальнонаціональному рівні питання забезпечення інформаційних прав національних меншин вирішується в межах завдань ПАТ «Національне суспільне телерадіомовлення України» (ПАТ НСТУ), яка відповідно до своїх статутних завдань має здійснювати «розвиток і зміцнення статусу української мови та культури, сприяння розвитку мов і культур національних меншин» (п. 3 Ст. 4 Закону України «Про Суспільне телебачення й радіомовлення України») та «сприяння якнайповнішому задоволенню інформаційних, культурних та освітніх потреб населення України, у тому числі шляхом створення та поширення економічних, історично-документальних, культурно-мистецьких, навчально-пізнавальних, розважальних, спортивних програм, програм для дітей та молоді, людей з обмеженими фізичними можливостями, національних меншин, інших соціальних груп» (п. 4 Ст. 4 Закону України «Про Суспільне телебачення й радіомовлення України») ¹⁰.

⁹ Пилипенко Т. Окремі аспекти українсько-румунських відносин в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forumn.kiev.ua/2009-04-83/83-08.html>

¹⁰ Закон України «Про суспільне телебачення і радіомовлення України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://suspilne.media/documents/1>

На виконання цих пунктів було розроблено проект «Концепції мовлення з тематики національних меншин Національної суспільної телерадіокомпанії України»¹¹, що створена з урахуванням пропозиції та зауваження громадських активістів і працівників регіональних філій.

Відповідно до проекту Концепції в межах Чернівецької регіональної дирекції «Буковина» передбачається «створення рубрики «Слово дня» в ранковому шоу. До виробництва рубрики залучено працівників румуномовної редакції. Також найближчим часом планується запустити суспільно-політичне ток-шоу в рамках проекту «Тема дня», де у фокусі уваги буде життя національних громад, їхні проблеми та успіхи. Крім цього, розпочинається робота над підготовкою нових проектів про життя національних громад на Буковині з українськими субтитрами»¹². У складі Чернівецької регіональної дирекції НСТУ працює одна редакція мовами національних меншин – румунська, що задовольняє інформаційні потреби румуномовної меншини і виготовляє 5 телевізійних і 8 радіопрограм. Усі програми транслюють румунською мовою без перекладу або субтитрів.

З метою задоволення інформаційних прав національних меншин Закарпатської області філія ПАТ НСТУ «Закарпатська регіональна дирекція «Тиса-1» транслює теле- і радіопередачі мовами національних меншин, працюють редакції угорською, румунською, словацькою, німецькою мовами та об'єднана редакція програм мовами національних меншин (російською, ромською)¹³. Ще до моменту перетворення Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії на дирекцію НСТУ нею були укладені договори щодо творчої співпраці із радіостанціями «Тімішоара», «Клуж Напока», «Радіо Крайова» в Румунії¹⁴.

¹¹ Румуномовна редакція суспільного Буковини збільшить випуски новин та створить нові проекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bukovyna.tv/rumunomovna-redaktsiya-suspilnogo-bukovyny-zbilshyt-vypusky-novyn-ta-stvoryt-novi-proekty/>

¹² Проект Концепції мовлення з тематики національних меншин національної суспільної телерадіокомпанії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/MbsFvZ>

¹³ Шутанич Н. І. Про стан забезпечення національних меншин у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://centerkylyr.pp.ua/2018/05/05/1646/#more-1646>

¹⁴ Опріш Ю. М. Етніонаціональна політика як чинник утвердження консолідуючих цінностей румун Закарпаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bit.ly/2yyZiB8>

В Одеській регіональній дирекції НСТУ «UA: ОДЕСА» створюють програми трьома мовами національних меншин: болгарською, молдовською й гагаузькою. В ефір Одеської дирекції виходить одна програма молдовською мовою без перекладу або субтитрів «Плаюл-натал¹⁵».

В Одеській області «Радіопередачі молдовською мовою «Актуалітець», «Наспиви рідного краю», «Фелічitare» виходять двічі на місяць, хронометраж 29 хвилин. На обласному телебаченні виходять щотижневі (по 26 хвилин) передачі «Плаюлнатал» (молдовською мовою), «Колорит» (болгарською й молдовською мовами, почергово). У телепередачі «Інтер-Одеса» щотижня (26 хвилин) висвітлюється діяльність національних товариств Одеської області. Місцеві газети практикують публікації тематичних сторінок мовами національних меншин. Так, ізмаїльська газета «Придунайские вести» щомісяця публікує тематичні сторінки молдовською мовою; газета «Ренийский вестник» із періодичністю видання раз на 2 місяці публікує сторінки молдовською мовою. У першому півріччі 2014 року було започатковано видання альманаху «Дунайський берег», у якому друкуються твори місцевих авторів молдовською мовою»¹⁶.

Заходів для забезпечення інформаційних прав національних меншин вживають і на регіональному рівні.

Так, в Одеській області фонди бібліотек укомплектовано 70 тис. примірників видань мовами національних меншин, з них 59 тис. примірників – молдовською мовою¹⁷.

З метою підтримки та розвитку самобутніх національних традицій проводяться фестивалі молдовської культури та етнографічні свята («Мерцішор», «Флоріле далбе»), що вже стали традиційними для багатонаціональної Одещини¹⁸.

За фінансової підтримки обласного бюджету при національно-культурних товариствах Одещини створено національні школи не-дільного типу. Щороку проводяться семінари для вчителів, що

¹⁵ Філія ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України «Одеська регіональна дирекція» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oodtrk.od.ua/telproect>

¹⁶ Третя періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/16806f0f09>

¹⁷ Обласна комплексна програма «Культура Одещини 2017–2019» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/D-283-VII.zip>

¹⁸ Там само.

викладають національні мови та працюють у місцях компактного проживання меншин, олімпіади на найкраще знання рідних мов¹⁹.

У Чернівецькій області в рамках законодавства представники національних меншин мають можливість створювати та використовувати друковані засоби масової інформації. В області друкуються чимало румуномовних газет, а саме: «Конкордія», «Зоріле Буковиней», «Аркашул», «Лібертата кувинтулуй», чотири районні газети «Рідний край» (Сторожинець), «Газета де Герца» (Герца), «Новий день» (Глибока), «Слово правди» (Новоселиця), «Септентріонлітєрар», «Фамілія», «Дзвін Буковини». Усі вони вмщують публікації з питань міжнаціональних відносин та діяльності національно-культурних товариств²⁰. За державного фінансового сприяння продовжується випуск румуномовної газети «Конкордія»²¹.

Задоволення інформаційних прав на загальнодержавному рівні ускладнюється проблемою сталого забезпечення покриття всієї території України вітчизняним мовленням. Особливо гострою є ця проблема в прикордонних областях та місцях компактного проживання національних меншин, румунської та молдовської зокрема, через слабкі потужності вітчизняних передавачів та недоліки їх розміщення. Прогалини вітчизняного інформаційного покриття активно заповнюються потужними сигналами мовників Російської Федерації та деяких інших сусідніх держав, зокрема Румунії, Молдови та Придністровської республіки. Наприклад, за даними управління телебачення й радіомовлення Держкомтелерадіо²², в Одеській області 26 районів, три з яких межують із Румунією, 11 – із самопроголошеною Придністровською Молдовською Республікою (далі – ПІМР) та Молдовою. Відповідно в зону обслуговування передавачів, які розташовані на території цих країн, входить прикордонна смуга Одеської області. Потужні молдовські ретранслятори встановлені в містах

¹⁹ Обласна комплексна програма «Культура Одещини 2017–2019» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/D-283-VII.zip>.

²⁰ Третя періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.co.e.int/16806f0f09>

²¹ Лист-відповідь Міністерства культури України на запит НІСД №1932/18-4/14 від 20.07.2018.

²² Інформаційна довідка до питання «Про стан та вдосконалення телерадіомовлення в прикордонних областях» (31.10.2017) // Майже мільйон українців мешкають у «білих плямах» цифрового мовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2334916-majze-miljon-ukrainciv-meskaut-u-bilih-plamah-cifrovogomovlenna.html>

Кишиневі, Калаглії, Чимишлії та Резині. У прикордонних районах Румунії, Молдови та ПМР встановлено передавачі, що своїм сигналом охоплюють значну територію Одеської області та південь України. З території ПМР на територію Одеської області здійснюється мовлення заборонених в Україні російських телеканалів «Первый канал», «Всемирная сеть», «РТР-Планета» та «PRIME». До того ж трансляція на середніх хвилях програм «Радіо Росія» та «Російське міжнародне радіо» з м. Григоріополя охоплює практично весь південь України, у тому числі й Одеську область. Проте у прикордонних районах Одеської області, які межують із ПМР, крім м. Подольська, взагалі недостатньо українських радіомовників.

Ситуацію ускладнює те, що вітчизняним цифровим телемовленням не охоплено такі населені пункти та території області: м. Вилкове, м. Кілія та Кілійський р-н (частково); м. Рені та Ренійський р-н (частково); м. Болград і Болградський р-н (більша частина); сел. Тарутине та Тарутинський р-н (частково); Біляївський р-н (частково); м. Роздільна та Роздільнянський р-н (частково); сел. Велика Михайлівка та Великомихайлівський р-н (значна частина); сел. Захарівка та Захарівський р-н (частково); м. Балта та Балтський р-н (частково); м. Кодима та Кодимський р-н (значна частина); сел. Миколаївка та Миколаївський р-н (частково).

Наприкінці вересня Національна рада України з питань телебачення й радіомовлення оголосила конкурс на багатоканальне мовлення в стандарті DVB-T/T2 у 22 населених пунктах Одеської області, зазначивши, що оператором телекомунікацій є Концерн РРТ. Серед 22 каналів, виставлених на конкурс, 9 – у населених пунктах прикордонних районів, а саме: м. Кілія, м. Рені, м. Болград, сел. Тарутине, м. Роздільна, сел. Велика Михайлівка, м. Балта, м. Кодима.

У Чернівецькій області діють 34 регіональні та місцеві телерадіоорганізації. Крім того, на 11 аналогових телеканалах здійснюють мовлення 12 загальнонаціональних телекомпаній і 28 – у багатоканальній цифровій телемережі. Також 6 загальнонаціональних і регіональних телерадіокомпаній здійснюють мовлення на FM-частотах.

Чернівецька область, межуючи на південно-західному кордоні України з Румунією та Молдовою, покривається телерадіопрограмами сусідів. Тому території прикордонних районів охоплені сигналами з передавачів, які транслюють іноземні теле- та радіопрограми Румунії та Молдови. Зокрема, у прикордонних районах загалом на 28 частотах мешканці фактично мають можливість слухати 17 ру-

мунських та молдовських радіостанцій, а на 9 телевізійних каналах переглядати 4 програми цих держав. Серед телепрограм, що транслюються з передавачів, розташованих у Румунії та Молдові, на території Кельменецького й Герцаївського районів зафіксовано й російськомовні програми. Разом із тим потужні середньохвильові передавачі у м. Григоріополі поширюють на територію України радіопрोगрами невизнаної Придністровської Молдовської Республіки, а також програми російської радіостанції «Вести».

Ускладнює ситуацію те, що цифрового ефірного наземного телевізійного мовлення взагалі немає в Путильському районі, недостатнім є прийом цифрового телебачення у Вижницькому, Сторожинецькому, Герцаївському, Глибоцькому, Новоселицькому, Заставнівському, Хотинському та Сокирянському районах.

З метою створення загальнонаціональної цифрової телемережі Концерн РРТ замовив прорахунок частот у 6 населених пунктах Буковини, у тому числі трьох населених пунктах Путильського району.

Зазначене зумовлює істотну ускладненість для місцевого населення можливості вибору джерел інформації. У таких районах (особливо в місцях компактних поселень етнічних меншин) має місце значний іноземний інформаційно-культурний вплив на населення прикордонних територій. Така інформаційна ситуація не лише впливає на ідентифікаційні процеси представників місцевого населення, а й створює сприятливе середовище для їхньої інтеграції в культурно-інформаційний простір сусідньої країни, на противагу можливості інтеграції у вітчизняний інформаційний простір.

1.2. Забезпечення права на освіту

На виконання своїх міжнародних зобов'язань у сфері освіти національних меншин українською стороною створено широкі можливості реалізації права на доступ до освіти рідною мовою в закладах освіти на всіх рівнях. Широкі можливості на реалізацію цього права створено і для румунської та молдовської національних меншин у місцях їх компактного проживання.

Зокрема, на рівні дошкільної освіти, у Чернівецькій області на кінець 2016 року функціонувало 60²³ дитячих садочків із румунською

²³ Дошкільні заклади освіти у 2016 році / Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cv.ukrstat.gov.ua/publiy/2016/osvita/bul/bul_DNZ.pdf

мовою виховання (3206 дітей). На рівні шкільної освіти – у 2016/2017 навчальному році в Чернівецькій та Закарпатській областях функціонувало 75 шкіл із навчанням румунською мовою (63 в Чернівецькій та 12 в Закарпатській), 20 – з навчанням румунською та українською мовами, 1 загальноосвітній навчальний заклад із навчанням українською, румунською й російською мовами. Загалом румунською мовою в школах навчаються 16 139 учнів, вивчають румунську мову як предмет 4182 учні, факультативно або в гуртках – 178 учнів. Низка шкільних курсів має істотні складові, що спрямовані на вивчення елементів історії румунської меншини, зокрема: «Історія України», «Всесвітня історія», «Географія», «Зарубіжна література», «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Художня культура». Усі вони є обов'язковими для вивчення всіма учнями. Також серед курсів за вибором є «Історія румунського народу»²⁴.

Широко представлена румунська мова й у сфері вищої освіти. Зокрема, румунською мовою навчаються 80 студентів вищого навчального закладу I–II рівнів акредитації – педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Крім того, румунська мова вивчається в низці ВНЗ: Чернівецькому національному університету імені Юрія Федьковича, Ужгородському національному університеті, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Ізмаїльському державному гуманітарному університеті, Житомирському державному технологічному університеті, педагогічних коледжах Чернівецької та Закарпатської областей²⁵.

Слід зазначити, що в деяких районах області є певні негативні диспропорції в питанні вивчення державної мови та мов національних меншин. Так, у Магальській ЗОШ I–III ст. імені Григорія Нандріша з румунською мовою викладання частка тих, хто не подолав мінімального бар'єру зі знання української мови, сягає 66,67 %, а тих, хто отримав мінімальний результат, – 33,33 %. Аналогічною є ситуація в Малинівській загальноосвітній школі I–III ст. з румунською мовою викладання – 75 % учнів не подолали мінімального бар'єру, а 12,5 % отримали мінімальний результат зі знання української мови.

²⁴ Третя періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/16806f0f09>

²⁵ Там само.

В Одеській області (на прикладі Озернянської ЗОШ I–III ступенів із молдавською мовою викладання) частка випускників, які не подолали мінімального бар'єру зі знання української мови, становила 45 %, а тих, отримав мінімальний результат, – 32,5 %. Однак ці показники є кращими, ніж у школах області з російською мовою викладання (де результат непроходження та мінімального рівня становить 75 % і 25 % відповідно (на прикладі Муравлівської ЗОШ I–III ступенів).

В Одеській області (в районах компактного проживання молдовської національної меншини – Ізмаїльський, Кілійський, Ренійський, Саратський, Тарутинський та Татарбунарський) функціонує 5 загальноосвітніх навчальних закладів із молдовською мовою викладання, у 13 загальноосвітніх навчальних закладах районів – функціонують класи з навчанням молдовською мовою. Загалом молдовською мовою навчаються 1886 учнів загальноосвітніх навчальних закладів. А молдовську мову як предмет вивчають 1338 учнів. Факультативно молдовську мову вивчає 241 учень у трьох загальноосвітніх навчальних закладах Ананівського району²⁶. За даними «Третью періодичної доповіді України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», у 2014/2015 навчальному році в Білгород-Дністровському, Ізмаїльському, Кілійському, Ренійському, Саратському та Татарбунарському районах Одеської області функціонує 16 дошкільних навчальних закладів із вихованням молдовською мовою. Загалом молдовською мовою відповідно до поданих батьками заяв виховуються 1200 дітей. При цьому окремі елементи історії та культури молдовської меншини відображено в курсах, що вивчаються в загальноосвітніх навчальних закладах: «Історія України», «Всесвітня історія», «Географія», «Зарубіжна література», «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Художня культура», які є обов'язковими для вивчення всіма учнями. У Доповіді підкреслюється, що історія та ключові факти з минулого молдовського народу вивчаються в тісному взаємозв'язку з історією українського народу²⁷.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет (далі ІДГУ) здійснює набір для отримання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю «Мова й література (румунська)».

²⁶ Третья періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.co.int/16806f0f09>

²⁷ Там само.

З 2017/2018 навчального року студенти ІДГУ мають можливість «додатково безкоштовно, зі стипендією, отримати вищу освіту в Галацькому державному університеті «Дунеря де Жос» (Румунія). Навчання здійснюється на базі ІДГУ»²⁸. Викладацький склад кафедри романо-германської філології факультету іноземних мов ІДГУ підтримує тісні зв'язки з Департаментом у справах румун зарубіжжя уряду Румунії, національно-культурною асоціацією румун Одеської області «Бессарабія», вищими навчальними закладами Молдови та Румунії: Державним університетом Молдови (м. Кишинів), університетами «Дунеря де Жос» та «Данубіус» (м. Галац, Румунія)²⁹.

В Ужгородському національному університеті функціонує кафедра класичної та румунської філології факультету іноземної філології. «Викладачами кафедри налагоджено міжнародні контакти між Україною та Румунією. За сприяння організації «Джорджі Кошбук» був організований спільний українсько-румунський проект «Україна без кордонів», присвячений розвитку зеленого туризму (с. Окна Шугатаг, Румунія).

Між кафедрою класичної та румунської філології університету та університетами й науковими бібліотеками Румунії підписано низку угод про співпрацю. Результатом перемовин стало забезпечення кафедри найновішою навчальною, методичною та художньою літературою, виданою в Румунії, а також те, що вже в липні 2014 та 2015 років студенти румунського відділення могли збагатити свої знання та відпочити в приморському місті Суліна (Румунія). Навесні 2017 року між УжНУ та університетом Байя-Маре (Румунія) була підписана угода про співпрацю, завдяки якій студенти отримали змогу проходити стажування в Румунії, а також брати участь у міжнародних конференціях. Як результат, у травні 2017 року студенти румунського відділення виступили з доповідями на студентській міжнародній конференції у м. Байя-Маре (Румунія)³⁰.

У Закарпатській області національним меншинам забезпечуються права на користування й навчання рідною мовою, використання національної символіки, відзначення національних свят, задоволення

²⁸ Факультет іноземних мов ІДГУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/rumunske-viddilennja_-2018.pdf

²⁹ Там само.

³⁰ Кафедра класичної та румунської філології Ужгородського національного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/iif-kafrom>

потреб у засобах масової інформації та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству. Відповідно до «Програми розвитку освіти Закарпаття на 2013–2022 роки» на Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти покладається «організація та проведення курсів для вчителів початкових класів, учителів угорської, румунської та словацької мов та літератур»³¹.

Одним із ключових питань є задоволення прав громадян на навчання мовами національних меншин та вивчення цих мов. В області функціонує мережа загальноосвітніх, дошкільних та вищих навчальних закладів, у яких навчальний процес здійснюється мовами національних спільнот. Крім того, функціонує мережа культурно-мистецьких закладів, де представники різних етносів задовольняють свої етнокультурні та духовні потреби³².

У 12 загальноосвітніх закладах основною мовою викладання є румунська, 1 – українська та румунська (Білоцерківська ЗОШ I–III ступенів Рахівського району), 1 – українська, російська та румунська (Нижняоапшанська загальноосвітня школа I–III ступенів Тячівського району). У трьох дошкільних навчальних закладах виховання проводиться румунською мовою³³ (на 2013 рік було два таких заклади³⁴).

У населених пунктах області, де компактно проживають етнічні національні меншини, функціонують 95 бібліотек системи Міністерства культури України. У фондах цих бібліотек – 10,2 тис. примірників видань румунською мовою³⁵.

Обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти проводяться Всеукраїнські учнівські олімпіади з румунської мови та літератури, дистанційно надається допомога вчителям угорської, румунської та словацької мов та літератур, для вчителів румунської мови та літератури проводяться інструктивно-методичні семінари з особ-

³¹ План роботи Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти на 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/1jYkUb1pm5B-MPxp4h2cVWur1Y4HGHSg5/view>

³² Там само.

³³ Там само.

³⁴ Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dfr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf

³⁵ Шутанич Н. І. Про стан забезпечення прав національних меншин у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://centerkyltyr.pp.ua/2018/05/05/1646/#more-1646>

ливостей змістовного та методичного викладання румунської мови та літератури ³⁶.

Слід зазначити, що поряд із забезпеченням широких можливостей для реалізації права на освіту рідною мовою в місцях компактного проживання національних меншин можливості для вивчення державної мови були вкрай недостатніми. Значна частина випускників шкіл із навчанням мовою національних меншин не володіють державною мовою на задовільному рівні. У регіонах із високим рівнем компактного проживання меншин результати ЗНО з української мови та літератури є гіршими, ніж в інших. Аналогічною є ситуація для румунської та молдовської меншин.

Низький рівень знання державної мови є істотною перешкодою повноцінній інтеграції молодого покоління національних меншин в українське суспільство, де-факто призводить до сегрегованої за етнічною належністю групи громадян України. Саме на подолання такої сегрегації було спрямовано прийняття ВРУ у вересні 2017 року Закону України «Про освіту» ³⁷, стаття 7 якого викликала значний резонанс у низці сусідніх держав.

Спираючись на позитивний висновок Венеціанської комісії ³⁸, Україна засвідчила відкритість до діалогу й готовність до конструктивної взаємодії щодо впровадження закону з усіма зацікавленими сторонами. На відміну від угорської сторони, готовність до конструктивної співпраці щодо імплементації «мовної статті» з МОУ засвідчили як румунська, так і молдовська сторони.

Так, набуття чинності новим Законом України «Про освіту» спричинило на першому етапі низку непорозумінь як в україно-румунських, так і україно-молдовських відносинах. Перші різкі негативні заяви румунської (наприклад, заява про скасування президентом Румунії Клаусом Йоханнісом візиту до України ³⁹) та молдовської

³⁶ План роботи Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти на 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/1jYkUb1pм5B-MPхg4h2cVWur1Y4HGH5g5/view>

³⁷ Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

³⁸ European Commission for Democracy through Law. Ukraine. Opinion on the provisions of the law on education of 5 September 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)030-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)030-e)

³⁹ Закон про освіту для Румунії був лише приводом, – експерт Василь Філіпчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromadske.radio/news/2017/09/22/zakon-pro-osvitu-dlya-rumuniyi-buv-lyshe-privodom-ekspert-vasyl-filipchuk>

(заяви президента Молдови І. Додона) були дезавуйовані швидкою деполітизацією цього питання та переходом його обговорення в суто професійну конструктивну площину. Уже в жовтні 2017 року міністр закордонних справ Румунії Теодор Мелешкану на спільній із міністром закордонних справ України Павлом Клімкіним прес-конференції зазначив, що «Румунія готова поділитися з Україною накопиченим досвідом у сфері навчання мовами національних меншин із паралельним вивченням державної мови. Це було б прикладом пошуку оптимальних рішень для досягнення поставлених цілей – знання державної мови й навчання представників національних меншин рідною мовою»⁴⁰, вже із січня 2018 року Румунія й Україна домовилися напрацювати спільний документ щодо імплементації нового закону України про освіту, зокрема його сьомої статті щодо мови освіти⁴¹. Аналогічно в суто професійній площині відбувається діалог і з молдовською стороною: під час зустрічі в жовтні 2017 року міністра освіти, науки та досліджень Молдови з міністром освіти й науки України домовилися «про створення спільної молдовсько-української робочої групи, яка проведе детальний аналіз ситуації й розробить план заходів для забезпечення захисту прав національних меншин під час практичної імплементації ухваленого Верховною Радою України Закону «Про освіту»⁴².

Планом із реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р.⁴³ передбачено розроблення Стратегії мультилінгвальної освіти в школах викладання мовою національних меншин (п. 5) і лише в тримісячний термін її затвердження – розроблення навчальних планів з метою удосконалення процесу вивчення державної мови в таких загальноосвітніх навчальних закладах (п. 6).

⁴⁰ Закон «про освіту»: Румунія готова допомогти Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2324581-zakon-pro-osvitu-rumunia-gotova-dopomogti-ukraini.html>

⁴¹ Україна і Румунія разом впроваджуватимуть «мовну» статтю закону про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2380339-ukraina-i-rumunia-razom-vprovadzuvatimut-movnu-stattu-zakonu-pro-osvitu.html>

⁴² Закон про освіту: Україна і Молдова розроблять план захисту нацменшин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2329014-zakon-pro-osvitu-ukraina-ta-moldova-rozroblat-plan-zahistu-nacmensin.html>

⁴³ Додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р «План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///E:/My%20Documents/Downloads/Plan%20zahodiv%20KMU.pdf>

Також у документі (п. 7) закладена ідея можливості запровадження диференціації вимог ЗНО з української мови та літератури для випускників загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовами національних меншин та подання відповідних пропозицій до Кабінету Міністрів України.

Тривають консультації «щодо підписання Протоколу про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти й науки України та Міністерством національної освіти Румунії. У проект протоколу є окрема стаття, присвячена освіті рідною мовою, у якій прописується, що сторони забезпечуватимуть освіту українською й румунською мовами особам, які належать до української й румунської національних меншин, відповідно, у Румунії й Україні»⁴⁴.

Тож можна констатувати, що на сьогодні дискусія щодо цієї норми закону відбувається в руслі професійного та ефективного діалогу з максимальною деполітизацією цього питання.

1.3. Напрями політики стосовно румунської та молдовської національної політики в регіональному вимірі: регіональні програми

Комплекс питань щодо забезпечення культурних прав національних меншин широко вирішується на рівні регіональних програм.

Згідно з даними Чернівецької ОДА, в області діє 15 румунських національно-культурних товариств⁴⁵. Усім зареєстрованим національно-культурним товариствам надано в безоплатну та безстрокову оренду приміщення під офіси в колишніх національних домах. Не мають своїх приміщень лише організації, які не проводять активної діяльності⁴⁶.

Починаючи з 2006 року Чернівецька обласна рада затверджує «Програму підтримки національно-культурних товариств Черні-

⁴⁴ Лист-відповідь Міністерства освіти і науки України №1/11-8967 від 21.08.2018 на запит НІСД.

⁴⁵ Звіт щодо виконання програми соціально-економічного та культурного розвитку, бюджету області і здійснення делегованих повноважень у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oblrada.cv.ua/documents/83851/ris%2012_7_17.zip

⁴⁶ Програма економічного і соціального розвитку Чернівецької області на 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oblrada.cv.ua/documents/83850/ris%2012_7_6.zip

вещької області та української діаспори»⁴⁷ (далі – Регіональна програма), співвиконавцями якої є обласна державна адміністрація та національно-культурні товариства області. За цей період було прийнято та реалізовано 4 програми, ще одна (на період 2016–2018 років) перебуває у стані реалізації.

Регіональна програма на 2016–2018 роки⁴⁸ спрямована на «забезпечення національної ідентичності представників національних меншин на території області та повноцінного розвитку освітньо-культурних, інформаційних потреб етнічних громад краю, підтримку їх громадських організацій, надання фінансової підтримки національно-культурним товариствам на відтворення, збереження й розвиток власних культур та традицій. Програма сприятиме реалізації державної політики щодо національних меншин, надасть можливість національно-культурним товариствам проводити різноманітні культурологічні заходи»⁴⁹.

Аналіз реалізації Регіональних програм за період із 2006 по 2016 рік дозволив дійти висновку, що на потреби румунської меншини за згаданою програмою було витрачено майже 300 тис. грн, або 53 %, із загальної суми видатків на програму 552 тис. грн. Слід зазначити, що у 2016 році ця пропорція істотно змінилась у бік збільшення – із загальної суми видатків на Регіональну програму, 81 290 грн, на потреби румунської меншини було витрачено 75 % коштів (61 290 грн).

За останні десять років план заходів із реалізації Регіональної програми майже не змінювався. Постійними залишаються як самі заходи (поминальні мітинги-панахиди жертвам сталінських репресій; літературно-мистецькі конкурси, фестивалі етнічних громад Буковини; традиційні свята рідної мови; семінари), так і товариства, які отримують фінансову допомогу від Чернівецької області на їх реалізацію:

- Товариство польської культури імені А. Міцкевича;

⁴⁷ Програма підтримки національно-культурних товариств, етнічних громад Чернівецької області та української діаспори на 2006–2007 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblrada.cv.ua/documents/4998/prog189.rar>

⁴⁸ Регіональна програма підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oblrada.cv.ua/documents/67279/ris%204_7_26.zip

⁴⁹ Регіональна програма підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oblrada.cv.ua/documents/67279/ris%204_7_26.zip

- Буковинський мистецький центр відродження та сприяння розвитку румунської традиційної культури;
- Чернівецька обласна громадська організація «Румунське Товариство «Голгофа».

До 2012 року активно брали участь у організації заходів:

- Чернівецьке обласне медичне товариство «Ісидор Бодя» (румунської меншини);
- Ліга румунської молоді «Junimea»;
- Товариство румунської культури імені М. Емінеску.

Варто відзначити, що в реалізації цієї регіональної програми спостерігається виразний тренд переважання заходів для румунської меншини (що загалом виправдано з погляду чинника румунської меншини в області), але вочевидь недостатньо уваги приділяється іншим національним меншинам, зокрема й молдовській.

Ще одна місцева програма – «**Регіональна програма забезпечення інформаційних потреб населення області, відзначення свят державного, регіонального, місцевого значення та здійснення представницьких, інших заходів на 2016–2020 роки**»⁵⁰ – передбачає надання фінансової підтримки для видання творів буковинських авторів державною мовою й мовами національних меншин та придбання книг актуальної тематики. У межах цієї програми «з метою покращення забезпечення населення області українською книгою та творами авторів, які пишуть мовами національних меншин, виділяється фінансова підтримка для випуску видань місцевих авторів, літературно-просвітницьких журналів державною мовою та мовою національних меншин»⁵¹.

Рішення про доцільність підтримки видавничих проектів місцевих авторів за програмою здійснює **експертна рада з питань підтримки книговидання**⁵². Одним із критеріїв визначення соціальної складової значущості книжкової продукції, що пропонується для включення до переліку книжкових видань, є «поповнення асортименту вітчизняної книжкової продукції для потреб усіх соціальних

⁵⁰ Регіональна програма забезпечення інформаційних потреб населення області, відзначення свят державного, регіонального, місцевого значення та здійснення представницьких, інших заходів на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oblrada.cv.ua/documents/67281/ris%204_7_28.zip

⁵¹ Там само.

⁵² Положення про експертну раду з питань підтримки книговидання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/polozhennya_ekspertnarada.pdf

груп населення області виданнями з різних галузей знань державною мовою та мовами національних меншин»⁵³.

Крім того, в області реалізується **Комплексна програма розвитку культури на 2017–2019 роки**⁵⁴. В очікуваних результатах її виконання зазначено «розвиток національної культури та культур національних меншин краю, створення нових знакових зразків художньої літератури, живопису, театрального мистецтва, концертних програм, кінофільмів, фестивального руху, поживлення культурного туризму»⁵⁵. На сьогодні звітів щодо її реалізації немає.

В **Одеській області** функціонує 7 молдовських національно-культурних товариств (Всеукраїнська національно-культурна молдовська асоціація; Білгород-Дністровське молдовське культурно-освітнє товариство «Ізворул»; Одеське молдовське молодіжне товариство; Громадська організація «Ізмаїльське регіональне молдовське культурно-освітнє товариство»; Молдовське національно-культурне товариство «Ізвор»; Районне молдовське товариство; Кілійське районне молдовське товариство «Лучаферул») та 6 румунських (Громадська організація «Одеська обласна національно-культурна румунська асоціація «Бессарабія»; Одеська обласна організація Християнсько-демократичного альянсу румун в Україні; Громадська організація «Білгород-Дністровська національно-культурна румунська асоціація «Тірас»; Ізмаїльська районна організація Християнсько-демократичного альянсу румун в Україні; Національно-культурна асоціація румун «Троянський вал»; Районна організація Християнсько-демократичного альянсу румун в Україні)⁵⁶.

В області діяла **«Програма підтримки розвитку національних меншин та діяльності національно-культурних товариств Одеської області на 2013–2015 роки»**⁵⁷.

⁵³ Положення про експертну раду з питань підтримки книговидавництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/polozhennya_ekspertnarada.pdf

⁵⁴ Комплексна програма по розвитку культури на 2017–2019 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oblrada.cv.ua/documents/80164/ris%2010_7_267.zip

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Одеська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://culture.odessa.gov.ua/naconalno-kulturn-tovarisiva-odesko-oblast/>

⁵⁷ Рішення Одеської обласної ради про внесення змін до рішення обласної ради від 26.12.12 № 684-VI «Про затвердження Програми підтримки розвитку національних меншин та діяльності національно-культурних товариств Одеської області на 2013–2015 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://culture.odessa.gov.ua/files/culture/regionalni_programy/programa2.pdf

У період реалізації зазначеної програми було здійснено низку заходів, спрямованих на задоволення культурних прав молдовської та румунської меншин. Зокрема, було проведено два круглі столи: «Місце та роль газети «Лучаферул» в етнокультурному житті молдовської спільноти України» (м. Одеса) та «Законодавча база України та забезпечення мовних потреб молдовської спільноти» (с. Приозерне Кілійського району Одеської області). Також Управлінням культури й туризму, національностей та релігій Одеської облдержадміністрації у 2014 році було надано сприяння в проведенні заходів з нагоди державних свят – Дня національної культури Румунії та Дня слов'янської писемності⁵⁸. Варто відмітити, що після завершення дії цієї регіональної програми на новий період її не продовжували.

З 2017 року почала діяти програма «Культура Одещини» (2017–2019 роки), метою якої «є підвищення ролі культури в побудові демократичного громадянського суспільства, зміцнення та примноження культурного потенціалу регіону, створення сучасних закладів культури як центрів культурного життя та вільного простору для громади, створення умов для збереження та розвитку самобутніх традицій краю, сприяння інтеграції регіону у світовий культурний та інформаційний простір. Для реалізації зазначеного є важливим:

- посилення підтримки сучасного мистецтва, покращення комплектування та збереження книжкових фондів, поповнення бібліотечних фондів виданнями мовами національних меншин;
- підтримка етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності корінних народів і національних меншин, що проживають в області;
- забезпечення консолідації багатонаціональної громади регіону, утвердження принципів толерантності й міжнаціональної злагоди, підтримка діяльності національно-культурних товариств та центрів національних культур в Одеській області»⁵⁹.

⁵⁸ Звіт про стан виконання у 2014 році обласних цільових програм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://culture.odessa.gov.ua/files/culture/regionalni_programy/zv_t_nac_onali.pdf

⁵⁹ Обласна комплексна програма «Культура Одещини 2017–2019» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/D-283-VII.zip>

У Закарпатській області діє низка регіональних програм, спрямованих на задоволення й розвиток культурних прав національних меншин, а також розвиток їхньої освіти: *Програма забезпечення розвитку освіти, культури, традицій національних меншин області на 2016–2020 роки*; *Програма «Ромське населення Закарпаття» на 2016–2020 роки* ⁶⁰.

В області діє чотири національно-культурні товариства румунської національної меншини (Соціально-культурне товариство румун Закарпаття ім. Джорджа Кошбука; Соціально-культурне товариство румун Закарпаття ім. Іоана Міхалі де Апша; Закарпатська обласна румунська спілка «Дачія»; Закарпатське обласне молодіжне об'єднання «Товариство румунської молоді «М. Емінеску»).

Здійснюються обміни колективами художньої самодіяльності між Закарпатською областю та повітами Румунії, реалізується угода між Закарпатським музеєм народної архітектури й побуту в м. Ужгород та Етнографічним музеєм м. Сату-Маре (Румунія) ⁶¹.

«В області працює Центр культур національних меншин Закарпаття у м. Ужгороді, який є державним культурно-інформаційним, організаційно-методичним та консультативним закладом, його діяльність спрямована на реалізацію державної політики у сфері задоволення етнокультурних потреб національних меншин, відродження, збереження й розвитку в області їхніх культур, мов, звичаїв та традицій. Центр підпорядковується управлінню в справах національностей та національностей обласної державної адміністрації» ⁶².

З метою реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, створення умов для розвитку національних меншин, реалізації їх потенціалу 16 грудня 2010 року Закарпатською обласною радою було прийняте рішення про «*Про Програму «Центр культур національних меншин Закарпаття» на 2011–2015 роки*». Метою Програми було створення умов для сталого розвитку національних меншин області, реалізації їх внутрішнього потенціалу. Програму

⁶⁰ Шутанич Н. І. Про стан забезпечення прав національних меншин у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://centerkyltyr.pp.ua/2018/05/05/1646/#more-1646>

⁶¹ Опріш Ю. М. Етнологічна політика як чинник утвердження консолідуючих цінностей румун Закарпаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bit.ly/2yyZiB8>

⁶² Положення про Центр культур національних меншин Закарпаття в м. Ужгороді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bit.ly/2EkrNsg>

спрямовано на забезпечення консолідації багатонаціональної громади Закарпаття, надання інформаційно-методичної та практичної допомоги національно-культурним товариствам області в організації культурно-просвітницької діяльності, відродження, збереження, розвитку культур, традицій, звичаїв національних меншин⁶³. Після завершення дії програми, вона була продовжена на новий термін, 2016–2020 роки.

У 2013 році рішенням **Миколаївської обласної ради** була затверджена *Цільова національно-культурна програма «Збереження та розвиток етнічної, культурної та мовної самобутності національних меншин у Миколаївській області» на 2014–2018 роки*.

Програма спрямована на забезпечення консолідації багатонаціональної громади регіону, утвердження принципів толерантності й міжнаціональної злагоди, підтримку діяльності національно-культурних товариств та центрів культур в області. У рамках Програми в області проводяться заходи зі спільної протидії будь-яким проявам ксенофобії, антисемітизму та расизму, гармонізації міжетнічних відносин, культурно-мистецькі та культурологічні акції, спрямовані на гармонійний розвиток української культури та культур національних меншин. Розділами програми передбачено підтримку: науково-освітньої та інформаційної діяльності, заходів із реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, співпраці із закордонними українцями, збереження їхньої національно-культурної ідентичності, використання інтелектуального та духовного потенціалу⁶⁴.

В області відсутні зареєстровані молдовські національно-культурні товариства або національний культурний центр, у той час як загалом в області зареєстровано та діє 54 національно-культурні товариства інших національних меншин.

Варто зазначити, що процеси формування та реалізації регіональних програм, спрямованих на задоволення й розвиток культурних прав національних меншин, часто мають формальний характер. У місцях компактного проживання національних меншин, особливо

⁶³ Програма «Центр культур національних меншин Закарпаття» на 2011–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakarpat-rada.gov.ua/docs/rishennyia/6/2_sesion_1/rish_59.pdf

⁶⁴ Стан міжнаціональних та міжконфесійних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mk.gov.ua/ua/oda/pidrozydyly/kultura/1381325906/>

на прикордонних територіях, відчувається брак програм щодо інтеграції національних меншин в українське суспільство. Це зумовлює слабку позицію держави у впливі на процеси поширення загальнонаціональної та громадянської ідентичності серед цієї категорії населення України. Тож доступ до національної культури (україномовних товарів і послуг), з одного боку, а з іншого – презентація культурної самобутності цих спільнот як вагової складової українського культурного простору мають стати пріоритетними напрямками відповідної державної політики України.

РОЗДІЛ 2.

Окремі аспекти

забезпечення освітніх, мовних прав представників української діаспори

2.1. Стан забезпечення прав української діаспори в Молдові

Одним із визначальних чинників двосторонніх відносин є наявність на їхній території діаспор – української на території Республіки Молдова й молдовської на території України.

На території Республіки Молдова є численна українська діаспора. Причому вона проживає як на території, що контролюється легітимною владою Республіки, так і на території невизнаної Придністровської Молдовської Республіки (Лівобережжя Дністра). За даними перепису 1989 року, загальна кількість українців у Молдові становила близько 600 тис. осіб (13,8 % від загальної чисельності населення). Перепис 2004 року показав, що в Молдові (крім Лівобережжя Дністра) проживає 282 198 українців. В основному українці компактно проживають у північних та північно-західних районах РМ.

Адміністративно-територіальними одиницями Республіки Молдова (без Придністров'я) з високою часткою українського населення (понад 15 %), відповідно до перепису 2004 р., зокрема є: райони – Окніца (17 351 осіб – 30,70 % місцевого населення), Брічень (19 939 осіб, 25,55 %), Муніципій Белць (30 288 осіб, 23,74 %), Ришкань (15 632 осіб, 22,51 %), Єдінець (16 084 осіб, 19,76 %), Голдень (11 918 осіб, 19,55 %).

Українці як у Республіці Молдова так і на не підконтрольній уряду території реалізують свої права через участь у громадських об'єднаннях. На сьогодні ⁶⁵ при Бюро міжетнічних відносин РМ (держав-

⁶⁵ Українці у Молдові [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://moldova.mfa.gov.ua/ua/ukraine-md/ukrainians-in-md>

ній установі, яка здійснює політику РМ у галузі міжетнічних відносин і має забезпечувати збереження й розвиток етнічної, культурної та мовної самобутності, реалізацію конституційних прав громадян – представників нацменшин) акредитовані такі українські громадські організації: Українська громада Республіки Молдова, Союз українців Республіки Молдова, Товариство української культури Республіки Молдова, Жіноча громада українок Молдови, Товариство «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка в Молдові, Благодійний фонд професійних художників, майстрів української народної творчості, художніх ремесел і промислів «Відродження», Спілка українців Молдови «Заповіт» м. Бельці, Асоціація української молоді РМ «Злагода», Асоціація української молоді РМ «Разом», «Квітучий край. Діє також одне товариство, зареєстроване в міській раді м. Кишинєва, яке має статус муніципальної Громадської асоціації – Українська громада ім. Петра Могили міста Кишинєу.

На Лівобережжі Дністра діють Республіканська громадська організація «Укрпросвіта» ім. Т. Г. Шевченка та Спілка українців Придністров'я ім. О. М. Бута, районні товариства української культури: Кам'янське ім. Т. Г. Шевченка, Рибницьке «Поділля», Григоріопольське «Стожари», Слободзейське, а також міські товариства – Тираспольське «Червона калина», Бендерське «Вітчизна», Дністровське.

Попри це, українська діаспора в Молдові впродовж останніх років зазнає значного скорочення. Скорочення кількості українців у Республіці Молдова є наслідком демографічних та міграційних процесів, які відбуваються як на правому, так і на лівому берегах Дністра. Так, за даними перепису, проведеного в незвіданій ПМР у 2015 році, в ній проживають більш як 475 тисяч осіб, з яких 22,9 % (близько 109 тис.) – українці (за результатами перепису 2004 р.⁶⁶, питома вага українців у населенні незвіданої ПМР становила 28,8 %, або близько 160 тис. осіб).

Українська громада в Молдові виступила на підтримку України в питанні резонансної мовної статті освітнього закону. Так, громадські організації українців у Молдові, зокрема з Придністровського регіону (Товариство української культури Республіки Молдова, Асоціація українців Молдови «Impreuna» та інші), звернулися до прези-

⁶⁶ Этнический состав Приднестровско-Молдавской республики. Перепись 2004 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pop-stat.mashke.org/pmr-ethnic-loc2004.htm>

дента Світового Конгресу Українців ⁶⁷ Є. Чолія і президента Європейського конгресу українців Я. Хортяні, засвідчивши підтримку діяльності української влади і Світового Конгресу Українців щодо поширення й захисту української мови та ухваленого Верховною Радою України «Закону про освіту».

Під час візиту 27 серпня 2009 року спецпредставника України з питань придністровського врегулювання В. Крижанівського до Молдови і її Придністровського регіону в м. Тирасполі відкрито «Український дім». У приміщенні Українського дому з 2013 року МЗС України започаткувало консульське обслуговування громадян України.

Українська громада в Молдові має низку україномовних засобів масової комунікації. Так, на території правобережної Молдови в м. Бельцях Союз українців Молдови «Заповіт» видає місячник «Рідне слово». У м. Рибниці з 1 січня 1992 р. виходить газета української громади Придністров'я – тижневик «Гомін» (наклад 2000 примірників). Телеканал «Молдова 1» транслює двічі на місяць 30-хвилинну українську програму «Світанок» (головний редактор Г. Рогова). Щочетверга перша програма Молдовського радіо транслює 30-хвилинний радіожурнал «Відродження» (головний редактор К. Кожухар). Асоціація української молоді РМ «Злагода» видає друкований і веб-журнал «UKRAINIANS.MD».

Чисельність шкіл у Республіці Молдова ⁶⁸, де викладаються мови меншин, постійно зменшується. У 2000 році було 78 шкіл, де навчали української мови та літератури, у 2007-му – 57, станом на сьогодні – лише 50 таких навчальних закладів. Відповідно до навчальної програми вивчення української мови, літератури і традицій обмежується лише трьома годинами на тиждень. Основною мовою навчання залишається російська, що призводить до русифікації україномовного населення.

Наслідком такої ситуації є значні асиміляційні процеси «розчинення» української громади в російськомовному населенні Молдови, спричинені, зокрема, і неефективною політикою української сторони щодо української діаспори.

⁶⁷ Діаспора Молдови стала на захист українського закону про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2351426-diaspora-moldovi-stala-na-zahist-ukrainskogo-zakonu-pro-osvitu.html>

⁶⁸ Україна та Молдова: нові виклики та можливості у двосторонніх відносинах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prismua.org>

Водночас договірна основа україно-молдовських відносин є дуже розвиненою й налічує 148 чинних міжнародних документів. Двосторонній Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова (23 жовтня 1992 року)⁶⁹ містить високі гарантії захисту прав національних меншин. Зокрема, в ст. 7 зазначено: *«Високі Договірні Сторони гарантуватимуть права особам, які належать до національних меншин, у повній відповідності з нормами, що містяться в документах ООН і НБСЄ. Високі Договірні Сторони забезпечують особам, які належать до національних меншин і проживають на території відповідної Сторони, права як на індивідуальній основі, так і спільно з іншими членами своєї групи, на вільне вираження, збереження та розвиток їх етнічної, культурної, мовної й релігійної самобутності, на захист від будь-яких спроб асиміляції проти їх волі»*. Ст. 8 Договору містить гарантії урядів щодо проведення політики захисту прав національних меншин, а саме: *«Високі Договірні Сторони підтримуватимуть розвиток самобутності національних меншин конкретними заходами, зокрема створенням сприятливих умов для функціонування учбових, культурних закладів мовою цих меншин, вільного прийому радіо- і телепередач у місцях їх компактного проживання і сприятимуть іншій Високій Договірній Стороні в наданні такої допомоги. Високі Договірні Сторони створюватимуть відповідні умови для вільного доступу в місця проживання національних меншин засобів масової інформації іншій Стороні»*.

Попри це, національна ідентичність української діаспори в Молдові слабко розвинена, а її представники радше розчиняються в російськомовному населенні країни.

2.2. Стан забезпечення прав української діаспори в Румунії

Українська діаспора в Румунії залишається досить численною попри значні асиміляційні процеси. Відповідно до результатів перепису 2011 року⁷⁰, українці в Румунії становлять третю за чисельністю,

⁶⁹ Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/498_161

⁷⁰ INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ Rezultate definitive ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011 (caracteristici demografice ale populației) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/REZULTATE-DEFINITIVE-RPL_2011.pdf

після угорської та ромської спільнот, етнічну меншину (50,9 тис. осіб). Більшість українців живуть у округах Марамуреш (30,8 тис. осіб), Тимісі (6 тис.), Сучава (5,9 тис.) і Караш-Северін (2,5 тис. осіб). Компактні поселення українців розміщені на прикордонній з Україною території Румунії, де представники діаспори становлять автохтонне населення. Значна частина української діаспори проживає в Румунії дисперсно.

Чисельність української діаспори в Румунії скорочується – так, за переписом 2002 року, вона ще становила 61 098 осіб (чисельність українців у період 2002–2011 років скоротилась приблизно на 10 тисяч), а за переписом 1992-го – 65 472 осіб ⁷¹ (українська етнічна діаспора впродовж 1992–2002 років скоротилась приблизно на 5 тисяч).

В освітній сфері чинною є Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про взаємне визнання й еквівалентність документів про освіту, наукові ступені, виданих в Україні та Румунії (від 19.02.1999 р.) та Угода про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти України й Міністерством освіти Румунії (від 25.08.1995). Останній документ був підкріплений Протоколами про втілення в життя «Угоди про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти України та Міністерством освіти Румунії» на 2008/2009, 2009/2010 та 2010/2011 навчальні роки (від 18.07.2008), яким було передбачене надання на основі взаємності стипендій на отримання освіти, удосконалення знань української мови та літератури для вихователів дитсадків, вчителів шкіл і ліцеїв; для викладачів вищих закладів освіти та студентів, обмін спеціалістами, літні курси української мови, літератури та народознавства тощо. Однак питання ефективної імплементації цих документів значною мірою зумовлене потребою вирішення комплексу питань щодо подальшого працевлаштування таких випускників.

З метою належного забезпечення прав національних меншин діє Змішана міжурядова Українсько-Румунська комісія з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. Відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2012 року № 357 ⁷², основними завданнями Комісії є:

⁷¹ Populația după etnie la recensământele din perioada 1930 – 2002, pe județe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/titulriv4.htm>

⁷² Постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2012 р. № 357 Питання Української частини Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпе-

- сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади щодо забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні;
- організація розроблення та здійснення заходів щодо співробітництва між Україною та Румунією з метою забезпечення прав національних меншин;
- підготовка пропозицій щодо:
 - сприяння створенню необхідних соціально-економічних та інших умов для збереження й розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин;
 - визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні.

Також відповідно до Указу Президента України від 20 лютого 2006 року № 142 «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України» в Румунії відкрито Культурно-інформаційний центр у складі Посольства України в Румунії. Згідно з документом, основними завданнями центру, зокрема, є сприяння вивченню української мови на території цієї держави; підтримання зв'язків з українцями за кордоном, сприяння задоволенню їхніх культурно-мовних, інформаційних та інших потреб.

Втім, попри розвинену договірну основу україно-румунських відносин стан забезпечення освітніх, культурно-інформаційних потреб української діаспори в Румунії негативно позначився на їхній національній ідентифікації.

За даними соціологічного опитування ⁷³, прояви румунської ідентичності є вищими по обидва боки україно-румунського кордону. На стан національної, громадянської та етнічної ідентифікації української діаспори Румунії асиміляційні процеси вплинули значно інтенсивніше, ніж на ідентифікацію румунської спільноти в Україні. Так, якщо українцями себе відчують 58,2 % етнічних українців південної частини Буковини, то румунами – 76,6 % опитаних українців Румунії.

чення прав осіб, які належать до національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/357-2012-%D0%BF>

⁷³ Буковина як контактна зона. Аналіз ідентичностей, уявлень та сприйняття в україно-румунському прикордонні : Інформаційно-аналітичні матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://quadrivium.org.ua/bukovyna/wp-content/uploads/2016/01/Data-analysis_Ukr.pdf

Про високий рівень асиміляції свідчить і те, що 85,7 % етнічних українців південної частини Буковини вважають чи швидше вважають себе частиною румунської, а не української нації. Однак при цьому в більшості представників української діаспори в Румунії зберігається відчуття подвійної ідентифікаційної належності. Так, свою належність до української нації, попри проживання на румунській території, відчувають 74,4 % етнічних українців південної частини Буковини.

Подібною є й ситуація щодо мовної ідентифікації опитаних – українська мова є рідною для більшості (75,5 %) респондентів, водночас для значної частини є характерною схильність до білінгвізму – рідною назвали й українську, і румунську мову 16,3 % етнічних українців південної частини Буковини.

Стан забезпечення освітніх та культурно-інформаційних потреб української громади Румунії. З метою належного забезпечення потреб власних національних меншин у сусідній країні Україна та Румунія започаткували у 2006–2007 роках проведення під егідою ОБСЄ спільного моніторингу в низці населених пунктів прикордоння. Під час проведення першого та другого етапів моніторингу у 2007 році ⁷⁴ експерти робочої групи Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, констатували незадовільний стан збереження та розвитку національної ідентичності української меншини, а також вказали на низький рівень задоволення освітніх і культурно-інформаційних потреб її представників. Зокрема, виявлено неналежне забезпечення дошкільними та шкільними навчальними закладами з українською мовою навчання. Так, у Румунії є лише один навчальний заклад з українською мовою викладання (ліцей імені Тараса Шевченка в м. Сігету-Мармаціей). Недостатня й кількість шкіл, де можна вивчати українську мову й літературу як предмет. Також незадовільним визнано рівень доступу до книжкової продукції українською мовою, зокрема методичної та навчальної, фактично немає україномовних друкованих засобів масової інформації (крім чотирьох періодичних видань Союзу українців Румунії – «Український вісник», «Вільне слово», «Наш голос», «Дзвоник»).

⁷⁴ Бабак, К. Спільний моніторинг стану задоволення прав української національної меншини Румунії та румунської національної меншини України: шляхом порозуміння до добросусідства і партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buktolerance.com.ua/?p=1415>

За підсумками моніторингу Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин у «Ноті об'єднаний моніторинговій групі в Україні та Румунії» відзначив значні асиміляційні процеси щодо становища українців у Сучавському повіті Румунії, а також відповідальність румунської влади за заохочення та забезпечення можливостей для збереження й розвитку етнокультурної ідентичності українців Румунії паралельно з їхньою громадянською ідентичністю.

Румунська сторона не визнала негативних результатів моніторингу щодо незадовільного стану забезпечення потреб української етнічної спільноти в Румунії. Це стало підставою для подальшого блокування діяльності Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. Тому практичних результатів у забезпеченні української діаспори в Румунії з боку Української держави не було досягнуто.

Забезпечення прав етнічної громади великою мірою залежить від її громадської активності. Українська етнічна громада в Румунії представлена Союзом українців Румунії (СУР, м. Бухарест) та Національним Форумом Українців Румунії (НФУР, повіт Сучава), а також наділена гарантованим парламентським представництвом. Так, голова Союзу українців Румунії Микола-Мирослав Петрицький був обраний депутатом Парламенту Румунії від українців 11 грудня 2016 року. Значним успіхом у діяльності нового представництва української спільноти в Палаті депутатів Румунії стало прийняття 4 липня 2018 року законопроекту про оголошення 9 листопада Днем української мови. Позитивні зрушення є в питанні бюджетного забезпечення видання навчальної та методичної літератури.

Для задоволення освітніх потреб закордонних українців Міністерство освіти й науки України виділяє відповідні квоти на навчання в закладах вищої освіти України, скористатись якими, однак, можуть лише ті представники української діаспори, які отримали посвідчення закордонного українця. Зазначені квоти не поширюються на громадян України, які проживають в іноземних державах. Потребують свого подальшого вирішення питання працевлаштування випускників, що навчалися за цими квотами.

Постановою КМУ від 10 травня 2018 р. № 344 затверджено Державну програму співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року. Документом передбачено фінансування з державного бюджету України заходів щодо сприяння збереженню та розвитку української мови для закордонних українців. Зокрема, на фінансову

підтримку громадам закордонних українців передбачено виділення коштів як з центрального, так і місцевого бюджету, зокрема Чернівецької ОДА. Програмою заплановано фінансування комплексу заходів підтримки української діаспори Румунії, про успішність реалізації яких можна буде говорити по закінченні звітного періоду.

У питанні покращення умов забезпечення потреб українців за кордоном належно не використовується потенціал Культурно-інформаційного центру в складі Посольства України в Румунії. Саме мережа таких центрів своєю діяльністю мала би сприяти задоволенню освітніх потреб закордонної української громади, зокрема в Румунії, та стати базовим інструментом відповідної державної політики.

Після Революції гідності у 2014 році на фоні підтримки Румунією України в протистоянні війсьній агресії з боку РФ українсько-румунські відносини вийшли на вищий рівень. Важливим позитивним імпульсом у двосторонніх відносинах стало відновлення роботи Змішаної Українсько-Румунської міжурядової комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин (далі – міжурядова комісія), діяльність якої була заблокована з 2006 року. Так, 13 вересня 2017 р. відбулось VI засідання представників української та румунської делегації міжурядової комісії, за підсумками якого підписано протокол⁷⁵, спрямований на реалізації інтересів української діаспори в Румунії. Оскільки заплановане на 2018 р. наступне засідання Комісії, що мало проходити в Румунії, ще не відбулось, результативність останнього засідання міжурядової комісії оцінювати зарано.

⁷⁵ Протокол VI засідання Змішаної Українсько-Румунської міжурядової комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mincult.kmu.gov.ua/document/245278229/Протокол_підписаний_13.09.2017.doc

РОЗДІЛ 3.

Виокремлення ключових питань щодо формування добросусідських взаємин України з Румунією та Молдовою (огляд та динаміка ситуації)

Відносини України, Румунії та Молдови мають непересічне значення для безпеки, стабільності та подальшого розвитку Центрально-Східної та Південно-Східної Європи. Звичайно, сьогодні складно заперечити, що саме Румунія має певний ініціативний та лідерський потенціал у цьому трикутнику. Однак Україна зберігає можливості для активізації своєї ролі в названому субрегіональному форматі співпраці.

Ці відносини важливі ще й через те, що з цих трьох країн саме Румунія має потенціал міжнародної підтримки як член Європейського Союзу та НАТО. Натомість Молдова та Україна як держави-аспіранти щодо вступу до ЄС (а Україна також щодо вступу до НАТО) потребують всебічної підтримки та порозуміння з Румунією. Тому сама ситуація та її динаміка, яка стосується їхніх політичних, економічних, безпекових взаємин, а також співпраці в гуманітарній сфері, також впливає на поступ субрегіонального розвитку і визначає як суб'єктність цих країн у регіоні, так і їхній вплив на загальноєвропейський порядок денний.

Слід відзначити, що після подій 2014 р., пов'язаних з анексією Криму та агресією Росії на Сході України, саме безпекова складова має безумовний пріоритет у взаєминах Україна – Румунія – Молдова. Російський чинник став для них визначальним: він певною мірою створює спільну платформу для об'єднання зусиль трьох держав, особливо України та Румунії, у пошуку нового формату протидії цій небезпеці й залученні загальноєвропейських та євроатлантичних

структур⁷⁶. Також сьогодні дві із трьох держав є прямими об'єктами гібридної війни з боку Росії. Молдова зіткнулася з її проявами ще з часів формування Придністровської кризи 1990–1992 років, а Україна – із часу кримської авантюри Путіна і війни на Сході країни. Таким чином, між цими країнами вибудовується нова система спільності інтересів, схожих занепокоєнь та бажання максимально зменшити ризики своїй безпеці.

Водночас у трьох країн є спільні інтереси в регіоні Чорного моря⁷⁷ та Південно-Східній Європі, де вони прагнуть реалізувати нові стратегічні ініціативи, оскільки сьогодні регіональні організації, зокрема ЧАЕС, явно не лідирують як спроможні організації регіональної безпеки (їх потенціал ослаблений через розбіжність інтересів ключових гравців з іншими державами регіону, як-от Російською Федерацією, Туреччиною тощо). Чорноморська синергія теж не виправдовує покладених на неї сподівань, тому що виникає потреба нових ініціатив за участі країн ЄС та НАТО. Варто згадати про ідею створення Чорноморської флотилії країн – членів НАТО за участі України, що була висунута у 2016 році, обговорена президентами України Петром Порошенком та Румунії Клаусом Йоганнісом у квітні 2016 року⁷⁸, але, на жаль, досі не реалізована, зокрема через відсутність чіткої концепції флотилії. Тож одним із перспективних векторів співпраці України та Румунії в цьому напрямку є участь у спільних навчаннях на Чорному морі під парасолькою НАТО. У вересні 2018 року вперше були проведені українсько-румунські навчання, спрямовані на зміцнення регіональної безпеки та покращення взаємодії між флотами України та Румунії, Riverine-2018⁷⁹.

Потенціал подальшого розвитку має досвід Румунії в запобіганні кіберзагрозам, який вкрай важливий для України та Молдови.

⁷⁶ Солодкий С., Ракеру І. Аудит зовнішньої політики: Україна – Румунія. Дискусійна записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Rom_ukr_net.pdf

⁷⁷ Гончар М., Матійчик Я., Герасимчук С., Підора Р. Україна, Румунія і Чорне море: вікно можливостей на тлі російсько-української війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dt.ua/international/ukrayina-rumuniya-i-chorne-more-vikno-mozhливostey-nati-rosiysko-ukrayinskoyi-viyni-.html>

⁷⁸ Украина готова принять участие в создании Черноморской флотилии под эгидой НАТО, – Порошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://censor.net.ua/news/385508/ukraina_gotova_prinyat_uchastie_v_sozdani_i_chernomorskoyi_flotilii_pod_egidoyi_nato_poroshenko

⁷⁹ Розпочалися українсько-румунські навчання Riverine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4007764-rozpochalyasia-ukrainsko-rumunskii-navchannia-Riverine>

У 2015 році була підписана Угода про реалізацію Тростового фонду Україна – НАТО з питань кібербезпеки між Службою безпеки України та Румунською службою інформації, яка набула чинності того самого року⁸⁰. Угода підкріплена подальшою співпрацею між Україною та НАТО через Тростовий фонд, у результаті чого Україна отримала найсучасніше оборонне обладнання для захисту від кібератак⁸¹. Тож роль Румунії як оператора НАТО в деяких питаннях безпеки на східному фланзі цієї організації є важливою складовою успішної і взаємовигідної співпраці. Таким чином, безпекова складова відіграє важливу інтеграційну роль у взаєминах трьох держав, особливо України й Румунії. Однак потрібно чітко усвідомлювати, що її потенціал певною мірою в подальшій перспективі може виявитися кон'юнктурним, а не стратегічним за своїм характером, якщо, звісно, вдасться зупинити подальше зростання геополітичних амбіцій та експансії Російської Федерації.

Надзвичайно важливим як у безпековому контексті, так і в питаннях співпраці трьох країн є розвиток їх політичного діалогу. У цьому процесі можна виділити і позитивні, і негативні чинники. До позитивних слід віднести інтенсифікацію діалогу з Румунією, що почалася 2014 року (2015–2016 роки позначені активним дипломатичним діалогом і залученням до нього представників громадянського суспільства). Важливий вплив мали зустрічі Петра Порошенка із Клаусом Йоганнісом, діалог прем'єр-міністрів і міністрів закордонних справ, відновлення роботи спільної комісії Україна–Румунія тощо⁸². Але потенціал цього діалогу не можна вважати цілком використаним

⁸⁰ Угода про реалізацію Тростового фонду Україна – НАТО з питань кібербезпеки між Службою безпеки України та Румунською службою інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_063

⁸¹ Лапаєв Ю. Сорін Дукару: «Ми бачимо дедалі більше випадків, коли за кібератаками стоять державні структури» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://m.tyzhden.ua/publication/200870>

⁸² Президент України зустрівся з Президентом Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-zustrivsvya-z-prezidentom-rumuniyi-40654>; Президент України розпочав офіційний візит до Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-gozpochav-oficijnij-visit-do-rumuniyi-37012>; Спільна робоча поїздка Міністрів закордонних справ України та Румунії до м.Чернівці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/62338-robocha-poizdka-karavla-klimkina-do-mchernivci>; Україна і Румунія зацікавлені активізувати двосторонній діалог – посольство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/politics/2000131-ukrajina-i-rumuniya-zatsikavleni-aktivizuvati-dvostoronnij-dialog-posolstvo.html>

та реалізованим. Після тривалої дипломатичної та політичної паузи попереднього періоду може йтися лише про тенденцію до поживлення цього діалогу і потребу його посилення на всіх рівнях, від міждержавного до міжрегіонального і місцевого рівня влади, у тому числі на рівні єврорегіонів, наприклад єврорегіону «Верхній Прут», який об'єднує Україну, Румунію та Молдову⁸³.

Складнішою видається ситуація щодо розвитку взаємин України з Молдовою, що зумовлено низкою чинників. Президентом Республіки Молдова був обраний лідер Соціалістичної партії Молдови Ігор Додон. Він не приховує своїх проросійських позицій і в цьому сенсі може виступати конкурентом Олександра Лукашенка на пострадянському просторі за роль найближчого союзника В. Путіна. Його проросійська позиція, зокрема висловлювання щодо належності Криму⁸⁴ і характеру війни на Донбасі, демонструють різноспрямованість інтересів у діалозі як Бухареста з Кишиневом, так і Києва з Кишиневом. Проте поки що парламентська більшість і уряд Молдови обстоюють інші геополітичні позиції в регіоні, що обмежує вплив позиції І. Додона та поглиблює ситуацію політичної невизначеності й конфліктності в самій Молдові. Унаслідок слабкості інститутів влади в Республіці Молдова, серйозних політичних конфліктів і криз всередині молдовської політичної еліти, ця країна не виступає консолідованим та надійним політичним гравцем у зазначеному трикутнику. Звісно, Бухаресту та Києву, а водночас і Брюсселю, необхідно посилювати увагу до підтримки європейських прагнень Республіки Молдова. Потрібно всебічно допомагати їй долати досить серйозні внутрішні суперечності, які стосуються не лише взаємин Кишинева та Тирасполя, а й пов'язані з політичними колізіями на території самої «континентальної Молдови».

Також слід зважати на негативний вплив попередніх кризових ситуацій та напружень, що виникали у взаєминах трьох країн. Йдеться про територіальні претензії Румунії як до України, так і до Молдови, низку невирішених питань у етнополітичній сфері. Як наслідок, виникали ситуації, коли Румунію в Україні позиціонували як загрозу

⁸³ Kruglashov A. Euroregion Upper Prut: Studies and Activities // Eurolimes. – 2013. – Vol. 16 (Cross-Border Governance and the Borders Evolutions). – P. 27–39.

⁸⁴ «Я від своїх слів не відмовляюся»: новообраний президент Молдови Додон підтвердив, що вважає Крим «де-факто російським» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.censor.net.ua/news/414958/ya_vid_svoyih_sliv_ne_vidmovlyayusya_novoobranyni_prezydent_moldovy_dodon_pidtverdvy_scho_vvajaye_krym

№ 1 і у вітчизняній медіасфері (небезпідставно в певні періоди), і коли Румунія, зі свого боку, формувала образ України як «чужого», «ворожого»⁸⁵ або як прихованого агента впливів Кремля в регіоні, зокрема через розбіжності в підходах сторін до шляхів вирішення Придністровської кризи. Подібну позицію недовіри до України, насамперед щодо придністровського врегулювання, часом висловлювала й молдовська сторона. Шлейф взаємної недовіри та упреждень, фіксація негативних стереотипів у публічних дискурсах та масовій свідомості громадян трьох країн досі негативно впливають на наші взаємини. І над їх вирішенням необхідно наполегливо та узгоджено працювати всім сторонам.

Важливу основу для позитивного розвитку наших стосунків становить економічна співпраця. Але в цілому, якщо оцінювати цю складову взаємин у трикутнику Україна – Румунія – Молдова, слід визнати, що економічні питання залишаються здебільшого в периферійному полі уваги сторін. Варто відзначити, що в останні роки спостерігаємо позитивні зміни в торговельних відносинах між Україною та Румунією, зокрема в експорті товарів до Румунії. Так, за січень-лютий 2018 року товарообіг між Україною та Румунією збільшився в порівнянні з відповідним періодом 2017 року на 26,9 %. За підсумками двох місяців 2018 року Румунія є 4-ю державою ЄС за абсолютним ростом експорту товарів до ЄС⁸⁶. Тож варто нарощувати ці позитивні зрушення, посилювати торговельно-економічну співпрацю між державами, включаючи покращення інвестиційного клімату в трикутнику Україна – Румунія – Молдова, оскільки між нашими країнами сформований доволі складний бізнес-клімат. Нагадаємо, що впродовж тривалого часу молдовська сторона та наші західні партнери дорікали Україні через підтримку придністровської бізнесової й політичної еліти. Українські інвестиції в Молдову є недостатніми, і українська економічна присутність у Молдові малопомітна навіть у тих регіонах, що є традиційно важливими для України хоча б із погляду проживання в них численної української громади.

Недостатньо позитивними є тенденції щодо розвитку нашої економічної співпраці на міжрегіональному й локальному рівнях. Пере-

⁸⁵ Солодкий С., Ракеру І. Аудит зовнішньої політики: Україна – Румунія : Дискусійна записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://neweurpe.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Rom_ukr_net.pdf

⁸⁶ Експорт товарів до Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.compet.kh.gov.ua/ukr/1849-ekspport-tovariv-do-rumuniji>

дусім це стосується транскордонної співпраці між трьома країнами та діяльності єврорегіонів за участі адміністративно-територіальних одиниць трьох сусідніх держав. За 2014–2017 роки економічна активність обох важливих для трьох країн єврорегіонів, а саме «Верхній Прут» і «Нижній Дунай», була мінімальною⁸⁷. Навіть на рівні міжрегіональних політико-адміністративних контактів, зустрічей регіональних лідерів ця співпраця була фактично заморожена. Тільки останнім часом з'явилися спроби її реанімувати, поживавити ці контакти, але ще передчасно вести мову про їхню результативність. Відсутність ефективної співпраці на такому рівні послаблює бізнесовий та загалом економічний фундамент для взаємовигідних стосунків. Мінімальними є ініціативи відповідних торговельних інституцій: торговельні палати або згорнули свою роботу, або їхня діяльність у цьому напрямку фактично не помітна в публічній сфері, зокрема це стосується бізнес-дипломатії та діалогу інвесторів із трьох країн.

Особливо важливою в довгостроковому плані для встановлення взаємної довіри та подолання негативної спадщини минулого є гуманітарна співпраця, яка дотепер переважала в порядку денному діалогу сусідніх країн (перш за все Румунії та України), до ствердження безпекового пріоритету з 2014 року. Саме вона в частині геополітичних пріоритетів держав формувала проблемне поле наших дво- і тристоронніх взаємин: передовсім на лінії Бухарест – Київ, меншою мірою на лінії діалогу Київ – Кишинів. Проте динаміка гуманітарної співпраці в останній період була різноспрямованою і позначалася як позитивними, так і негативними тенденціями. Зміна попереднього (трестороннього) формату виконання операційної програми ЄС Україна – Румунія – Молдова на двосторонні Румунія – Україна та Румунія – Молдова поки що не принесла помітних результатів спільної проектної діяльності сторін, появи нових форм активної співпраці та нових ініціативних програм.

Традиційний для сторін розвиток діалогу щодо прав національних меншин характеризується складністю порозуміння сторін, особливо в україно-румунських відносинах. Відповідна українсько-румунська міжурядова комісія понад 10 років не працювала⁸⁸. Формально її

⁸⁷ Kruglashov A. Euroregion Upper Prut: Studies and Activities // *Eurotimes*. – 2013. – Vol. 16 (Cross-Border Governance and the Borders Evolutions). – P. 27–39.

⁸⁸ Відбулося засідання співголів змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин [Електронний

робота відновилася, проте хотілося б, щоб вона стала більш продуктивною.

Додав напруження в стосунках України й Румунії та, меншою мірою, України та Молдови Закон України «Про освіту», зокрема ст. 7, що стосувалася мови навчання в школах для національних меншин. Саме Бухарест, будучи другим за різкістю після Будапешта, активно висловлював зауваження, претензії й незадоволення цією освітньою новацією; були організовані локальні протестні акції румунської національної громади на територіях її компактного проживання, зокрема в Чернівецькій області⁸⁹. Нині це питання не перебуває у фокусі пріоритетного публічного інтересу, але залишається відкритим для подальшої дискусії та діалогу, потребує узгодженого сторонами вирішення та є одним із пріоритетних напрямків налагодження конструктивного діалогу між двома державами.

У цілому, партнерські взаємини в освітній та культурній сфері розвиваються доволі динамічно. Відбувається інтенсивний обмін делегаціями, проводяться культурно-мистецькі заходи та реалізуються спільні проекти, країни-члени активно використовують ресурси Європейського Союзу (які надаються програмами на кшталт Erasmus+, Erasmus Mundus, TEMPUS). Можна стверджувати, що освітня та інтелектуальна еліта країн сьогодні співпрацює набагато інтенсивніше, ніж у попередні часи. Так, зокрема, серед партнерів ЧНУ імені Юрія Федьковича 19 вищих навчальних закладів Румунії⁹⁰. Усе зазначене більшою мірою стосується взаємин відповідних інституцій та середовищ України та Румунії, ніж України й Молдови. Тут спостерігається менша ініціативність і, відповідно, результативність, не в останню чергу через те, що ні українська, ні молдовська сторони не спроможні забезпечити належні фінансові умови для такої співпраці самостійно, без участі європейських партнерів, зокрема Румунії.

Водночас поживається діалог між інститутами громадянського суспільства щодо формування дво- і тристороннього діалогу. Значну

ресурс]. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245237152

⁸⁹ Румуни Буковини виступили проти нового Закону «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://promin.cv.ua/2017/10/17/rumuny-bukovyny-vystupyly-proty-novoho-zakonu-pro-osvitu.html>; Румунська спільнота Буковини просить Порошенка ветувати закон «Про освіту» через мовне питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://molbuk.ua/chernovtsy_news/134735-rumunska-spilnota-bukovyny-prosyt-poroshenka-vetuvaty-zakon-pro-osvitu-cherez-movne-pytannya.html

⁹⁰ Партнери університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://interof.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/09partneruniv>

роль у цьому відіграють як українські структури загальнонаціонального та регіонального рівня, так і румунські. Певна роль належить і молдовським НУО, особливо з Кишинєва. Однак інститути громадянського суспільства недостатньо представлені як у структурах регіональної, транскордонної співпраці, так і на рівні міждержавного діалогу. Важливо, щоб на посилення їхньої ролі і збільшення підтримки з боку урядів трьох країн зверталосся більше уваги.

Таким чином, можна відзначити, що добросусідські взаємини України із Румунією та Молдовою у 2014–2018 роках позначені тенденцією до підпорядкування їх порядку денного інтересам національної та регіональної безпеки. Найбільш консолідованою є позиція Румунської держави та її владної еліти. Відкриваються нові можливості для співпраці наших країн в усіх сферах, від безпекової та політичної до економічної і гуманітарної. Складними залишаються питання етнопонаціонального характеру, як-от забезпечення прав національних меншин і уніфікації стандартів та самих підходів до оцінювання стану задоволення їхніх потреб. Найслабшою ланкою видається співпраця із Молдовою – як з погляду інтересів Бухарєста, так і з погляду зацікавлень Києва. Важливу роль у цьому питанні мають відігравати національна і регіональна еліти разом із відповідними інституціями. Що особливо важливо, не лише зберігається, а й навіть зростає потреба в медіації щодо вирішення суперечливих питань та всебічній допомозі розвитку тристоронньої співпраці з боку європейських та євроатлантичних партнерів і структур.

ВИСНОВКИ

Вирішення складних питань етнонаціонального характеру має вагоме значення для налагодження відносин України із сусідніми державами, а відтак і ефективного розвитку співпраці в регіоні. Це передбачає удосконалення нормативно-правового поля та посилення інституційної спроможності державної політики щодо забезпечення прав національних меншин.

Ключовими інструментами реалізації інформаційних прав у регіонах стають місцеві газети, радіо та телебачення, насамперед ідеться про систему регіональних дирекцій Національного суспільного мовлення (Чернівецька регіональна дирекція «Буковина», Закарпатська регіональна дирекція «Тиса-1» та «UA: ОДЕСА»), які все ще перебувають у стані трансформації після утворення суспільного мовника. Відсутність затвердженої Концепції мовлення з тематики національних меншин Національної суспільної телерадіокомпанії України, брак адекватного фінансування та кадрові проблеми не дають уповні реалізувати потенціал Суспільного мовлення на регіональному рівні в контексті саме задоволення інформаційних потреб національних меншин.

Питання забезпечення інформаційних прав румунської та молдовської національних меншин полягає, з одного боку, у забезпеченні прав національних меншин на доступ до інформації рідною мовою, а з іншого – інтеграції національних меншин у вітчизняний культурно-інформаційний простір.

Одним з інструментів досягнення цих цілей є посилення ролі Національного суспільного мовника України та розширення його можливостей передусім у Чернівецькій та Одеській областях. Це може потребувати додаткових видатків з державного бюджету на технічну модернізацію обладнання регіональних філій, вироблення якісного контенту із залученням професійного персоналу.

Українська держава здійснює послідовну політику щодо забезпечення культурно-інформаційних прав румунської та молдавської національних меншин. Щонайменше з 2006 року реалізуються числен-

ні регіональні програми (у Чернівецькій, Одеській та Закарпатській областях), що мають на меті підтримку ЗМІ, які видаються мовами національних меншин, та культурних проєктів, що реалізуються національними культурними товариствами. Ці програми мають хоч і порівняно невелике, але постійне фінансування. Водночас слід зазначити, що обсяги його часто недостатні, а порядок розподілу мав би бути уточнений з огляду на загальні цілі державної політики щодо етнічних меншин. Самі процеси формування та реалізації таких регіональних програм на задоволення й розвиток культурних прав національних меншин часто мають формальний характер; у місцях компактного проживання національних меншин, особливо на прикордонних територіях, відчувається брак програм, спрямованих на інтеграцію національних меншин в українське суспільство.

Культурно-інформаційні права національних меншин також реалізуються через систему місцевих бібліотек, що враховують етнічну особливість регіонів. Зокрема, в Одеській області фонди бібліотек укомплектовані 70 тис. примірників видань мовами національних меншин. У Закарпатській області функціонують 95 бібліотек системи Міністерства культури України, у фонді яких 10,2 тис. примірників видань румунською мовою.

Проблемою залишається і фактичне покриття телесигналом прикордонних регіонів, зокрема тих, де компактно проживають національні меншини. Це зумовлюється передусім слабкими потужностями вітчизняних передавачів та недоліками їх розміщення. Цією ситуацією користуються Російська Федерація, Румунія, Молдова та Придністровська республіка, заповнюючи ефір власним сигналом та контентом. Остання стає інструментом поширення сигналу російських телеканалів (з акцентом на Одеську область), зокрема тих, що заборонені до трансляції в Україні. У Чернівецькій області в прикордонних районах на 28 частотах мешканці мають можливість слухати 17 румунських та молдовських радіостанцій, а на 9 телевізійних каналах переглядати 4 програми цих держав.

Наслідком зазначених диспропорцій мовлення стає те, що в місцях компактних поселень етнічних меншин на прикордонних територіях істотним є іноземний інформаційно-культурний вплив, що позначається на ідентифікаційних процесах представників місцевого населення.

Відповідно до міжнародних зобов'язань українська держава забезпечила можливості для реалізації права на освіту рідною мовою в

місцях компактного проживання національних меншин. У всіх регіонах, де широко представлені румунська та молдовська національні меншини, освітні заклади надають усі можливості для навчання рідною мовою та вивчення цієї мовою історії свого народу.

Ухвалення Верховною Радою у 2017 році Закону України «Про освіту», спрямованого на посилення позицій державної мови в освітньому процесі, викликало стурбованість румунської та молдовської сторін через можливе звуження права на освіту рідною мовою національними меншинами відповідно ст. 7 цього закону «Про мову освіти». Однак шляхом налагодження інтенсивного діалогу та продуктивних консультацій вдалося вийти на рівень спільних домовленостей щодо імплементації цього положення. На сьогодні спостерігається конструктивна співпраця України як із румунською, так і з молдовською стороною щодо імплементації ст. 7 Закону України «Про освіту» та створення належних можливостей вивчення державної мови без обмеження права на освіту рідною мовою.

Загалом, попри широку договірну базу, українська держава має вкрай незначний вплив на ідентифікаційні процеси по обидва боки україно-румунського та україно-молдовського кордону. Так, прояви румунської ідентичності є інтенсивнішими по обидва боки україно-румунського кордону. На стан національної, громадянської та етнічної ідентифікації української діаспори Румунії асиміляційні процеси вплинули значно інтенсивніше, ніж на ідентифікацію румунської спільноти в Україні. На україно-молдовських прикордонних територіях переважають асиміляційні тенденції до формування в місцевого населення російськомовної ідентичності.

У рамках розвитку добросусідських відносин української держави із сусідніми країнами пріоритетне значення має вироблення більш активної державної політики щодо закордонних українців у Румунії та Молдові. Питання забезпечення прав і потреб української меншини в Румунії та Молдові лежить не лише в площині зобов'язань урядів цих країн, а й у площині реалізації Україною власної державної політики щодо закордонних українців. У цьому контексті важливе значення має налагодження сталого діалогу української сторони з українськими громадами в Румунії та Молдові та ефективніше забезпечення їхніх прав. Державна політика протекціонізму щодо української діаспори має орієнтуватися на збереження її національної ідентичності, причому особливої уваги потребують українські трудові мігранти в цих країнах. Це вимагає відповідного розширен-

ня сфери дії положень Закону України «Про закордонних українців» на громадян України з числа трудових мігрантів.

Розвиток двосторонніх україно-румунських та україно-молдовських відносин має вагомe значення в економічному, безпековому та євроінтеграційному вимірі. Водночас успіх у цій сфері значною мірою залежить від конструктивної регіональної співпраці, спрямованої на вирішення питань етнонаціонального характеру, зокрема, як щодо задоволення інформаційних, культурних та освітніх прав молдовської та румунської національних меншин, так і щодо українських діаспор у Румунії та Молдовській Республіці.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

З метою кращого забезпечення інформаційних прав національних меншин у доступі до інформації рідною мовою та доступі до вітчизняного інформаційного простору України загалом необхідно передусім забезпечити належне фінансування НСТУ та модернізації його регіональних філій, ліквідації «білих плям» вітчизняного інформаційного простору в прикордонних територіях між Україною та Румунією, РМ та ПМР.

Забезпечити ефективну співпрацю на рівні двосторонніх відносин України з Румунією та Молдовою щодо подальшої імплементації Закону «Про освіту», систематичного моніторингу досягнутих результатів.

Активізувати роботу щодо удосконалення вітчизняного законодавства в галузі прав меншин, Закону про національні меншини зокрема, а також включно з двосторонніми міждержавними угодами з метою їх гармонізації з іншими національними та міжнародними правовими актами, а також оцінювання успішності та ефективності їх імплементації.

З метою посилення інституційних механізмів реалізації державної політики щодо закордонних українців забезпечити:

- подальший розвиток мережі консульських представництв України в Румунії та Молдові, зокрема відновлення діяльності консульського представництва в Сучаві (Румунія);
- активізувати діяльність Українського інституту при Посольстві України в Румунії, передбачити розширення діяльності інституту через відкриття його філій, а також – аналогічних інститутів у Молдові, зокрема через Український дім.

Опрацювати можливість підготовки щорічної доповіді «Про стан забезпечення культурних потреб національних меншин в Україні» та подавати її на розгляд Ради з питань національної єдності.

Опрацювати можливість створення державної цільової програми забезпечення інформаційних та культурних прав національних меншин, метою якої є забезпечення глибокої інтеграції національних меншин України в соціальне, економічне, культурне та політичне життя держави, передусім – у місцях їх компактного проживання.

Матеріали засідання круглого столу

«РУМУНСЬКИЙ ТА МОЛДОВСЬКИЙ
ЧИННИКИ
У ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ»

(Київ, 20 вересня 2018 року,
Національний інститут стратегічних досліджень)

Список учасників круглого столу

БОРИСЕНКО Валентина Кирилівна	Завідувач відділу архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, заслужений діяч науки й техніки, доктор історичних наук, професор
БУРКОВСЬКИЙ Петро Анатолійович	Завідувач відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень
ВАСЮТИНСЬКИЙ Вадим Олександрович	Головний науковий співробітник лабораторії психології мас та спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, доктор психологічних наук, професор
ВОЛОШИН Андрій Михайлович	Експерт із питань українсько-румунських відносин, Центр стратегічного партнерства
ГАДЖА Діана	Перший секретар (з питань преси, освіти й культури) Посольства Республіки Молдова в Україні
ГОРДІЄЦЬ Павло Павлович	Виконавчий директор громадської організації «Інститут геополітичного виміру»
ГРИГА Віктор Вікторович	Начальник відділу з охорони культурної спадщини, національностей та релігії Управління культури Чернівецької обласної державної адміністрації
ЄВТУХ Володимир Борисович	Директор Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки й техніки України, доктор історичних наук, професор
КАРЯКІНА Дар'я Сергіївна	Голова правління МГО «Інтернаціональний союз»
КОБЗЮК Михайло	Настоятель приходу Румунської Православної Церкви Св. Іллі у м. Дерменешть, член Союзу українців Румунії

КОШКІНА Жанна Олексіївна	Представник департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти й науки України
КУШНІР В'ячеслав Григорович	Декан факультету історії та філософії Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, доктор історичних наук, заслужений працівник освіти України
ЛУСКАЛОВА Корнелія Євгеніївна	Радник, директор Культурно-інформаційного центру при Посольстві України в Румунії (2001–2010), кандидат філософських наук, доцент
МАЙБОРОДА Олександр Микитович	Заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, доктор історичних наук, професор
МЕДВІДЬ Федір Михайлович	Професор кафедри конституційного права, історії та теорії держави і права Інституту права Міжрегіональної академії управління персоналом, професор МКА, доктор наук у галузі політології
МІЛЬО Ванда Юріївна	Співробітник Інформаційно-аналітичного відділу Управління Служби безпеки України в Закарпатській області
МІТРЯЄВА Світлана Іванівна	Радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень
НАВАЛ Іон	Перший секретар Посольства Румунії в Україні
НАХМАНОВИЧ Віталій Рафаїлович	Провідний науковий співробітник музею історії Києва, член Наукової ради з проблем національних відносин НАН України
НЕЧАЄВА-ЮРІЙЧУК Наталія Вікторівна	Доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, кандидат історичних наук
ОЖЕВАН Микола Андрійович	Головний науковий співробітник відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства НІСД, заслужений діяч науки й техніки, доктор філософських наук, професор
ПАВАЛЕНКО Ростислав Миколайович	Директор Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, доцент
ПАЛІНЧАК Микола Миколайович	Декан факультету міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету

ПИРОЖКОВ Сергій Іванович	Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова (2007–2014). Віце-президент Національної академії наук України, академік НАН України, заслужений діяч науки й техніки України, доктор економічних наук, професор.
ПЛАТОНОВ Олексій Олексійович	Радник Другого європейського департаменту Міністерства закордонних справ України
ПОДЮК Михайло Євгенович	Заступник директора департаменту – начальник відділу інформаційно-аналітичної роботи з питань етнополітики департаменту в справах релігій та національностей Міністерства культури України
ПОПЕСКУ Анатолій Семенович	Громадська організація «Одеська обласна національно-культурна румунська асоціація «Бессарабія»
РЕНДЮК Теofil Георгійович	Надзвичайний і Повноважний Посланник України
САЧДЕВА Нігора	Радник із прав меншин Спеціальної місії ОБСЄ в Україні
ТАНАСЕ Овідіу	Радник Посольства Румунії в Україні
ТИЩЕНКО Юлія Анатоліївна	Керівник програми підтримки демократичних процесів Українського незалежного центру політичних досліджень
ТКАЧЕНКО Наталія Петрівна	Начальник відділу міжнародного співробітництва з питань національних меншин департаменту в справах релігій та національностей Міністерства культури України
ФЄТЕСКУ Анатолій Семенович	Президент Всеукраїнської національно-культурної молдовської асоціації
ЧЕРНЕНКО Тетяна Василівна	Завідувач відділу гуманітарної безпеки НІСД, кандидат філософських наук
ЮРАШ Андрій Васильович	Директор департаменту в справах релігій та національностей Міністерства культури України, кандидат політичних наук
ЯБЛОНСЬКИЙ Василь Миколайович	Перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доцент

ВИСТУПИ ТА ДОПОВІДІ

ПАВЛЕНКО Ростислав Миколайович,

директор НІСД

Тема забезпечення прав румунської та молдовської національних меншин в Україні має важливе значення і для української держави, і для громадянського суспільства, і для друзів і сусідів України. Указом Президента «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства» та відповідною Постановою Кабінету Міністрів на наш інститут покладено завдання проводити систематичні дослідження суспільних процесів та громадської думки з актуальних питань, що стосуються зміцнення української єдності та консолідації українського суспільства. І в цьому напрямку інститут послідовно робить змістовні кроки.

Наша дискусія є вагомим частиним етапом роботи, яка започаткована два роки тому, з організації та проведення відкритого змістовного діалогу щодо питань національних меншин, аналізу проблем у цій сфері, визначення шляхів та механізмів співпраці, поглиблення порозуміння в суспільстві, розвитку діалогу. Ми відкриті до обговорення викликів, які сьогодні постають у етнополітичній сфері, прагнемо не замовчувати їх існування, а у відкритому діалозі на засадах взаємоповаги та дотримання прав національних меншин напрацювати шляхи для органів влади щодо вирішення тих чи інших проблем, які існують у сфері забезпечення прав румунської та молдовської національних меншин в Україні. Адаже питання забезпечення прав національних меншин – важлива складова нашої багатосторонньої співпраці та партнерства, як продемонстрували попередні періоди розвитку наших відносин. Важливою складовою нашої політики має бути також підтримка представників української національної меншини в Молдові та Румунії.

Надзвичайно важливо формувати спільні підходи до проблемних питань, як-от у сфері освіти, користуючись формулою діалогу на засадах співпраці. Сьогодні, приміром із Республікою Румунія, такі діалоги проходять доволі інтенсивно. Фактично відновилася робота Змішаної Українсько-Румунської міждержавної комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, що не працювала з 2006 року, ми прагнемо ефективності такої роботи.

Україна, Молдова й Румунія як країни-сусіди, дружні країни, об'єднані не тільки спільним інтересом, не тільки євроінтеграційними та євроатлантичними устремліннями, де Румунія як член ЄС та НАТО має певний досвід, яким ділиться у процесі партнерської співпраці. Це розвиток напряму протидії кіберзагрозам, інших безпекових складових. Надзвичайно важливою є участь у спільних проєктах транскордонної співпраці, розвиток інфраструктури. Такі ініціативи не тільки покращать соціально-економічну ситуацію в регіоні, на рівні громад, а й закладуть підвалини для подальшого розвитку, підвищать рівень спроможності для вирішення складних завдань. Однак на сьогодні ми далеко не повністю використовуємо ці можливості.

Можемо констатувати й наявність спільних ризиків, викликів та загроз для розвитку та безпеки в регіоні. Адже агресія Російської Федерації створила загрози не тільки для України, а й формує стійкий дефіцит безпеки в регіоні загалом. Ми вдячні країнам-партнерам за неухильну підтримку територіальної цілісності, підтримку санкційної політики ЄС проти РФ із боку Румунії.

Більш ніж актуальною також залишається невирішена проблема невизнаного Придністров'я, що створює додаткові фактори загроз у нашому регіоні. Переконали, що більшість українців, румунів і молдован не сприймають тиск, спрямований на наші народи й наші країни, і орієнтовані на те, щоби вільно розвиватися, обмінюватися досвідом і співпрацювати для досягнення спільної мети – сталого та стабільного розвитку на засадах поваги до прав людини, євроінтеграційних цінностей.

У рамках круглого столу нам вдасться шляхом відкритої дискусії обговорити всі питання, які становлять взаємний інтерес, і вийти на чіткі рекомендації, які потім будуть сформульовані для органів влади, що надасть подальшого імпульсу і для української політики, і для розвитку дружніх і взаємовигідних стосунків із нашими друзями з Румунії та Молдови.

БЕЛІЦЕР Наталія Володимирівна,

*доктор біологічних наук, експерт-дослідник
Інституту демократії ім. Пилипа Орлика*

РУМУНСЬКА ТА МОЛДОВСЬКА НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ

Вступ

Національні меншини – це сталий, традиційний структурний компонент «політичних націй» у сучасних європейських державах; права громадян України, які належать до таких меншин, насамперед – право на збереження власної етнокультурної ідентичності, мають бути надійно захищені державою, усвідомлені й підтримані суспільством.

На відміну від корінних народів та етнічних меншин іммігрантського походження, «традиційні» національні меншини мають «материнські» (етнічно споріднені) держави зі спільними з Україною кордонами і часто компактно проживають у прикордонних місцевостях; це повною мірою стосується як румунської, так і молдовської меншин. Стосунки між такими меншинами, їхніми етнічно спорідненими державами і країнами нинішнього проживання та громадянства розглядаються в рамках «тріади» (national minority – kin state – host state); ці відносини, як правило, добре врегульовані не тільки загальними нормами регіонального європейського й міжнародного права, а і двосторонніми міждержавними договорами, значна частина яких присвячена саме взаємному (в ідеалі – симетричному) захисту й забезпеченню прав відповідних меншин⁹¹.

Насамперед це стосується гарантування культурних, освітніх і мовних прав членам національних меншин, які значною мірою реалізуються через їхні організації та асоціації, що часто встановлюють міцні зв'язки й мають регулярні контакти з державними і громадськими структурами «материнських держав». Таким чином забезпечується підтримка освіти і ЗМІ національними мовами, культурних

⁹¹ Див., наприклад, «Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe: A New Inter-State Framework for Minority Protection?» by Kinga Gal. ECMI Working Paper # 4, May 1999.

традицій, мистецтва тощо; це означає, що національні меншини, на відміну від корінних народів, мають потужні, легальні інструменти «зовнішньої» підтримки й розвитку власної ідентичності. До того ж вони є частинами народів, які вже досягли найвищого рівня самовизначення шляхом створення незалежних суверенних держав.

Наявність двох окремих національних меншин в Україні – відповідно, молдовської й румунської – є важливим чинником двосторонніх відносин із сусідніми країнами. Водночас подекуди це створює додаткові проблеми, пов'язані не тільки з необхідністю надійного захисту культурних, мовних, освітніх прав членів таких меншин, а й із чутливими питаннями ідентичності, у першу чергу – «молдовська» vs «румунська», що є дискусійним питанням в усіх трьох країнах, а інколи відіграє роль конфліктогенного чинника.

Саме тому варто приділити увагу не тільки міжнародним та регіональним (європейським) юридичним інструментам захисту прав національних меншин, а й таким важливим документам, як двосторонні міждержавні угоди, левова частка яких спрямована саме на взаємний – в ідеалі симетричний – захист і гарантування прав меншин.

Двосторонні міждержавні угоди

Двосторонній договір із Республікою Молдовою був підписаний 23 жовтня 1992 року і ратифікований Верховною Радою 1 листопада 1996 року (Закон № 459/96-ВР). Права меншин прописані в статтях 7 і 8, оскільки частина положень Договору сформульована в доволі загальному й нечіткому викладенні, у ст. 9 зазначено, що більш конкретні норми будуть встановлені шляхом ухвалення додаткових окремих домовленостей відповідно до національних законодавств і загальноприйнятних норм міжнародного права. На відміну від більшості інших двосторонніх договорів, жодних спеціалізованих міждержавних моніторингових структур не передбачено⁹².

Двосторонній договір з Румунією був підписаний значно пізніше – 2 червня 1997 р., ратифікований, швидко й майже синхронно, румунським парламентом 14 липня 1997 року, Верховною Радою – 17 липня 1997 року (Закон № 474/97), набув чинності в жовтні того самого року. Його положення щодо взаємного захисту меншин знач-

⁹² Детальніше див.: Interethnic Relations, Minority rights, and Security Concerns: A Four-Country Perspective (Ukraine – Moldova – Romania – Hungary) // Natalya Belitser and Serhiy Gerasymchuk (eds.), Kyiv, 2008. – P. 143–157.

но більш деталізовані: наприклад, ст. 13, присвячена меншинам, містить 13 окремих параграфів, що стосуються конкретних зобов'язань сторін у забезпеченні надійного режиму захисту меншин. Зокрема, згадується Рекомендація ПАРЄ 1201 (1993); проте важливо відзначити певне застереження, включене в основний текст договору, а саме, що ця Рекомендація не стосується колективних прав і не зобов'язує його учасників створювати територіальні автономії, базовані на етнічних критеріях (ст. 13(1)). Окрім стандартних посилань на права меншин – зокрема, закріплених у Рамковій Конвенції Ради Європи про захист національних меншин (1995), Копенгагенському документі КБСЕ (1990), Декларації ООН (1992), – у цьому договорі наведені певні критерії належності до таких меншин. Зокрема, у ст. 13(2) сказано, що членами української меншини в Румунії є її громадяни, які, незалежно від місць їхнього проживання, вільно обрали належність до цієї меншини на підставі етнічного походження, мови, культури або релігії; симетричне «дзеркальне» визначення наведено в наступному положенні щодо румунської меншини в Україні.

Ці положення заслуговують на особливу увагу з огляду на неодноразові звинувачення України, що лунають із боку певних політичних сил і членів експертної спільноти Румунії, у тому, що Україна продовжує «радянську» чи навіть «сталінську» політику, штучно розподіляючи румуномовну меншину на дві окремі національні меншини – відповідно, румунську й молдовську. Натомість вони вважають, що 258 600 молдован і 151 100 румунів (відповідно до перепису населення 2001 року) становлять єдину цілісну меншину, яка таким чином стає другою за кількістю (після російської). Важливо також зауважити, що в ст. 13(10) підкреслено, що меншини мають не тільки права, а й обов'язки, зокрема, зберігати лояльність до країни свого громадянства, а також поважати права інших осіб, які належать і до більшості населення, і до меншин.

Україна – Румунія: короткий огляд міждержавних відносин⁹³

Загалом, ухвалення двостороннього договору відіграло важливу роль у динаміці міждержавних відносин України з Румунією, які

⁹³ Детальніше висвітлення україно-румунських відносин міститься у дослідженні: The Relations between Ukraine and Romania: Old and New Perceptions. Cooperation Outlooks. Analysis Paper by Sergiy Gerasymchuk, 09.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://prismua.org/wp-content/uploads/2017/01/The_Relations_between_Ukraine_and_Romania_Old_and_New_Perceptions_Cooperation_Outlooks.pdf.

були доволі прохолодними від початку здобуття Україною незалежності у 1991 р. через спірні питання й серйозні суперечки щодо кордонів у Чорному морі, ставлення до відповідних меншин, а також судноплавного каналу в гирлі Дунаю.

Тому ратифікація цього договору відбулася в доволі складних політичних умовах і стала можливою завдяки зусиллям правочентристського уряду, очолюваного президентом Емілем Константінеску. Жорстку критику і спротив цьому чинили як колишні комуністи на чолі з Іоном Ілієску, так і радикальні націоналісти – переважно партії «Велика Румунія» («Greater Romania»). Тому Сенат переміг відносно незначною кількістю голосів (65–50, троє утрималося), у той час як із депутатів нижньої палати парламенту 165 проголосували «за» і 92 «проти». Три опозиційні партії бойкотували церемонію підписання; оскільки укладення договору з Україною збіглося з підготовкою до вступу Румунії в НАТО, а розв'язання питання кордонів було необхідною умовою цієї надзвичайно важливої для країни події (це відбулося за місяць до Мадридського саміту), коментуючи позицію опозиційних лівих і крайніх правих, тодішній міністр закордонних справ Румунії заявив, що посткомуністи й націоналісти, які чинили перешкоди ухваленню договору з Україною, є «колами, ворожими до румунських інтересів, що бажали б залишити країну поза межами європейських і євроатлантичних структур»⁹⁴.

Відповідно, після перемоги лівих на виборах 2000 року міждержавні відносини Румунії з Україною погіршилися чи, радше, зазнали стагнації замість подальшого розвитку (як було передбачено двостороннім договором). Новий соціал-демократичний уряд під керівництвом Адріана Настасе жорстко критикував Україну, звинувачуючи в незаконній експлуатації нафтових ресурсів біля острова Зміїного й перешкодах у делімітації континентального шельфу. Втім, під час візиту тодішнього прем'єр-міністра країни Анатолія Кінаха до Бухареста Адріан Настасе зазначив, що стосовно національних меншин договір, укладений у 1997 році, був «стартовим пунктом для розвіювання будь-яких підозр у тому, що питання меншин може бути використане для обґрунтування територіальних претензій»⁹⁵.

⁹⁴ Див. Taras Kuzio. Romania Attempts to Alleviate Border Problems with Ukraine // Rfe/RL Newslines, Vol. 6, No. 181, Part II, 25 September 2002.

⁹⁵ Цит. за: Eugen Tomiuc. Romania: Ukrainian PM Makes Rare Visit to Bucharest // RFE/RL, 30 January 2002.

Ця зустріч, так само як і візит президента Ілієску до Києва у вересні 2002 року, означав спробу поліпшити стосунки, знов-таки з огляду на євроатлантичні прагнення Румунії – цього разу напередодні саміту НАТО в Празі (листопад 2002 року). Проте взаємні тертя, зокрема в питаннях національних меншин, залишалися неподоланими; Україна висловлювала незадоволення ситуацією української меншини в Румунії, особливо стосовно освіти рідною мовою⁹⁶. Стосунки додатково ускладнилися після того, як Румунія, після невдалих спроб вирішити питання морського кордону та ексклюзивних економічних зон на двосторонньому рівні, 16 вересня 2004 року апелювала до Міжнародного суду ООН. Після майже одночасних виборів 2004 року нові президенти робили певні кроки для поліпшення двосторонніх відносин; наприклад, вдалося реанімувати роботу Спільної Міжурядової комісії для моніторингу імплементації зобов'язань щодо взаємного захисту національних меншин відповідно до положень Договору. Суттєве погіршення двосторонніх відносин відбулося у 2010 році після обрання Президентом України Віктора Януковича; у деяких містах України навіть з'являлися румунофобські постери та образливі графіті.

Натомість після Революції Гідності 2014 року відносини суттєво поліпшилися⁹⁷, і Румунія проявила себе як потужний партнер і надійний друг України; достатньо згадати, що саме ця країна першою з держав Євросоюзу ратифікувала Угоду про асоціацію з ЄС⁹⁸. Після анексії Криму і від початку збройної агресії Росії на Сході України очільники Румунії неухильно підтримували територіальну цілісність і суверенітет нашої держави. Президент Румунії Траян Бесеску запевнив свого українського колегу, що Румунія, а також румунська меншина в Україні віддано підтримують територіальну цілісність України та дії її Президента для мирного врегулювання ситуації на сході, а прем'єр-міністр Віктор Понта під час тристоронньої зустрічі з прем'єрами України й Молдови та обговорення проблем націо-

⁹⁶ Див., наприклад: Parliamentary Speaker Complains about Romanian Treatment Of Ukrainian Minority // Rfe/RI Newslines, Vol. 7, No. 216, Part II, 14 November 2003.

⁹⁷ Tomasz Dąbrowski, Tadeusz Iwański. Breaking through Distrust in Relations between ROMANIA and Ukraine. 2016-04-27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-04-27/breaking-through-distrust-relations-between-romania-and-ukraine>

⁹⁸ Румунія ратифіцировала Соглашение об ассоциации между ЕС и Украиной. 02.07.2014 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://glavcom.ua/news/217070.html>.

нальних меншин підкреслив, що Румунія жодним чином не буде вимагати якогось особливого статусу для своєї меншини на території обох сусідніх країн⁹⁹. Траян Бесеску також жорстко розкритикував ЄС за слабкість і непослідовність у запровадженні санкцій проти РФ¹⁰⁰. Новообраний президент Румунії Клаус Йоганніс впевнено продовжив таку політику; 17 березня 2015 року він відвідав Київ, аби обговорити з Президентом Петром Порошенком співпрацю в питаннях розморожування ситуації в Придністров'ї та зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні. Одним із важливих підсумків зустрічі стало утворення нового формату регіонального співробітництва – трикутника «Польща – Україна – Румунія»¹⁰¹. Це, до слова, був перший візит румунського президента до України протягом останніх семи років. Під час березневої зустрічі президенти домовилися про співпрацю в таких напрямках, як розморожування ситуації в Придністров'ї та зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні. Суттєве «потепління» у двосторонніх відносинах підтвердилось і під час візиту до Бухареста у квітні 2016 року Президента Петра Порошенка – першого офіційного візиту такого рівня за останні дев'ять років.

Позитивна динаміка міждержавних відносин зберігалася в питаннях кібербезпеки, енергетиці та військової сфері. Нещодавно на території Румунії відбулися багатосторонні військові навчання Platinum Eagle – 2018 – 2 за участю військовослужбовців окремого батальйону морської піхоти Військово-Морських Сил України. На початку вересня 2018 року вперше були проведені двосторонні українсько-румунські навчання «Риверіан–2018», спрямовані на зміцнення регіональної безпеки та поліпшення взаємодії між флотами двох

⁹⁹ Бесеску: Безпека України – запорука безпеки для Європи. 12.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/beseku_bezpeka_ukraini_zaporuka_bezpeki_dlya_e_vropi_1954376; Румунія не собирається требовать особого статуса для своей этнической общины в Молдове и Украине, – премьер. 02.10.14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://censor.net.ua/news/305336/rumyniya_ne_sobiraetsya_trebovat_osobogo_statusa_dlya_svoeyi_etnicheskoyi_obschiny_v_moldove_i_ukraine.

¹⁰⁰ Трагедия Boeing-777 стала возможной из-за промедления ЕС с санкциями против РФ, – президент Румынии. 21.07.14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://censor.net.ua/news/294831/tragediya_boeing777_stala_vozmojnoui_izza_promedleniya_es_s_sanktsiyami_protiv_rf_prezident_rumynii.

¹⁰¹ Польща – Румунія – Україна: трикутник стратегічної співпраці, створений Путіним. – Антон Бендаржевский, 07 серпня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/08/7/7036722/>.

країн; важливо, що всі елементи навчань відпрацьовані за стандартами НАТО¹⁰².

А 7 вересня 2017 року українські та румунські прикордонники почали спільне патрулювання ділянки українсько-румунського кордону в межах Чернівецької області; це відбулося на виконання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про спільне патрулювання українсько-румунського державного кордону¹⁰³.

Ці майже «безжмарні» стосунки були дещо зіпсовані через ухвалення ВР нового закону про освіту. Хоча реакція Румунії була стриманішою, ніж в Угорщині, однак румунське МЗС виступило із Заявою, у якій було зазначено: «Міністерство закордонних справ стурбоване прийнятим 5 вересня Верховною Радою законом про освіту, зокрема статтею 7, яка стосується навчання мовами національних меншин». У румунському МЗС нагадали, що відповідно до Рамкової Конвенції Ради Європи про захист національних меншин держава повинна визнавати право представника нацменшин на навчання рідною мовою¹⁰⁴. Більше того, президент Румунії скасував із цього приводу запланований на кінець вересня офіційний візит в Україну.

Хоча МЗС України висловило розчарування таким перебігом подій, подальші кроки й цього відомства, і Міністерства освіти були спрямовані на залагодження ситуації, особливо у світлі висновків і рекомендацій Венеціанської комісії Ради Європи. Оскільки Україна заявила про готовність виконати ці рекомендації, зокрема, подовжити перехідний період імплементації закону до 2023 року, «мовний конфлікт» між Україною та Румунією можна вважати більш-менш подоланим (на відміну від аналогічного українсько-угорського конфлікту)¹⁰⁵.

¹⁰² Багатонаціональні навчання Platinum Eagle–2018 за участю українських морських піхотинців завершилися в Румунії. ФОТО. 07.09.18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.censor.net.ua/news/3085083/bagatonatsionalni_navchannya_platinum_eagle_2018_za_uchastyu_ukrayinskyh_morskyh_pihotyntsyv_zavershylusya; Учення «Platinum Eagle – 2018»: морские пехотинцы ВМСУ успешно справились с задачами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://flot2017.com/post/ucheniya-platinum-eagle-2018-morskie-pehotincy-vmsu-uspeshno-spravilis-s-zadachami.html>

¹⁰³ На Буковині українські та румунські прикордонники розпочинають спільне патрулювання кордону (фоторепортаж). 7 вересня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bukinfo.com.ua/show/news?lid=95614>

¹⁰⁴ МЗС Румунії висловило стурбованість прийнятим Радою законом про освіту. 07.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.censor.net.ua/news/454454/mzs_rumuniyi_vyslovylo_sturbovanist_pryinyatym_radoyu_zakonom_pro_osvitu.

¹⁰⁵ Украина и Румыния разработают документ об имплементации 7 статьи Закона «Об образовании», – МИД. 12.01.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://>

Проте після початку агресії з боку Росії й де-факто війни на Сході України загострилася й низка спірних питань стосовно національних меншин у трикутнику Україна – Молдова – Румунія. Це стосується видачі румунських паспортів громадянам України, беззастережного надання громадянства України жителям сепаратистського Придністровського регіону республіки Молдова (в той час як деякі з них не мають молдовських паспортів), а також негативного впливу Української православної церкви Московського патріархату. Так, оскільки етнічні румуни й молдовани в Західній Україні є переважно вірянами УПЦ-МП, цей чинник уже використовувався в політичному та збройному протистоянні між Україною та Росією. Експерти вважають, що саме завдяки цьому під час перших хвиль мобілізації Чернівецька область показала одні з найгірших результатів (місцеві національні меншини бойкотували мобілізацію внаслідок заклику церкви)¹⁰⁶. Для ефективнішого подолання наявних труднощів і проблем необхідні послідовні, регулярні зусилля й урядових агенцій, і структур громадянського суспільства трьох країн.

Україна – Республіка Молдова: короткий огляд відносин

Темі двосторонніх відносин України з Молдовою присвячена величезна кількість досліджень, аналітичних статей та інших публікацій; лівова їх частка стосується ролі України та української меншини правобережної та лівобережної Молдови в контексті й досі не залагодженого Придністровського сепаратистського конфлікту. Тому є сенс зупинитися лише на останніх подіях та дослідженнях, зокрема пов'язаних із проблемами меншин¹⁰⁷.

censor.net.ua/news/3043997/ukraina_i_rumyniya_razrabotayut_dokument_ob_implementatsii_7_stati_zakona_ob_obrazovanii_mid; Минобразования готово продлить до 2023 года переходный период для имплементации языковой статьи закона «Об образовании», – Гриневич. 01.02.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://censor.net.ua/news/3047966/minobrazovaniya_gotovo_prodlit_do_2023_goda_perehodnyy_period_dlya_implementatsii_yazykovoyi_stati

¹⁰⁶ Ці та інші проблемні питання дво- і тресторонніх відносин були обговорені на Круглому столі в Національному інституті стратегічних досліджень, детальніше див.: Україна – Молдова – Румунія: як позбутися «скелетів у шафах»? – Євген Солонина, 22.09.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/29502895.html>

¹⁰⁷ Див., зокрема: Some Factors of National Security of Moldova and Ukraine: Similarities and Distinctions. By Natalya Belitsler. In: National Security and Defence of the Republic of

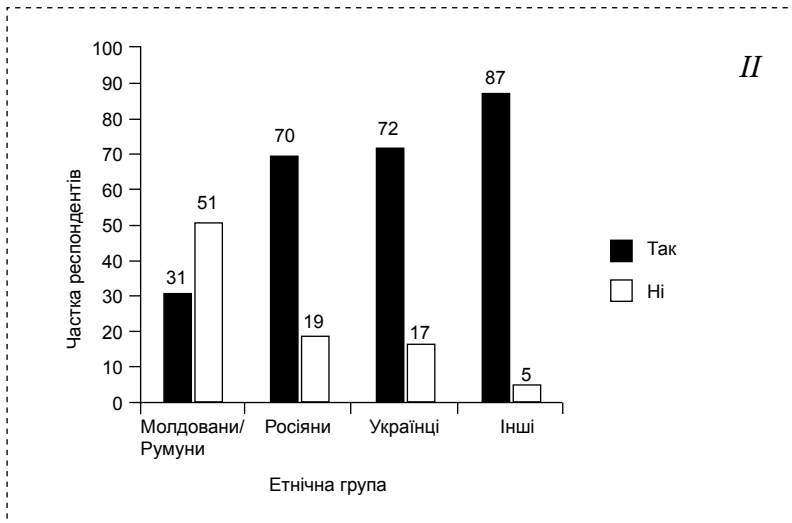
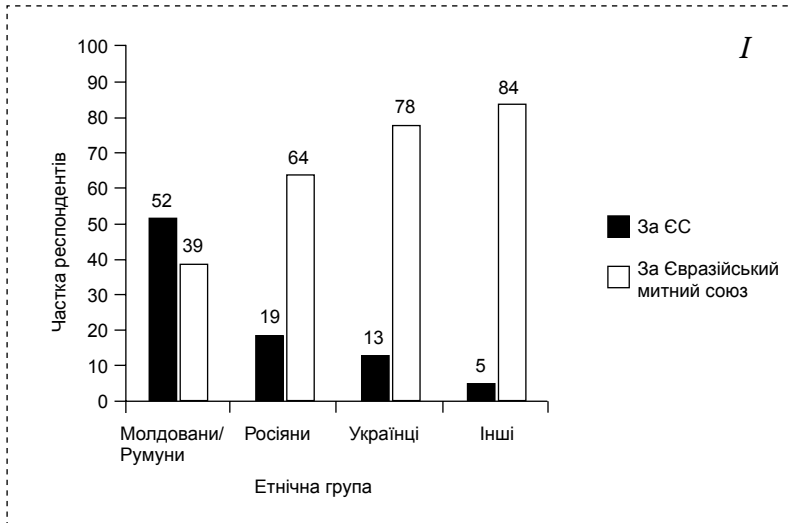
Переважна більшість політичних оглядачів та аналітиків вважають, що українські події 2013–2014 років відіграли суттєву роль у політичній дестабілізації РМ, загостренні сепаратистських настроїв у певних регіонах Молдови, зокрема у Гагаузії, і подальшому розчаруванні суспільства в європейському курсі інтеграції. Відзначають, що, хоча євроскептицизм молдовського суспільства почав наростати ще після 2009 року, анексія Криму і війна на сході України загострили негативні тенденції. Особливо шокують результати опитування громадської думки, проведеного Інститутом публічної політики серед основних етнічних спільнот РМ у квітні 2014 року (див. діаграми 1 і 2)¹⁰⁸.

Хоча британські дослідники відзначають, що переважну більшість молдовського суспільства (понад 70 %) становлять етнічні молдовани та румуни, і тому до цифр стосовно етнічних меншин треба ставитися з певною обережністю, отримані результати підкреслюють величезну різницю в поглядах на ключові питання сьогодення молдован і представників національних меншин – при тому, що позиція української меншини виявилася доволі близькою до російської, а щодо інтеграції в Митний союз – навіть більш прихильною, ніж російської меншини. Це, можливо, свідчить і про протилежно спрямовані процеси формування політичної/громадянської нації: якщо в Україні Революція Гідності й подальші трагічні події значною мірою консолідували суспільство і зробили його більш інклюзивним, у Молдові в той самий період поглибилися розколи не тільки стосовно політичних уподобань, а й за ознакою етнічної належності.

Напруженню у двосторонніх відносинах України з Молдовою у 2014 році сприяли й постійні чутки щодо можливості створення в південній частині Одеської області «Бессарабської Народної

Moldova, Arcadie Barbarosie & Viorel Cibotaru (eds.), Institute for Public Policy, Chisinau, 2002, pp. 268–273; The Price of Polarisation: Nation Building and Eurointegration in Moldova and its impact on Ukrainian-Moldovan Relations. Press-release [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.archive.usukraine.org/pdf/poid_price-of-polarisation-press_release_eng.pdf; Integration of National Minorities in the Post-Soviet Space – Ukraine and the Republic of Moldova. 13-1-2016, <http://iwp.org.ua/en/publication/integratsiya-natsionalnyh-menshyn-na-postradyanskomu-prostori-ukrayina-ta-moldova/>.

¹⁰⁸ Ці дані були опрацьовані і наведені у вигляді діаграм дослідниками Лондонської школи економіки і політики на підставі результатів опитування, проведеного ІПП. Див.: The Ukraine crisis has complicated Moldova's political situation ahead of signing an Association Agreement with the EU. By David Rinnert, Ellie Knott, June 5th, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2014/06/05/the-ukraine-crisis-has-complicated-moldovas-political-situation-ahead-of-signing-an-association-agreement-with-the-eu/>

Республіки» (або Республіки «Буджак») – незаконної сепаратистської організації, яка спробує взяти під свій контроль цю територію в інтересах Російської Федерації. Про це йдеться, зокрема, у звіті аналітичної групи Da Vinci AG: «Обговорюється варіант, коли сфера впливу «БНР» пошириться й на територію Молдови, що створить вогнище дестабілізації відразу у двох державах, які на сьогодні знаходяться в зоні активного інтересу Кремля»¹⁰⁹. Хоча ці песимістичні очікування не виправдалися, сценарії «фрагментації» Молдови вздовж етнічних ліній та їх поширення на територію Одеської області розглядалися у 2015 році таким відомим аналітиком, як Влад Сокор¹¹⁰.

Аби не поклатися тільки на різні оцінки публікації, для «польового» вивчення реального конфліктного потенціалу Південної Бессарабії в жовтні 2017 року була організована дослідницька місія членів Східноєвропейської мережі Глобального партнерства для відвернення збройних конфліктів (GPPAC), яка працювала в Одесі, Татарбунарах, Кілії, Ізмаїлі, Рені, Виноградіві, Болграді й Білгороді-Дністровському. Отримані результати виявили в цьому регіоні низку наявних або потенційних конфліктів ненасильницького характеру, пов'язаних насамперед з такими чинниками, як низький рівень життя, корупція, ізоляваність від решти регіонів Одещини й України в цілому, недовіра до центральної й місцевої влади, не здатної, за оцінками місцевих активістів та експертів, ефективно боротися з негативними явищами, у першу чергу – у соціально-економічній сфері¹¹¹. Певні проблеми спостерігаються також у процесах децентралізації, оскільки мешканці великих і заможних, переважно моноетнічних, сіл і селищ не бажають об'єднуватися з іншими і вбачають у такому об'єднанні вірогідність боротьби за «етнічне домінування».

¹⁰⁹ Експерти попереджають про можливість створення «Бессарабської народної республіки» на півдні Одещини. 25.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/1013839-eksperti-poperedjayut-pro-mozhlivist-stvorenniya-bessarabskoji-narodnoji-respubliki-na-pivdni-odeschini.html>

¹¹⁰ Vladimir Socor. Moldova Risks Opening Pandora's Box With 'National-Cultural' Districts // Eurasia Daily Monitor, Volume 12 Issue: 69, April 14, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=43787&no_cache=1#.VWY0m1ejMw.

¹¹¹ Див., наприклад: «Бедный» глава Килийской РГА, подозреваемый в коррупции, нашел миллион на залог и уже вышел на работу. 17.05.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bessarabiainform.com/2017/05/bednyj-glava-kilijskoj-rga-podozrevaemyj-v-korruptsii-nashel-million-na-zalog-i-uzhe-vyshel-na-rabotu/>.

Варто зазначити, що такі негативні явища, як контрабанда або «поміркване» хабарництво, часто не сприймаються як серйозні фактори ризику або загроза для особистої чи національної безпеки. Учасниками місії не було виявлено помітних розбіжностей у поглядах представників різних етнічних спільнот, а також проявів потенційного сепаратизму чи конфліктів на етнічному ґрунті (хоча звертають на себе увагу певні міжконфесійні тертя, пов'язані з незадоволенням деяких співрозмовників «агресивно домінуючою» позицією УПЦ-МП). До новацій у мовному/освітньому процесі учасники зустрічей ставилися доволі спокійно, хоча деякі з них (наприклад, у Рені) висловлювали невдоволення процесами «українізації», щиро-сердно пояснюючи, що їм важко переходити на українську мову, оскільки «многие его [украинский язык] просто не понимают». Існують також сумніви стосовно здатності вчителів забезпечити повноцінне викладання всіх предметів державною мовою. Згідно з результатами репрезентативного соціологічного опитування, проведеного 18 вересня – 3 жовтня 2017 року Фондом «Демократичні ініціативи» спільно з фірмою «Ukrainian Sociology service», схожі настрої є характерними для всього півдня України.

Повертаючись до динаміки міждержавних відносин України з Молдовою, зазначимо, що у 2016 році вони загострилися через введення Молдовою захисних квот і мита на м'ясо-молочну продукцію й цемент українського виробництва, у результаті чого українські аграрії могли зазнати збитків у розмірі 1,5 млн дол., що становить приблизно 11,3 % від експорту цієї продукції¹¹². Проте у двосторонніх стосунках відбувалися й позитивні зміни, серед яких – створення спільних контрольних-пропускних пунктів (КПП), зокрема на придністровській ділянці українсько-молдовського кордону¹¹³, проведення

¹¹² Убытки украинских производителей от введения Молдовой квот на поставки мясомолочной продукции оцениваются в \$1,5 млн. 06.05.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.blackseanews.net/read/115720>.

¹¹³ Див., наприклад: Ще один спільний КПП на молдовсько-українському кордоні запрацює у травні. 29.04.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/2220164-se-odin-spilnij-kpp-na-moldavskoukrainskomu-kordonu-zaprachue-u-travni.html>; Молдовсько-український КПП почав роботу на придністровській ділянці кордону. 31.05.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.censor.net.ua/news/442163/moldavskoukrayinskyi_kpp_pochav_robotu_na_prydnistrovskiyi_dilyantsi_kordonu; Порошенко: Доручив поширити місію EUBAM у низці пунктів перетину кордону України та Молдови. 17.07.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gordonua.com/ukr/news/society/-poroshenko-doruchiv-poshiriti-misiji-eubam-v-rjadi-punktiv-peretinu-kordonu-ukrajini-ta-moldovi-198132.html>

спільних антитерористичних навчань¹¹⁴, введення в Молдові системи електронних закупівель ProZorro (визнана найкращою у світі, отримала премію World Procurement Awards 2016)¹¹⁵ та інші приклади активної співпраці. Це відбувається всупереч і у постійній боротьбі з відверто проросійською політикою президента РМ Ігоря Додона, який, наприклад, у 2017 році заборонив молдовським військовим брати участь у міжнародних навчаннях на території України¹¹⁶. Додон приєднався також до хору критиків нового українського закону про освіту¹¹⁷. Президент Молдови вважає воєнні дії на Сході України «громадянською війною», а під час своєї передвиборної кампанії висловлювався про належність Криму Росії. Усе це унеможливило його візит до України й негативно позначається на двосторонніх відносинах України з Молдовою¹¹⁸. Позиція президента, а також звичка користуватися переважно російськими джерелами інформації мають суттєвий вплив на відповідну частину населення Молдови. Це спонукало Посольство України в Кишиневі звернутися до молдовських ЗМІ із закликом не називати окупований Крим «російською» або «спірною» територією, оскільки світова спільнота й українське законодавство не визнають незаконну анексію півострова¹¹⁹.

Проте співпраця між основними державними агенціями й міністерствами свідчить про радше позитивну динаміку двосторонніх

¹¹⁴ Україно-молдавские антитеррористические учения проходят на Одешине. 09.05.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://censor.net.ua/news/440590/ukrainomoldavskie_antiterroristicheskie_ucheniya_prohodyat_na_odeschine

¹¹⁵ У Молдові запускається українська система закупівель ProZorro. 07.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/news/u-moldovi-zapuskajetsya-ukrajinska-sistema-zakupivel-prozorro--435508.html>

¹¹⁶ Додон запретил участие молдавских военных в международных военных учениях в Украине. 05.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://censor.net.ua/news/454076/dodon_zapretil_uchastie_moldavskih_voennyh_v_mejdunarodnyh_voennyh_uchenyah_v_ukraine

¹¹⁷ Додон закликав Київ переглянути закон про освіту: «Уже була величезна кількість реакцій від румунів і молдован, які живуть в Україні». 11.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.censor.net.ua/news/454827/dodon_zaklykav_kyyiv_pereglyanuty_zakon_pro_osvitu_uje_bula_velychezna_killist_reaktsiyi_vid_rumuniv

¹¹⁸ Президент Додон не považає територіальну цілісність України, тому його візит до Києва поки що неможливий, – посол Гнатишин. 27.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.censor.net.ua/news/457174/prezydent_dodon_ne_povajaje_terytorialnu_tsilisnist_ukrayiny_tomu_yiogo_vizyt_do_kyryeva_poky_scho_nemojlyvyyi

¹¹⁹ Посольство України в Кишиневі просить ЗМІ Молдови не називати окупований Крим «російським». 03.02.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.censor.net.ua/news/3048431/posolstvo_ukrayiny_v_kyshynevi_prosyt_zmi_moldovy_ne_nazyvaty_okupovanyyi_krym_rosiyiskym

відносин. Яскравим прикладом є нещодавня [жовтень 2018 р.] розмова міністра закордонних справ України Павла Клімкіна з його молдовським колегою. Після цієї розмови Клімкін написав у твіттері: «Плідна розмова з молдовським колегою Тудором Уляновскі. Маємо спільну європейську історію й будемо працювати разом для того, щоби досягти європейського майбутнього для наших країн. Упевнений, що Молдова ніколи не дозволить РФ відкрити другий фронт»¹²⁰.

Висновки

1. Аналіз перебігу подій після ухвалення Верховною Радою нового Закону «Про освіту» констатує наявність суттєвого занепокоєння сусідніх країн – включно з Молдовою й Румунією – подальшою можливістю отримувати освіту мовами відповідних національних меншин. Хоча Україна погодилася виконати рекомендації Венеціанської комісії, і це певною мірою пом'якшило напруження, яке виникло через ст. 7 цього закону, Україні необхідно визнати свої помилки, які полягають у незалученні представників організації меншин і зарубіжних партнерів до повноцінних консультацій на стадії розробки законопроекту, а також надсилання його тексту Венеціанській комісії після ухвалення ВР, а не до того, як виносити його на голосування. Це б дозволило, врахувавши її зауваження й рекомендації, не постфактум, а на попередній стадії уникнути багатьох загострень у двосторонніх відносинах. Водночас, оскільки недостатнє володіння державною мовою (або навіть її незнання), притаманне значній кількості членів молдовської й румунської, а також гагаузької меншин є незаперечним фактом і чинником, що перешкоджає їх успішній інтеграції в українську політичну націю, має бути проведена масштабна роз'яснювальна робота в осередках національних меншин із залученням представників місцевих органів державної влади й самоврядування. Ситуація, що склалася, викриває також певні вади державної політики стосовно національних меншин, яка має бути відповідним чином скоригована.

2. Аналіз наявної літератури, а також результати дослідницької місії членів Східноєвропейської мережі Глобального партнерства

¹²⁰ Кишинів не дозволить Росії відкрити другий фронт проти України, – Клімкін провів переговори з колегою з Молдови Уляновскі. 03.10.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.censor.net.ua/news/3089439/kyshyniv_ne_dozvolyt_rosiyi_vidkryty_drugyyi_front_protuy_ukrayini_klimkin_proviv_peregovory_z_kolegoyu

для відвернення збройних конфліктів (ГРРАС) у Південній Бессарабії засвідчили, що ані румунська, ані молдовська національні меншини не містять потенціалу сепаратистських конфліктів і не створюють загрози національній безпеці України. Їхня «російськомовність» є переважно спадщиною асиміляційної політики Радянського Союзу, у якому система освіти для національних меншин була побудована на застосуванні двох мов: рідної й російської, без вивчення національних мов республік колишнього СРСР, у яких проживали ці меншини. Тому мовна, освітня, інформаційна політика має бути спрямована на забезпечення можливості отримувати освіту й користуватися ЗМІ рідними мовами, водночас стимулюючи і вдосконалюючи можливості опанування державної мови. Це стосується не тільки України, а й Республіки Молдови, у той час як у сусідній Румунії проблеми української меншини зовсім іншої природи, що пов'язано, зокрема, з асиміляційним тиском і поступовою втратою етнокультурної ідентичності.

3. Україна має ставитися до складних проблем молдовської/румунської ідентичності на своїй території виважено і з повагою, спираючись на основоположний принцип індивідуальної та групової самоідентифікації, коли тільки сама особа (або група осіб) вирішує, до якої етнічної спільноти вона належить – звісно, з урахуванням певних об'єктивних критеріїв такої належності. Перестороги й побоювання «поглинання» молдовської меншини румунською, а також суспільні рухи й заходи «уніоністів» Молдови та Румунії не повинні впливати на державну політику України стосовно цих двох меншин; водночас бажано доводити румунським і молдовським колегам – включно з «уніоністами» й апологетами «єдиної румунської/румунської нації» – необхідність дотримуватися принципів невтручання в проблеми етнічної самоідентифікації й неприпустимість диктату в цьому делікатному питанні.

Рекомендації

Урядовим структурам України, профільним міністерствам, депутатам ВР

1. Терміново розпочати роботу над новою версією вкрай застарілого закону про національні меншини, врахувавши останні тенденції й документи міжнародного права. Для цього створити міжвідомчу

робочу групу із залученням лідерів громадських організацій національних меншин і незалежних експертів.

2. Провести «ревізію» законодавчих актів у галузі прав меншин, включно з двосторонніми міждержавними угодами, з метою їх гармонізації з іншими національними та міжнародними правовими актами, а також оцінки успішності та ефективності їх імплементації.

3. Звернутися до відповідних структур сусідніх держав і міжнародних організацій, привернувши увагу до нереалізованих можливостей трьох єврорегіонів, за участі України, Румунії й Молдови (підписаних, відповідно, в 1997, 1998, and 2002 роках) з метою реанімування і кращого використання потенціалу єврорегіонів.

Міністерству освіти і науки, Міністерству закордонних справ України

4. Зробити належні висновки з прикрої історії зі ст. 7 нового закону про освіту, провести відповідну «роботу над помилками».

Державним структурам України, державним, корпоративним і приватним фондам і спонсорам, акторам громадянського суспільства

5. Знайти джерела і способи фінансування тристоронніх (Україна – Молдова – Румунія) дослідницьких проектів і «польових» місій з метою активізації горизонтальних суспільних зв'язків, виробивши відповідні критерії і пріоритетні напрямки можливої співпраці.

Акторам громадянського суспільства та представникам ЗМІ

6. Спільно проводити регулярні інформаційні кампанії з питань прав меншин і корінних народів, проблем інтеграції як двостороннього процесу, до якого «залучені всі».

7. Створити базу даних «історій успіху» та «найкращих практик» в Україні й сусідніх країнах стосовно подолання негативних стереотипів, різних видів ксенофобії та подібних явищ, що перешкоджають створенню та зміцненню «політичної» (громадянської) нації та водночас зберігають власну ідентичність окремих етнокультурних груп.

ЛУСКАЛОВА Корнелія Євгеніївна,

кандидат філософських наук, доцент; радник, керівник Культурно-інформаційного центру Посольства України в Румунії (2010–2013)

ПРОБЛЕМАТИКА РУМУНСЬКОЇ МЕНШИНИ В КОНТЕКСТІ НОВОГО ЕТАПУ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА РУМУНІЇ

Новий етап українсько-румунських відносин почався після Революції Гідності. До позитивних змін у новітніх двосторонніх стосунках привели надзвичайні виклики, які постали перед Україною і регіоном у цілому внаслідок російської агресії.

Серед вагомих чинників реального перебалансування відносин між Україною та Румунією виокремлюється активна підтримка румунського громадянського суспільства, яке сприйняло події на Майдані через призму власної Революції 1989 року, у результаті якої було повалено режим Н. Чаушеску, загинуло понад 1100 румунських громадян. Саме тоді стало очевидно, що відносини між нашими народами змінилися. Їх змінили прості люди в Україні, які вийшли боротися за свої права, їх змінили прості румуни, які відгукнулися на нашу біду. Усі спроби третьої сторони на початку 2014 року спровокувати конфлікт між українцями й румунами шляхом повідомлень у румунських ЗМІ щодо того, що «прийшов час відновити історичну справедливість і повернути румунські землі», та в Україні стосовно того, що Бухарест «ось-ось висуне Україні територіальні претензії, тому треба вживати радикальних заходів», були відкинуті суспільствами двох країн.

Актуальні загрози регіональній безпеці стали суттєвим об'єднавчим чинником зовнішньої політики України та Румунії, у протистоянні військовій інтервенції Росії стратегічні цілі двох держав збігаються. Упродовж останніх років румунська сторона є послідовним союзником України, сприяє демократичним змінам та євроінтеграційним прагненням, просуває конкретні ініціативи з метою поглиблення двосторонньої та регіональної співпраці. Принципова позиція всіх щаблів влади офіційного Бухареста щодо підтримки України знаходить значне позитивне відлуння в румунському суспільстві.

Ці та інші чинники дали підстави політичному істеблшменту, експертним колам двох країн вести мову про формування нового етапу партнерських відносин України та Румунії.

З огляду на історичний ракурс розвитку співпраці між двома сусідніми країнами такий висновок є правомірним. Адже впродовж новітньої історії у відносинах України та Румунії спостерігалася достатня інертність, домінували проблемні питання, що стримували розвиток конструктивної співпраці. Не сходило з порядку денного мусування румунською пресою, офіційними особами та політикумом проблеми нібито неналежного забезпечення прав румунської меншини в Україні.

Водночас колишні стереотипи й успадковані проблеми, які накопичувалися й експлуатувалися впродовж кількох десятиліть, були знівельовані реальними загрозами і відійшли на другий план.

Значно активізувався політичний діалог на найвищому державному рівні (офіційний візит до Румунії Президента України П. Порошенка навесні 2016 року, регулярні зустрічі з президентом Румунії К. Йоханісом у рамках міжнародних форумів) та на рівні керівників зовнішньополітичних відомств двох країн, запрацювали спільні механізми взаємодії.

Після 11-річної паузи у вересні 2017 року відновила роботу двостороння Комісія з питань забезпечення прав національних меншин. За оцінками обох сторін, досягнуто домовленості «почати все з чистого аркуша» та підходити до вирішення проблем української та румунської меншин в обох державах прагматично, у практичній співпраці. У травні 2015 року в Чернівцях розпочав діяльність Центр румунської культури ім. Є. Гурмузакі.

Серед проявів позитивних змін останнього часу слід відзначити відсутність публічної експлуатації румунським політикумом та експертним середовищем традиційно «чутливих» аспектів відносин з Україною.

Однак стримувальними чинниками залишаються мусування певними румунськими політичними силами, письменниками, журналістами ідеї «Великої Румунії», ревізійної тези про «історичне право» на Чернівецьку й частину Одеської областей, що активізувалося у зв'язку зі святкуванням 100-річчя створення «Великої Румунії». Спроби політизувати питання румунської громади та спровокувати сепаратистські настрої в цих прикордонних регіонах здійснюються також із боку окремих громадських організацій руму-

нів на території України. Зокрема, такі провокативні дії (виготовлення карт із зображенням Чернівецької області в складі «Великої Румунії», розповсюдження літератури із закликами до відновлення «історичної справедливості» та «повернення територій Північної Буковини, Бессарабії до складу румунської держави») мали місце в Чернівцях. Водночас після перевірки СБУ діяльності румунського культурного центру МЗС Румунії «висловило занепокоєння» щодо прав румунської громади в Україні.

Не додають позитиву у двосторонніх стосунках і ситуація з наданням румунського громадянства етнічним румунам на українських територіях, відтермінування запланованих візитів до України президента Румунії К. Йоханіса та інших офіційних осіб «до вирішення питання, пов'язаного з ухваленням ВР України закону про освіту».

Для України вкрай важливими є конкретні кроки офіційного Бухареста, які б свідчили про відмову від колишніх упереджених оцінок політики України у сфері забезпечення прав румунської меншини. Потребують коригування підходи румунського політикуму щодо т. зв. «дискримінації», «насильницької асиміляції» румунської меншини, відмови від офіційної підтримки одіозних представників румунських громад, які підживляють сепаратистські настрої на території України.

У цьому контексті можна сподіватися на позитивні результати таких практичних кроків, як створення в Парламенті Румунії спеціальної комісії, яка здійснюватиме моніторинг імплементації українського закону про освіту, спільна участь міністра закордонних справ України П. Клімкіна, міністра освіти Л. Гриневич та їхніх румунських колег у відкритті нової школи для румунської меншини в Чернівецькій області (січень 2018 року). За інформацією Посольства України в Румунії, восени 2018 р. в Бухаресті заплановане чергове засідання комісії із захисту прав осіб, що належать до національних меншин.

Питання національних меншин завжди буде делікатним, реальний процес перезавантаження двосторонніх відносин вимагатиме від Києва й Бухареста особливої уваги, гнучкого сучасного й демократичного підходу до підтримки національних громад.

Висновки

1. Нинішній стан українсько-румунських відносин характеризується сталими позитивними тенденціями, що дають підстави ствер-

дживати про початок нового етапу двосторонніх відносин. Румунія – послідовний союзник України в протистоянні російській агресії.

2. Зближення України та Румунії, що спостерігається з 2014 року, збіжність стратегічних цілей двох держав у протистоянні експансії РФ та загрозам регіональній безпеці створюють сприятливі умови для рішучого поступу у вирішенні проблем національних меншин.

3. Для зміцнення зазначених тенденцій важливим завданням української та румунської сторін є продовження конструктивного діалогу для вирішення чутливих питань двосторонніх відносин, зокрема забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської в Україні.

Пропозиції

1. Беручи до уваги важливість забезпечення національних інтересів України на румунському напрямку зовнішньої політики, варто в пріоритетному порядку передбачити відкриття філії Українського інституту в Румунії (МЗС України).

2. Актуальним є питання створення Спільної українсько-румунської комісії істориків, особливо з огляду на розбіжності української та румунської історіографії щодо специфіки перебування частини українських територій у складі Румунії (1918–1940). Слід розбудовувати історичний діалог з огляду на сучасні спільні загрози та виклики. Зосередити увагу на позитивних аспектах двосторонньої співпраці як в історичному минулому, так і на сучасному етапі (Інститут історії України НАНУ, Львівський, Ужгородський, Одеський, Чернівецький національні університети).

3. Потрібно постійно наголошувати і публічно демонструвати відсутність утисків прав румунської меншини в Україні, повне забезпечення українською державою культурних та мовних потреб румунів, що проживають в Україні (МЗС України, Український інститут, Міносвіти, Чернівецька, Одеська ОДА).

4. Забезпечити комісію Парламенту Румунії щодо моніторингу імплементації українського закону про освіту, а також румунську частину Комісії з проблематики національних меншин тематичними матеріалами щодо стану румунської меншини в Україні, запровадження закону про освіту як такого, що відповідає найкращим європейським стандартам (МЗС, Міносвіти, Мінкультури України).

5. Ініціювати запрошення членів комісії Парламенту Румунії в Україну з відвідуванням румуномовних навчальних закладів, громадських організацій (Верховна Рада України, МЗС, Міносвіти, Чернівецька, Одеська ОДА).

6. Офіційно на постійній основі інформувати румунську сторону про безкомпромісну позицію України щодо радикальних проявів, які загрожують територіальній цілісності країни, та заходи, спрямовані на попередження сепаратистських настроїв серед деяких представників румунської громади в Україні.

МАЙБОРОДА Олександр Микитович,

заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, доктор історичних наук, професор

ПРОПАГАНДИСТСЬКА КАМΠΑНІЯ ЗІ «ЗБИРАННЯ РУССКІХ ЗЕМЕЛЬ» ТА ЇЇ ВЕДЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ МОЛДОВИ

Демократичний світ вважає, що час імперій минув. Залишок імперії під назвою Російська Федерація з цим не згодний і сподівається на регенерацію. У річищі світової хвилі демократизації розрахунки на добровільне об'єднання народів під імперським скіпетром є марними. Залишається розрахунок на збройну силу.

У ситуації, коли світ прагне спільного правопорядку, застосування сили проти суверенних національних держав вимагає переконливої легітимації, чим і зайняте сьогодні російське керівництво, готуючись до вирішальних битв проти свободи й демократії.

Оптимальним з погляду моральної переконливості кремлівським правителям видається аргумент, сформульований як «захист співвітчизників», а ще конкретніше – захист «руського міра». Аргумент спирається як на мовний фактор (домінування російської мови й культури в регіонах поза межами РФ, на територіях прилеглих держав), так і на історико-правовий (концепт споконвічної «руськості» цих регіонів, нібито штучно відірваних від матеріального тіла – Росії).

Від початку 1990-х років триває псевдонаукова кампанія, названа «політичним русинством» – намагання етнічно протиставити закарпатських русинів українцям. Тепер це протиставлення набуває іншої конотації – довести тотожність русинів і «руських», тобто концептуально перетворити Закарпаття на історичну частину Росії. Пропагандисти Кремля на цьому не зупиняються й поширюють концепцію, за якою феномен «русинства» охоплює не тільки корінних мешканців Закарпаття, а й ширшу й довшу територіальну смугу.

Найбільш активним пропагандистом цієї антинаукової схеми виступає в Молдові президент громадської організації «Русь», викладач Придністровського державного університету Сергій Суляк,

автор книги «Осколки Святой Руси»¹²¹. С. Суляка оточує команда пропагандистів, які нав'язують думки про те, що до русинів разом із закарпатцями належать також бойки, гуцули, лемки й навіть молдовські українці, яких епігони цієї схеми називають руснаками. Усі вони оголошуються такими, що не мають відношення до етнічних українців. Саме таку «генеалогічну лінію» проводить, наприклад, П. Шорніков¹²². Інший варіант – твердження, що русини є не просто прямими нащадками давньоруської народності, а людьми, які зуміли зберегти багато традицій Давньої Русі й «русскую» етнічну самосвідомість¹²³.

У зв'язку з настирливими інформаційними атаками на цю тему необхідно зробити декілька додаткових зауважень до умоглядних маніпуляцій із давніми й сучасними назвами.

Сам термін «Свята Русь» має застосовуватися в наукових працях обережно, зважаючи на його опоетизовану метафоричність. Відповідно, він не може бути етнонімом ні щодо власне Русі феодальних часів, ні щодо сучасної Росії, а відтак не може вважатися об'єднуючою назвою для всіх східнослов'янських етнічних спільнот.

За С. Г. Суляком, руснаки Молдови, русини, карпатські етнічні спільноти України є частиною слов'янського народу «русь, руські». Народ саме з такою назвою, але не з назвою «руські», дійсно був соціальним і політичним ядром поліетнічної Давньоруської держави. Якщо «уламками» вважати ті частини, що утворилися після розпаду держави і, відповідно, після дезінтеграції соціального субстрату, об'єданого її політичною системою й кордонами, то цей термін має застосовуватися не тільки до невеликих, а й до всіх етнічних спільнот, що виникли після цього розпаду, зокрема до «руських», «білорусів», «українців». Інша справа – таксономічний рівень кожної зі спільнот. Одні з них є окремими народами-етносами, інші – етнографічними групами в складі того чи іншого народу або етнічними групами, якщо проживають на територіях держав, чиїми кордонами вони відокремлені від свого материнського етнічного масиву.

¹²¹ Суляк С. Г. Осколки Святой Руси. Очерки этнической истории руснаков Молдавии. – Кишинев : Издательський дом «Татьяна», 2004. – 240 с.

¹²² Шорніков П. «Руги, рутены, русы, русины, русские. Раскрытые фокусы политизированного перевода» // Русин. – 2006. – № 1. – С. 110–112.

¹²³ Полонский И. Северная Буковина: между Киевом, Бухарестом и здравым смыслом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://topwar.ru/72372-severnaya-bukovina-mezhdu-kiyevom-buharestom-i-zdravym-smyslom.html>

Нагадаємо, що етнічне обличчя Давньої Русі було строкатим, і строкатістю характеризувалося також слов'янське ядро. Безумовно, наявність хай і фрагментованої, але державності стимулювала його етнічну консолідацію, але цей процес був перерваний на ембріональній стадії. Тож немає підстав говорити про існування на всій території давньоруської держави гомогенного «руського» (тим більше «руського») етносу, який нібито зберігся до сьогодні, лише втративши деякі тотожні з ним «уламки».

Сучасні російські великодержавники спекулюють на схожості назв «руський» і «руській» для того, щоб довести одноосібне право сучасних «руських» на історичну спадщину всієї Давньої Русі. Вони ігнорують приклади із трансляціями назв народів від одного до іншого, які неодноразово траплялися у світовій історії. Приміром, назва народу Давнього Риму (romani) свого часу поширилася й на неіталійські землі. Після розпаду Римської імперії ця назва збереглася спочатку в назві Ромейської (Візантійської) імперії з ядром на території сучасної Греції, а потім у назві «румуні» (теж romani) на території римської провінції Дакія, чії землі увійшли до сучасної Румунії. Сама ж територія, звідки поширювалася назва romani, зветься Італією. Германськими племенами з франкським ядром була створена Франкська імперія (Fränkisches Reich), назва якої збереглася на території романомовного населення у варіанті Франція (France), яку самі нащадки германських племен – сучасні німці називають Frankreich, а свою землю, звідки пішла ця назва, Deutschland. Аналогічним чином назва «Русь», яка поширювалася із Середнього Подніпров'я, збереглася внаслідок історичних обставин в одній із частин колишньої Давньоруської держави у варіанті «Россія», а територія власне «Русі» («Русі ізначальної») тепер є частиною України. Якби, скажімо, румуні оголошували «уламками» Румунії колишні частини Римської імперії, а французи – «уламками» Франції частини колишньої Франкської імперії, то в середовищі обізнаних з історією людей це викликало б сумнів у здатності авторів таких заяв до елементарної логіки. Натомість у Росії вперто продовжується традиція ототожнення назви цієї країни з назвою «Русь», а назви «руській» із назвою «руський». Міфологізоване ж словосполучення «Свята Русь» застосовується для посилення психологічного ефекту при нав'язуванні цієї псевдототожності.

Безумовно, ключове питання, коли йдеться про русинську етнічну спільноту, це її таксономічний рівень: вона є окремим етносом чи

органічною частиною (етнографічною групою) іншого, більшого етносу? Звертає на себе увагу наполегливість С. Г. Суляка, його епігонів, як і всіх русинофілів, у визначенні місця і власне закарпатських русинів (і всіх, кого вони до русинів заносять, у молдовському випадку – «руснаків») у слов'янському світі. Вони називають їх окремим народом (етносом), посилаючись на те, що в такому статусі вони визнані у Словаччині, Чехії, Румунії, Угорщині¹²⁴. З другого боку, самоідентифікація себе русинами, за результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року, тільки 10 тисячами мешканців Закарпаття вимагає пояснення того факту, що майже всі представники русинської громади області визнали для себе українську етнічну ідентичність пріоритетною. Вимога такого пояснення актуалізується й у зв'язку з тим, що русинофіли та політичні русини звинувачують українську державу в тому, що нею нібито заперечується право громадян на вільну етнічну самоідентифікацію, хоча ними самими це право грубо порушується, коли всіх русинів записують до окремого етносу попри результати перепису.

Нинішня українська свідомість переважної більшості русинів, гуцулів, бойків, лемків є результатом природного етноісторичного процесу. Після розпаду Русі етнічні спільноти з локальною самосвідомістю консолідувалися з тими численнішими спільнотами, які були ближчими для них і географічно, і мовно та культурно. І для самих русинів, і для тих груп, які русинофіли відносять до русинських, природним мовно-культурним гравітаційним ядром виступав південно-західний соціальний субстрат колишнього народу русь – субстрат, який самоусвідомився як українці. Для деяких спільнот на північному сході – як, приміром, для поморів, – природним гравітаційним ядром виступав північно-східний субстрат, який самоусвідомився як «руськіє» (офіційна українська лексика – росіяни). Власне, такої історичної схеми тримаються й серйозні російські вчені.

Етноісторичний процес С. Суляком та його adeptами викладається за принципом подвійного підходу: він вважається природним, коли йдеться про консолідацію «руського» (російського) етносу, але коли йдеться про консолідацію в український етнос різних етнічних спільнот, то це характеризується як примусова українізація. На цьому шляху ідеологи русинофільства утворюють для себе концепту-

¹²⁴ Данилевський А. К итогам конференции «Карпатская Русь – духовность и культура» // Русин. – 2006. – № 1. – С. 7–16.

альну пастку: з одного боку, обстоюють тезу про нібито негативне налаштування русинів до української державності, яка виникла внаслідок краху радянської державності, про їхню прорадянську позицію, а з другого боку, звинувачують радянську владу, яка послідовно, але безрезультатно викоринювала ідею української незалежності, в українізації не лише русинів, а й тих спільнот, яких ці ідеологи штучно заносять до русинського світу і, зрозуміло, оголошують останній частиною «русского міра»¹²⁵.

Інша пастка, розставлена русинофілами для самих себе, стосується назви краю, який вони вважають «національною територією» русинів. З одного боку, віднесення цього краю до «русского міра» вимагає вважати його таким, що лежить щодо цього «міра» за Карпатами (Закарпаттям). Одночасно, аби залучити на свій бік побільше політичних русинів краю, змушені мовчати, коли цей край оголошується «Підкарпатською Руссю», з приводу чого науковці – представники російської громади Закарпаття зауважують, що «назва «Закарпатський край, область» – однобічна, бо, дивлячись із боку Європи, край лежить перед Карпатами, не за ними»¹²⁶. Вийти з цієї пастки навряд чи допоможе застосування топоніму «Карпатский край», адже тоді русинську територію доведеться обмежити гірською місцевістю.

Усі безглуздості, що претендують на науковість, якими супроводжується концепція неукраїнськості (тобто російськості/русскості) русинів, прив'язування етноніму «русин» до лемків, бойків, гуцулів і навіть до етнічних українців Молдови є закономірним продуктом ситуації, коли історичне та етнологічне знання передається в слухіння геополітичній стратегії.

Геополітичний проект нинішнього кремлівського режиму зі «збирання руських земель» як першого етапу відродження імперії здійснюється комплексом пропагандистських акцій, до якого входять такі стратегії:

1. Пропаганда ідеї «русскості» всіх територій, де в самоназві їх населення можна сконструювати асоціацію між «русский» і «руський».

¹²⁵ Суляк С. Г. Русины: замена этнонима – прелюдия этнокультурной трансформации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.edrus.org/content/view/239/>; Полонский И. Северная Буковина: Между Киевом, Бухарестом и здравым смыслом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://topwar.ru/72372-severnaya-bukovina-mezhdu-kievom-buharestom-i-zdravym-smyslom.html>

¹²⁶ Луговой А., Бородин Л. Россияне в жизни Карпатской Руси // Русин. – 2006. – № 1. – С. 20–29.

У зазначеному випадку спостерігається повний розворот у етнополітичних концепціях Кремля. Від початку процесу розпаду СРСР із боку російських політичних та інтелектуальних кіл лунали звинувачення в бік «етнічного націоналізму» як джерела дискримінації людей за етнічною ознакою, етнічних конфліктів і навіть чисток, як фактора міждержавних протистоянь, у т. ч. збройних. Тепер же «руській етнонаціоналізм» використовує «руську етнічність» для виправдання територіальних претензій РФ до інших країн, як і для виправдання російської політики втручання у внутрішні справи незалежних держав. Про наявність такої стратегії свідчать російські аргументи на виправдання анексії Криму та вторгнення її військ на Донбас.

2. Дискредитація української незалежності шляхом безпідставних звинувачень української держави в недемократичності здійснюваної нею етнічної політики з метою створення негативного іміджу України у світі й тим самим звуження кола її союзників та симпатиків. Стратегія реалізується звинуваченнями в бік України: а) у небажанні визнавати русинів окремим етносом; б) у здійсненні щодо русинів політики геноциду та культурного етноциду¹²⁷. Вона розрахована на незнання пересічними громадянами того факту, що етнічна самоідентифікація особи, її самовіднесення до певного етносу або нації не потребує державного визнання, а для визнання наявності в державі тієї або іншої етнічної спільноти достатньо результатів перепису населення (у цьому відношенні абсолютно недоречним було рішення Закарпатської обласної ради про внесення «національності» русин до списку національностей області, тим більше що створення таких списків не передбачене жодними правовими документами). Офіційна публікація результатів Всеукраїнського перепису населення 2001 року, який підтвердив присутність в Україні русинів, є достатнім засвідченням їх визнання з боку української держави. Іншим підтвердженням позитивного ставлення до русинів із боку держави є створення нею належних умов для проведення русинськими культурними організаціями публічних заходів.

3. Підготовка суспільних настроїв до мовчазної згоди на заплановане Кремлем розчленування території України як акту відновлення історичної справедливості щодо нібито «російсько-орієнтованих»

¹²⁷ «Русинский вопрос» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://evrazia.org/article/793>

невеликих етнічних спільнот. Тут явна підтримка першої стратегії: за неможливості «збирання руських земель» (купно з усією Україною як з одним з «уламків Святої Русі») примусити українську державу до самофедералізації й домінувати над нею, перетворивши тих або інших федеративних суб'єктів на агентів російського впливу й шантажуючи її загрозою їх сецесії.

У річищі цієї стратегії концепція окремого русинського етносу із власною історичною територією слугує обґрунтуванням надання Закарпаттю статусу автономії. Найбільш повторюваний аргумент – референдум на Закарпатті 1 грудня 1991 року, на якому більшість населення області підтримали надання їй права на самоврядування. З нинішньою децентралізацією державного управління в Україні таке обґрунтування автономного статусу області втрачає сенс.

4. Обґрунтування в очах світу права Росії на військово-політичну присутність у нібито історично російських регіонах. До таких територій, судячи з усього, Кремль збирається віднести й українські етнічні землі Придністров'я, яке перебуває у складі Молдови. Стратегія реалізується використанням «русинських (руснацьких)» територій Молдови як плацдарму для вторгнення в Україну всупереч міжнародному праву та із зухвалим ігноруванням світової думки. Не важко передбачити, що одним із таких плацдармів має стати Придністров'я, чим актуалізується питання про консолідацію всіх політичних сил, які тримаються принципу непорушності міжнародного права.

Особлива небезпека цієї стратегії полягає в тому, що її реалізація може дуже легко викликати міжнародний конфлікт у деяких регіонах Південно-Західної Європи, у ряді місцевостей якої проживають українці – вихідці з тих українських етнічних земель (Придністров'я, Буковини, Закарпаття та ін.), що їх намагаються оголосити «руснацькими», що може бути використано і як привід до оголошення їх «ісконно руськими». Як показує попередня кремлівська практика ведення міжнародних справ, така риторика може легко перетворитися на територіальні претензії Росії до інших країн і спричинити гострий регіональний конфлікт.

ГЕРАСИМЧУК Сергій Павлович,

заступник голови правління Ради зовнішньої політики «Українська призма», керівник Програми дослідження Південно-Східної Європи

МАТІЙЧИК Ярослав Петрович,

виконавчий директор ГО «Група стратегічних та безпекових студій»

УКРАЇНА – РУМУНІЯ – МОЛДОВА:

політика забезпечення прав національних меншин,
практика урядової взаємодії з етнічними меншинами
та розвиток міждержавних відносин у цій галузі –
новий порядок денний

Політика України щодо національних меншин, у контексті забезпечення перспективи розвитку міждержавних відносин України в регіоні Східної та Центральної Європи (а водночас і стосовно Євросоюзу та Ради Європи), набуває дедалі більшого значення з цілої низки причин. По-перше, національні меншини почасти є найбільш вразливими групами для російського впливу та пропаганди (як зловісного голосу), невдоволення представників меншин етнічною політикою держави, у якій вони проживають, може бути використане як інструмент для формування надуманих суперечностей і дрібних дошкульних прикросців, міжетнічної напруженості. По-друге, в умовах, коли в державах Центральної та Східної Європи посилюються націоналістичні рухи, питання статусу та забезпечення прав національних меншин усе частіше стає предметом спекуляцій деяких політичних сил, використовується на внутрішньополітичній арені для набуття електоральних балів, у штучний спосіб набуває ознак проблеми міжнародно-політичного гатунку. У цьому контексті чутливі питання забезпечення прав меншин подекуди стають вкрай важливими, якщо не визначальними для формування двостороннього міждержавного порядку денного у відносинах між державами регіону. І якщо низка прикордонних з Україною держав відверто спекулює цим питанням, то Румунія та Республіка Молдова в рамках

добросусідської політики та на тлі позитивної динаміки двосторонніх відносин і міжурядових контактів наразі уникають таких спекуляцій і, незважаючи на те, що відвертим тригером актуалізації проблеми меншин у двосторонніх відносинах стала ст. 7 Закону України «Про освіту», утримуються від інструменталізації цього питання, його використання як важелю тиску на Україну.

Зважаючи на зазначене, з метою збереження наявного конструктивного підходу й задля попередження будь-яких ускладнень у сфері міжетнічних відносин та для запобігання появи питання прав меншин як деструктивного чинника у двосторонніх відносинах із Румунією та Республікою Молдова, видається доцільним, щоби під час формування нового порядку денного урядової взаємодії з етнічними меншинами та розвитку міждержавних відносин у цій галузі було взаємно взято до уваги вже набутий досвід та доробок: як правовий, так і організаційний. Під час такої роботи, як і в подальшій імплементації нового порядку денного, варто виходити з того, що чинні національні правові настанови та міждержавні домовленості, хоч і є недосконалими, проте – цілком прийнятними, а дальший розвиток ситуації лежить у площині політичної волі та урядової і громадської активності.

У справі формування вищезгаданого нового порядку денного та пошуку консенсусу між зацікавленими сторонами можна виокремити кілька важливих позицій:

1) Спільно провести огляд наявних національних практик, визначити здобутки, невдачі та прогалини, розробити відповідні рекомендації урядам, парламентам та президентам обох держав. У процесі такого огляду сторони мають орієнтуватися не на те, яка держава більшою мірою дбає про меншини – такий підхід уже продемонстрував свою деструктивність і веде лише до взаємних звинувачень. Натомість більшою мірою слід орієнтуватися на те, практика яких держав найбільш наближена до найкращих європейських практик. При ухваленні тих чи інших рішень у сфері етнічної політики слід орієнтуватися на рекомендації Венеціанської комісії. У разі непереборних суперечностей вдаватися до інтернаціоналізації обговорення наявних проблем із залученням міжнародних організацій, провідних профільних інституцій, експертів;

2) Згаданий огляд (задля підвищення ефективності, транспарентності та рівності участі) доцільно проводити на громадських засадах силами новоутвореної Експертної групи, скажімо, на базі Україн-

сько-Румунського міжнародного експертного консорціуму, за участі експертів Українсько-румунського форуму неурядових організацій та, у перспективі, його українсько-молдовського аналогу, із пропозицією залучення до її роботи зацікавлених парламентарів, урядовців, представників президентів та профільних відомств, а також університетських кіл та медіа;

3) До принципів побудови взаємодії української, молдовської й румунської сторін варто додати ще два, що назріли:

- перший: «менше скритності – жодних інтриг», – це забезпечить зростання взаємної довіри та гарантію невтручання третіх сторін;
- другий: «тільки культура – жодної політики», – розмежування взаємодії із національними меншими на дві складові: допомога в збереженні етнічної самобутності й культурному розвитку – як цілком прийнятна практика, а також відмова від спроб насадження власного бачення їхнього політичного розвитку – як небажана практика;

4) Необхідно зважати на той факт, що попри конструктивний підхід румунської та молдовської сторін до пошуку компромісу в процесі імплементації ст. 7 Закону України «Про освіту» низка питань дотепер залишаються відкритими, а низка положень Закону не відповідає рекомендаціям Венеціанської комісії (Висновок № 902/2017 від 11 грудня 2017 р.). У цьому контексті, з метою недопущення ускладнень у майбутньому, профільним міністерствам та відомствам потрібно:

- (а) посилити координацію з Верховною Радою України та профільним комітетом з метою забезпечення внесення змін у перехідні положення закону «Про освіту» (щодо забезпечення більш тривалого перехідного періоду для поступового здійснення реформи);
- (б) у рамках виконання ст. 13 Рамкової конвенції про захист національних меншин Ради Європи Києву необхідно виходити як із можливостей власної освітньої системи і двосторонніх домовленостей, так і міркувань національної безпеки України (відповідно до рішень РНБО України та законів України в цій галузі) і зважено розглядати пропозиції звільнення приватних (недержавних, іноземних тощо) освітніх та навчальних закладів від нових мовних вимог, оскільки громадяни України румунського та молдовського (чи угорського) походження (як і всі

інші представники національних меншин) мають передусім бути Громадянами України (що передбачає безумовність сповідання і відданості національним інтересам України), а вже потім – зберігати свою етноісторичну самобутність і плекати відповідний культурний розвиток;

(в) врахувати пропозиції представників румунської та молдовської меншин, а також Венеціанської комісії при ухваленні Закону України «Про середню освіту», а також врахувати особливості мовного забезпечення культурного розвитку молдовської меншини в Україні, яка полягає в тому, що в Республіці Молдова офіційною мовою є румунська – згідно з рішенням Конституційного суду Республіки Молдова від 5 грудня 2013 року, – а отже, представники молдовської меншини в Україні мають право на такі самі умови, як і представники румунської меншини – носія однієї з мов Європейського Союзу;

5) У рамках підготовки до другого читання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (та з метою уникнення політичних недоречностей, допущених у процесі ухвалення Закону України «Про освіту»), доцільно забезпечити належний діалог із представниками румунської та молдовської меншин (в межах дотримання їхніх прав та культурних інтересів), а також провести роз'яснювальні спільні консультації із зацікавленими румунськими та молдовськими (дипломатичними) представниками та з представниками ЄС;

6) Києву необхідно бути готовим до того, що положення Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», – де йдеться про вимогу до ЗМІ видаватися державною мовою, – найімовірніше, викличе гостру критику й неприйняття як національними меншинами, так і Євросоюзом, передусім істеблшментом держав-сусідів. Київ має віднайти переконливу аргументацію, аби обґрунтувати свою мотивацію такої правової новели. Видається доречним відмовитися від такого законодавчого положення: якщо йдеться про забезпечення контролю за політичним змістом/контентом інформаційної продукції, то його можна забезпечити шляхом посилення (систематизації) нагляду з боку дослідницьких та громадських організацій, а також карних органів України. З огляду на це Київ, відмовившись від згаданого законодавчого положення, міг би безклопітно врахувати як пропозиції Венеціанської комісії, так і Генеральної дирекції з питань демократії Ради Європи;

7) Слід врахувати також той факт, що в контексті перспективи набуття Українською помісною православною церквою автокефалії (відповідно до рішення Константинопольського (Вселенського) патріархату від 11 жовтня 2018 року) можуть виникнути ускладнення з представниками меншин щодо мови здійснення релігійних обрядів. Наразі УПЦ (МП) допускає релігійні обряди румунською мовою (вони ведуться в понад 100 клерикальних закладах). З метою уникнення спекуляцій і напруженості – у процесі створення Української Помісної Православної Церкви – профільному відомству України доцільно провести роз'яснювальні консультації з представниками духовенства щодо переваг, які б виникли в результаті рішення про можливість здійснення релігійних обрядів як українською, так і відповідними мовами національних меншин. Варто зауважити, що в іншому разі спекуляцій про мовну дискримінацію Києву буде важко уникнути.

ФЄТЄСКУ Анатолій Семенович,

президент Всеукраїнської національно-культурної молдавської Асоціації, Голова Ради національних товариств Одеської області

Шановні учасники круглого столу!

Дякую за запрошення та, з вашого дозволу, спочатку ремарка до висловлювань деяких учасників.

Мені здається симптоматичним, що директор департаменту в справах релігій та національностей Андрій Юраш жодним словом не обмовився ані про молдован України, ані про сусідню Молдову.

На мою думку, нелогічною є пропозиція Віталія Нахмановича, який запропонував залишити українських молдован наодинці в нерівній боротьбі з прихильниками «Великої Румунії», що спрямовують мільйони євро на румунізацію молдован у самій Молдові та в Україні. Україна в боротьбі з російським агресором справедливо просить підтримки у всього світу, бо Росія занадто сильна...

Не можна погодитися і з твердженням про те, що Румунія змінила ставлення до України настільки, що держава не має стосунку до викликів, пов'язаних із територіальними претензіями. Достатньо навести лише один приклад: румунські дипломати працюють у молдовському середовищі, доводячи, що всі молдовани є румунами, а румунські урядові структури тільки за період з жовтня 2017 року по травень 2018 року виділили на переважно ідеологічні проекти в Україні більш як 800 тис. євро. Для чого це робиться, відомо: там, де чути румунську мову, там румуни; там, де румуни, – там румунська земля.

І останнє. Пролунала нова «наукова дефініція», що начебто ми спостерігаємо створення нової ідентичності – молдорумунської. Таку думку молдовани не сприймають. А якщо українські вчені погодяться з цим, то виникає питання, чи можна припустити, що в майбутньому на підставі таких висновків з'являться турецько-гагаузька або російсько-українська ідентичності?!

Переходячи до теми, наведу деяку інформацію про молдовську спільноту та Всеукраїнську національно-культурну молдавську Асоціацію, яку я маю честь очолювати.

В Україні, за офіційними даними, мешкають понад чверть мільйона етнічних молдован (258,6 тис., з них молдовську мову вважають

рідною 70 %). Дві третини молдован України проживають в Одеській та Чернівецькій областях. До речі, ми нізвідки не переїздили, ми на цій землі завжди мешкали, просто змінилися кордони.

Асоціація діє майже 20 років. Ми конструктивно співпрацюємо з центральними та місцевими органами влади. Маємо класи з молдовською мовою навчання і три школи (хоча до незалежності було більше – 20), майже сотню колективів художньої самодіяльності, видаємо всеукраїнський тижневик молдовською мовою та маємо 20-хвилинну програму молдовською мовою на Одеському регіональному телебаченні громадського телебачення України. За радянських часів мали в рази більше. Проводимо різноманітні фестивалі, науково-практичні конференції, круглі столи, видаємо підручники й літературу молдовською мовою.

А громадяни України молдовського походження працюють, навчаються, одружуються, народжують дітей, служать в українській армії та героїчно гинуть на східному фронті за ідеали та цілісність Батьківщини.

Здавалося б, що усе гаразд. Але, навіть поверховий аналіз ситуації спонукає навести деякі факти, які не можуть не турбувати нас, представників молдовської меншини, та українську правлячу еліту.

Йдеться про те, що в умовах, коли інші країни створюють міністерства з питань співвітчизників, що мешкають за межами історичної батьківщини, у нас ліквідували центральний орган виконавчої влади та його регіональні структури, які співпрацювали з етнонаціональними спільнотами і проводили державну політику. Тоді як сусідні країни виділяють мільйони євро на підтримку своїх співвітчизників за кордоном, у нас програми підтримки національно-культурних організацій звали нанівець, а ті, що діють, на мій погляд, розраховані не на нас. Більше того, за останні роки ніхто з Міністерства культури України – центрального органу виконавчої влади, який має опікуватися забезпеченням прав національних меншин, не поцікавився проблемами молдовської спільноти, яка є третьою в Україні за чисельністю після росіян та білорусів та є найбільш уразливою.

Існує думка: якщо чоловік не приділяє уваги дружині – це роблять інші чоловіки. Ситуація така сама з національними меншинами.

Результатом прийняття Закону «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, зокрема ст. 7, стало звуження рідномовних освітніх можливостей молдован та запровадження дискримінаційної норми надання пріоритету меншинам, чії мови є робочими в Євросоюзі (при тому, що

українська мова також не є робочою в цій структурі). Такі дії уряду практично кидають нас в обійми зацікавлених осіб, дипломатів та агентів інших країн. А їхні інтереси, як правило, мають мало спільного з нашими, а тим більше з інтересами української держави. Ці інтереси виключно особисті або ж чітко сформульовані іноземними урядами.

Для переконливості можна навести приклад політики Румунії, яка здійснюється щодо молдован у цілому та до молдаван України зокрема.

Назвавши себе адвокатом своєї історичної батьківщини – Республіки Молдови з її просування в Євросоюз, Румунія на першому етапі нав'язала замість назви «молдовська мова» – «румунська мова», а потім у навчальних закладах Молдови замінила курс «Історія Молдови» на курс «Історія румун». Тобто йдеться про небачену авантюру в XXI столітті – про посягання на переформатування історичної пам'яті в мільйонів громадян та «знищення» народу із 700-річною історією.

Пізніше Румунія стала нав'язуватися адвокатом із просування України в Євросоюз. Як результат, знайшла можливість відібрати частину територіальних вод економічної зони України в Чорному морі.

Далі більше. У 2006 році Румунія, за участю експертів Євросоюзу, намагалася здійснити моніторинг забезпечення прав етнічних молдован України як «румунів». Побачивши, що за переписом населення в цих поселеннях немає румунів та зустрівши опір з боку мешканців сіл Новоселівка Саратського району та Утконосівка Ізмаїльського району, які виступили проти втручання румунських експертів у справи молдовської спільноти, румунська сторона вчинила галас, начебто органи влади заважали проводити моніторинг.

А вже 8 травня 2013 року парламент Румунії проголосував за правки до I статті закону Румунії № 299 від 13 листопада 2007 року «Про надання підтримки румунам за кордоном», що прямо зачіпають інтереси молдован та України.

Згідно з цими змінами, румунами оголошуються всі представники румунського лінгвістичного філону, лінгвістичних та культурних ідентичностей, що мають щось спільне з румунськими, незалежно від того, як вони іменуються (арумунами, арминами, молдовлахами, рреминами, бессарабцями, буковинцями, куцовлахами, дако-румунами, істро-румунами, герцаївцями, македорумунами, менгленорумунами, молдованами тощо).

Підкреслюю: наведений перелік груп осіб румунська влада відносить до єдиної категорії – «румуні зарубіжжя».

Прийняті в Румунії нормативні документи мають працювати та реалізовуватися. Що відбувається на практиці?

Румунські дипломати, виконуючи, за словами окремих із них, вказівки з Бухаресту і маючи приблизно 700 румунів у Одеській області, наполегливо працюють над перетворенням молдовської спільноти на румунську:

- фінансування підтримки румунів зарубіжжя відбувається за нормами останнього закону, тобто й підтримки молдован України, але як румунів;
- створено безліч румунських організацій у місцях компактного проживання молдован в Україні, зокрема «Асоціацію педагогічних працівників румунської національності в Одеській області». Усі ці утворення, за відсутності румун у регіоні, діють у молдовському середовищі, румунізуючи молдован за гроші Румунії та Євросоюзу. Крім того, на доручення Бухаресту, зазначені організації систематично звертаються з листами до всіх можливих органів влади України, щоби під час реалізації Закону про декомунізацію відмовили нам, молдованам, у користуванні рідною, молдовською, мовою в школі. Фактично здійснюють ідеологічний геноцид.
- відкрито на базі Ізмаїльського університету центр румунської культури. До речі, жодного молдовського центру в Україні немає.
- задля психологічного тиску на молдовську спільноту щороку реалізуються десятки проектів вартістю десятки тисяч євро із залученням етнічних молдован;
- на порушення канонічних норм побудовано храм Бессарабської митрополії Румунського патріархату;
- створено та підтримуються численні сайти в місцях компактного проживання молдован, які висвітлюють ці місцевості як румунські, а події, які тут відбуваються, як такі, що відбуваються в румунському середовищі;
- привертають на свій бік не тільки окремих членів молдовської спільноти, а й представників української влади. Про це яскраво свідчать висловлювання Павла Хобзея, заступника міністра освіти й науки України, який 14 вересня, на офіційній зустрічі з педагогічним активом у Ренійському районі заявив: «...най-

ближчим часом відбудуться зміни в Конституції Республіки Молдова, й тоді в нашій країні замість молдовської й румунської мови залишиться лише румунська». Пан Хобзей про таке офіційно висловлюється не вперше. Хоча за Положенням про Міністерство він зобов'язаний дбати про виконання законів про освіту та про національні інтереси України.

Дипломати Румунії в Україні, порушуючи дипломатичні норми, можуть звертатися напряму до голів сільських громад, райдержадміністрацій, райрад щодо участі молдовських колективів художньої самодіяльності, вчителів, школярів в організації румунських свят у молдовських місцевостях і отримувати підтримку.

Ректор Ізмаїльського гуманітарного університету Ярослав Кічук, використовуючи своє службове становище, збирає представників молдовської спільноти на румунські свята у відкритому на території навчального закладу румунському центрі.

Усе це та багато інших заходів і подій, організованих Румунією на півдні Одеської області та на Буковині, можна було б вважати бажанням сусідньої держави бути ближчою до нас, якби не одне «але». Це добре можна побачити, аналізуючи висловлювання відомих румунських політиків у різні часи, а саме: Румунія ніколи не визнає молдовський народ, молдовську мову; Молдова є другою румунською державою, або ж Бессарабія – історична румунська земля. Апогеєм можна вважати розгорнуту цього року кампанію святкування «Сторіччя об'єднання Великої Румунії» (Чентинарул). У рамках цієї події молодь проходила маршем «за об'єднання» (тобто поглинання Румунією Республіки Молдова) не тільки містами Румунії, а й вулицями столиці Республіки Молдова; приймалися відповідні рішення про «об'єднання» й деякими місцевими радами в Молдові, про що гучно розповідали всі уніоністські ЗМІ. Впевнений, не всі знають, що тоді «об'єднання» відбулось в оточенні румунської армії.

Таку саму політику Румунія проводить і в українському Придніпров'ї, на Буковині.

Нині, користуючись тим, що Україна втягнута в протистояння збройній агресії Росії, проводить реформи владних структур, децентралізацію, Румунія намагається посилити свій вплив на прикордонні регіони нашої держави.

З цієї метою Румунія лобіює спільні соціально-економічні, культурно-освітні та інформаційні проекти на півдні Одеської області, використовуючи для їх реалізації кошти Євросоюзу. Серед таких –

презентований Генконсульством Румунії в Одесі в березні 2018 року проект на суму 60 млн євро для участі в «Спільній операційній програмі Румунія – Україна 2014–2020 роки».

Характерною особливістю цих програм та проектів є посилення румунського впливу в Бессарабії, передусім у гуманітарній сфері, що передбачає румунізацію місцевої молдовської громади. Взагалі, за офіційними даними, тільки на фінансування переважно ідеологічних заходів румунської меншини в Україні, до якої відносять і молдован, на період із серпня 2017 року по травень 2018 року урядом Румунії виділено майже 800 тис. євро. *(Для порівняння: Мінкультури України підтримало молдовську Асоціацію, надавши за 10 років 37,5 тис. грн.)*

Судячи з практики реалізації таких проектів у Чернівецькій області, де все більше посилюється румунський вплив на шкоду національно-культурним інтересам молдовської громади Буковини, можна констатувати, що вони є своєрідним політичним хабаром місцевим елітам для поступки в питаннях, що стосуються національної безпеки. З огляду на це процеси підготовки та реалізації спільних українсько-румунських проектів потребують серйозного підходу.

Румунські діячі, маючи заангажованих представників місцевої, і насамперед молдовської, еліти, запрошують їх до Румунії, по сусідству, на свої культурні заходи. І напрошуються потім до нас. При цьому щоразу, на кожній зустрічі підкреслюють, що ми – один народ, одна культура, одна мова.

Розуміючи, що в умовах зовнішньої агресії політичне керівництво країни основну увагу приділяє цьому питанню, все ж я й мої колеги вважаємо зрадою, замовчування проблеми нахабного румунського втручання у внутрішні справи України з метою румунізації молдован, а потім і реалізацію лозунгу «там, де чути румунську мову, – там румуни, а там, де румуни, – там румунська земля». Тому пропонуємо Уряду і Президенту України вжити заходів для запобігання зазначеним діям у майбутньому.

Для початку було б доцільно:

- Відновити структуру – центральний орган влади для національних меншин із конкретними завданнями й повноваженнями, а також підрозділи на місцях, приділивши особливу увагу поліетнічним регіонам;
- Міністерству закордонних справ періодично зустрічатися з представниками національних меншин України для вироблення

виваженої політики щодо взаємодії з відповідними країнами в питаннях захисту прав меншин;

- Міністерству закордонних справ України запропонувати Європарламенту розглянути проблему втручання окремих держав (Румунії) у внутрішні справи національних спільнот (молдовської) з метою їх денационалізації.

Можливо, запропонувати також розглянути це питання таким структурам, як ОБСЄ, НАТО, оскільки вони покликані працювати на попередження конфліктів та забезпечувати мир та стабільність у Європі.

З метою недопущення посилення впливу на настрої національних спільнот України з боку небажаних внутрішніх або іноземних громадян та агентів – Мінкультури, місцевим органам влади й самоврядування слід відновити програми підтримки національних культур на всіх рівнях;

Для молдовської громади:

- розпочати підготовку спеціалістів з молдовської мови, літератури, історії й культури молдовського народу;
- створити в Одесі центр молдовської культури;
- вирішити питання підтримки на державному рівні всеукраїнського тижневика молдовською мовою «Лучаферул» (розповсюджується за передплатою з 2004 року);
- задля зменшення психологічного тиску на 70 тис. етнічних молдован Буковини створити радіо- й телепередачі для висвітлювання їхнього соціально-економічного та етнокультурного життя (на цьому етапі не говоримо – молдовською мовою, а для молдован) в Чернівецькій області, які перебувають під ідеологічним пресингом уніоністів.

Отець Михайло КОБЗЮК,

*настоятель приходу Румунської Православної Церкви Св. Іллі
у м. Дерменешть, член Союзу українців Румунії*

СПІЛКУВАННЯ, ЄДНАННЯ, ПРИЧАЩАННЯ, або ІСТОРИЧНІСТЬ ЦЕРКОВНИХ РУМУНСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН (витяг)

Якщо правильне тлумачення, що Бог сотворив небесні тіла для визначення виміру Простору, а людину – для визначення виміру Часу, то слухним стає висновок, що в Часі полягає сила окреслити чітким тушом портрети видатних особистостей культурного, релігійного, суспільного та політичного життя в Україні та Румунії, остаточно визначити-укріпити цінності їхньої творчості визнанням їхніх заслуг, вимірних постійним відлунням їхньої епохи.

Церква – це не тільки певна установа, а певний спосіб життя, це манера бути, «це єднання всього суцього, призначена охопити все суще: Бога і Творіння».

Отець Думітру Станілоае твердить, що «людина – це насамперед Слово-Особа громадська».

Слово – це витвір волі спілкування, що містить два аспекти: аспект мислення та аспект динаміки. «Тоді, коли суб'єкти спілкування знаходяться в тому самому онтологічному плані, можливості порозумітись та взаємно збагатити залежать від мовлення». У такому плані аспект динаміки веде неодмінно до єднання, головню тоді, коли людина пояснюється яко Божою подобою, а місце, у котрому «спілкування стає причащенням, у значенні дарування духовних цінностей ближньому, стає співістотною якістю людського життя».

Саме тому наші богослужіння відправляються двомовно, румунською та українською мовою, і можна визначити це в духовенському значенні, яко спілкування для єднання в причащенні.

Це відбувається тільки тоді, коли людей єднає віросповідання, коли визнають силу любові та єство Ісуса Христа поза бар'єрами мови, коли пізнають і поважають своїх сусідів, односельчан за критеріями душевних якостей, характеру та гідності, у душі вислову «твоя віра залежить від твого діла».

Історія й культура Православної Церкви, поза географічними чи іншими межами, інтегрувалась органічними зв'язками, присутніми достатньою мірою в історії та культурі Румунії й України. Вони тривають і досі встановленням нових дипломатичних відносин, головню укладанням «Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Румунією та Україною» з 2 липня 1997 року.

Як православні, вважаємо, що онтологічне перевизначення людини є можливе тільки в Церкві, яко єдине місце, де можна віднайти автентичні віхи буття в реальному й щільному єднанні священика зі своєю паствою. Цей внутрішній мир удосконалюється протягом двотисячної спільної історії на підставі спільної віри, любові, мудрості, порозуміння.

Громада Дарманешть Сучавського повіту, звідки я приїхав, уперше атестована в документі «Грамота воеводи Романа I Мушата (1375–1391), з числа 10 березня 1391 року, котрим государ дарує Йонашу Хороброму три селища поблизу ріки Серету».

Парафія Дарманешть заслужила особливе оцінення Регіонального бюро міжкордонного співробітництва із Сучави. Будучи багатоетнічною, наша парафія розгортає постійно, за посередництва Культурного центру в м. Сучаві, міжнародні партнерські діяння із членами румунсько-українських громад України.

Ці зв'язки закріпились протягом вагомих історичних відносин. Коли говоримо про Православ'є, то насамперед говоримо про Штефана Великого та першу його любов – дружину Євдокію (Овдотію) Олелкович (+1467) з Києва, особистість визначної генеалогії та відповідних нащадків.

Православ'є стало головною дорогою національного єднання і румунів, і українців, захищаючи їх від намірів культурного анексування з боку сусідів – католиків і мусульман.

У досягненні своїх політичних цілей, у зближенні з Києвом та Москвою, релігійні відносини-зв'язки відіграли вагому роль. Подружжя Штефана Великого та Євдокії з Києва в 1463 році вбачалось яко наміром здійснення спільного фронту проти католицької експансії. Тим пояснюється й зацікавленість Молдавського воеводи в долі рутенського (українського) православного населення в тодішньому королівстві Польщі. Потрібно пригадати, що для потреб православного населення Покуття священики висвячувались у Краї Молдавії. Недаремно Штефана Великого вважали «покровителем Православ'я українських земель під володінням польських католиків».

Під сильним натиском папської церкви здійснено при кінці шістнадцятого століття так звану унію, компромісний варіант між православним та католицьким віросповіданнями. Таким чином відірвано частину православних українців від Православ'я, головно тих, котрі були підлеглими польському королівству з різних причин.

У захищенні Православ'я від натисків католицизму, протестантизму та ісламу головну роль зіграли Сповіді про віросповідання представників Східного Православ'я. Визначається з-поміж них яскравим світлом «Сповідь про віросповідання» Петра Могили. Син молдавського воєводи Симеона Могили отримав глибоку освіту під наставництвом відомих викладачів Львівського православного братства. Після паломницької подорожі до Печерської Лаври (між 1622 та 1627 роками) у 1627-му був постриженим у ченці й за короткий час удостоєний почесною архимандрита (1627). Звідси посідає на митрополичий престол у Києві.

Петро Могила підтримував плідні стосунки з митрополією Молдавії. Свого часу вплив цього принца-ієрарха на консолідацію європейського Православ'я був надзвичайним. Наприклад, в 1642 році Яський синод ухвалив «Сповідь Православ'я» як великий внесок до історії нашого віросповідання.

Школу Православ'я, засновану ним при Печерській Лаврі, король Польщі Владислав визнав коледжем Богослов'я, а православні отримали право на друкарні, братства, лікарні, їм повернули церкви, забрані уніатами.

Київський коледж Богослов'я за короткий час отримує статус Академії і стає найголовнішим центром освіти не тільки для України, а й для цілого Сходу Європи. Тут навчався й Паїсій Величковський, із 1779 року наставник монастиря Нямцу в справах монашеського життя в Молдавії, де запроваджує ісихазм та афонський обряд. Є посвяченим Румунською Православною Церквою від 1992 року, святкування – 15 жовтня.

Моці Святої Теодори із Сігли (Румунія) вшановуються в Печерській Лаврі яко Святої Теодори (Феодори) з Карпат.

Обов'язково потрібно пригадати про важливу роль в захисті Православ'я, яку відіграли козаки, православні братства та багато представників української шляхти, на чолі котрої ярко висвітлюється постать Костянтина Острозького. Вони, козаки, вибороли в польського короля Владислава IV вагомі гарантії для Православної Церкви.

На закінчення потрібно підкреслити факт, що сьогодні існує можливість почути святе Богослужіння румунською мовою в Україні та українською мовою в Румунії, а це відкриває нові перспективи в братських відносинах обох народів.

СЛАВА БОГУ! АМІНЬ.

СТЕНОГРАМА ВИСТУПІВ УЧАСНИКІВ (ВИТЯГ)

Директор департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України, кандидат політичних наук **Андрій Юраш** наголосив на тому, що багато в чому етнополітичні проблемні питання, які виникають на Буковині чи на Закарпатті, є наслідком свідомої політики Радянського Союзу: щоби «з одного боку, максимально забезпечити меншини, які мешкають у місцях компактного проживання, усіма можливостями для самореалізації, та водночас певною мірою ізолювати їх від загальних процесів які відбуваються на територіях держав, у рамках яких вони існують». Тож ключове завдання української держави – змінити цю концепцію, інтегрувати меншини саме в український контекст, в українську реальність та український порядок денний.

Він також звернув увагу на диспропорції у підтримці Румунією румунської меншини в Україні й Україною – української меншини в Румунії. Крім того, існує проблема неспівмірності видатків румунської сторони на українську меншину в Румунії, які значно менші, ніж підтримка Україною румунської меншини.

Теоділ Рендюк, Надзвичайний і Повноважний Посланник України, у своїй доповіді «**Українці в Румунії й у Республіці Молдова та румуни й молдовани в Україні: порівняльний аналіз**» звернув увагу учасників заходу на те, що в Республіці Молдова та в Румунії спостерігається стійкий тренд до зменшення кількості українців: *«Ще 15 років тому в Республіці Молдова було 630 тис. українців. За 15 років кількість українців зменшилася на 100 тис. Зростає трудова міграція за кордон, є й демографічні проблеми. У Румунії, куди я приїхав в 1992 році, ми відкрили посольство. За рік до того був проведений референдум (1991), який зафіксував 64 500 українців у Румунії. Через 25 років їх стало 52 тис., тобто на 12 тис. менше».*

Теоділ Рендюк також підкреслив, що, на його думку, відзначаються деякі ознаки того, що румуномовне населення може стати джерелом небезпеки для двосторонніх відносин України й Республіки Молдова. Але на сьогодні реальної загрози відкритого сепаратизму немає.

Він нагадав, що однією з важливих проблем у відносинах між Україною та Румунією є питання видачі румунською стороною громадянам України паспортів, що є порушенням українського законодавства, але не суперечить Конституції та законам Румунії: *«Якщо ця проблема не буде вирішена, дійдемо до такої ситуації, яка була в Криму 2014 року. Якщо набереться необхідна критична маса для голосування на ймовірному референдумі, можемо мати, на жаль, негативні наслідки в Західних і Південно-Західних регіонах України».*

Вадим Васютинський, головний науковий співробітник лабораторії психології мас та спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, доктор психологічних наук, у доповіді «Румуни й молдовани в Україні: проблеми ідентичності» висловив таку думку: *«у проблемах етнічної свідомості центральним є не питання політичної належності, не питання громадянства. Це все дуже важливі речі, але вони вторинні порівняно з питанням ідентичності. Ідентичність – ким люди почуваються, ким хочуть бути й до якої групи вони себе хочуть зараховувати».*

Доповідач акцентував увагу на тому, що отримання українською молоддю румунського походження румунських паспортів є не патріотичним покликом, а суто прагматичним вибором, який іноді надміру політизується. Водночас головне питання української держави: *«Як знайти формулу співвідношення мови, культури, інформації, ментальності, щоб українсько-румунська та українсько-молдовська більшість громадян була задоволена?»*

Андрій Волошин, експерт з питань українсько-румунських відносин, Центр стратегічного партнерства, у виступі «Румунська меншина України. Стан та ідентифікація» відзначив, що хоча основна увага держави приділяється національним меншинам, які мешкають у прикордонних регіонах, однак більше уваги потрібно приділити меншинам, які проживають на Півдні та Сході України. Наприклад, в інших регіонах України проживає загалом близько 66 тис. молдован, про яких часто забувають.

Валентина Борисенко, завідувач відділу архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, доктор історичних наук, професор, у доповіді «Стратегія інтеграції національних меншин та етнічних груп в українське суспільство» акцентувала увагу, що етнічна карта України була частково сфальсифікована радянською владою у 20-ті роки ХХ ст., що й заклало внутрішні

суперечності, які сьогодні використовують антиукраїнськи налаштовані групи. Українському народу притаманна толерантність до інших етносів, і ця традиція *«дуже сильно закорінена, оскільки так історично склалося, що Україна була на перехресті руху народів»*.

Дослідниця також звернула увагу, що деякі політики штучно реанімують міф про 140 народів України, записуючи до цього переліку спільноти, які не вважалися окремими національностями (зокрема – гуцули, бойки, лемки, пінчуки): *«Якщо ми відкриємо етнічний довідник, то побачимо, що близько 80 одиниць серед тих «народів» України переважно становлять мігранти радянського часу чисельністю від 1–3 до сотні осіб. Зокрема, алеути – 6 осіб, юкагіри (це все народи Півночі) – 12 осіб, євреї середньоазіатські – 13, ітельмени – 18, тофалари – 18, долгани – 26, енци – 1 був, а тепер уже 26. Нганасани – був 1 (у 1989 році), стало 26. Не думаю, що є потреба перераховувати всі 80 – якщо їм тут сподобалось, то хай собі живуть на здоров'я, і ми раді їх вітати»*.

Також, на її думку, на статус національних меншин в Україні можуть претендувати лише 5 груп – молдовани, румуни, росіяни, болгари, угорці.

Крім того, поняття корінних народів, незважаючи на його закріпленість в українському законодавстві, не можна застосовувати в українському контексті, а подальша дискусія навколо цього буде призводити лише до міжнаціональної напруги: *«Ми вже маємо такі прояви. У Маріупольському університеті тиждень тому відбувся круглий стіл із цих питань, і радикальні представники греків виступали й казали: «Ніяких українців тут не було, це наша вільна територія. Ми корінний народ... давайте нам національну культурну автономію»*.

Сергій Пирожков, віце-президент Національної академії наук України, академік, доктор економічних наук, професор, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова (2007–2014), у своєму виступі звернув увагу на те, що в Україні питання відносин між сусідніми країнами часто випадає із загального геополітичного контексту. Він зазначив, що в Молдові проживає близько 90 тис. українців переважно на території Придністровської Молдовської Республіки, але з огляду на те, що ПІМР є невизнаним утворенням, повноцінна реалізація їхніх політичних та культурних прав викликає занепокоєння. Дуже багато українців на цих територіях мають український паспорт, однак їхні можливості брати участь у

виборах обмежені, «оскільки, відповідно до українського законодавства, голосувати можна тільки на території дипломатичних місій. У нас у Молдові дві: Посольство в Кишиневі та Консульство в Бельцях. На території ПМР таких представництв немає, зокрема й через позицію Молдови». Незважаючи на таку велику кількість українців у Республіці Молдова та їх автохтонність на цих територіях, молдовський уряд не докладає помітних зусиль для забезпечення культурних потреб української меншини: «тому Україна має проводити активнішу політику підтримки української меншини в Республіці Молдова й у Румунії... Без підтримки України там не буде розвиватись українська культура, українська духовність».

Володимир Євтух, директор Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, доктор історичних наук, професор, акцентував увагу на інституційній слабкості України, що ускладнює формування стратегій у сфері етнополітики та реалізації відповідної державної політики. Він зазначив, що інтеграція етнічних меншин може відбуватися через прийняття українства, через мову, але головне – через соціальні процеси. Він також звернув увагу, що молодь та молодіжні організації є одним із ключових елементів сприяння в пошуку ефективних міжетнічних відносин.

Віталій Нахманович, провідний науковий співробітник музею історії Києва, підкреслив що Україна не має як таких проблем із різними етнічними меншинами, у тому числі з румунською та молдовською, але виникають питання щодо окремих аспектів політики Румунії та Республіки Молдова.

Наталія Нечаєва-Юрійчук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, кандидат історичних наук, представила спільну з А. М. Круглашовим доповідь «**Зовнішні та внутрішні чинники дестабілізації міжетнічних взаємин у Чернівецькій області**», у якій розглянуто соціально-економічні чинники дедалі більшої трудової міграції в Чернівецькій області й міжкультурних та ідентифікаційних впливів, які приносить ця міграція. Масове незадоволення проведеними в державі реформами у всіх сферах суспільного життя також активно впливають на етнополітичну ситуацію в області. У своєму виступі Н. В. Нечаєва-Юрійчук проаналізувала етноконфесійні чинники впливу на міжетнічні взаємини в області, зокрема протестантського руху та діяльності Української Православної

Церкви Московського патріархату в Чернівецькій області. Також звернула увагу на наявність у державній етнонаціональній політиці дефіциту сучасної нормативно-правової бази, яка б регулювала політику держави і її вплив на цю сферу; підкреслила інституційну слабкість через відсутність відповідних національних державних органів та їх представництва на регіональному рівні; кадрову слабкість етнополітики на національному та регіональному рівнях.

Микола Ожеван, головний науковий співробітник відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства НІСД, заслужений діяч науки й техніки, доктор філософських наук, професор, у доповіді «**Примара «Великої Румунії» як виклик добросусідським українсько-румунським відносинам**» проаналізував основні історичні етапи становлення сучасних кордонів Румунської держави, особливо стосовно україно-румунського кордону, та конструювання румунської ідентичності як політичного утворення. Також відзначив покращення україно-румунських стосунків, яке випливає, зокрема, і з членства Румунії в НАТО. Доповідач також позитивно відзначив характерне для румунського суспільства шанобливе ставлення до національної еліти, з якого українській стороні варто брати приклад. Торкнувся окремих аспектів проблеми подвійного громадянства в україно-румунських відносинах, невирішення якого становить потенційну загрозу Україні та добросусідським україно-румунським відносинам. Торкнувся трагічних питань історичного минулого – радянського терору в Чернівецькій області, а також ймовірності дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в області у зв'язку з програмою заходів відзначення сторіччя від моменту створення Великої Румунії.

Тетяна Черненко, завідувач відділу гуманітарної безпеки НІСД, кандидат філософських наук, у доповіді «**Проблеми навчання мовами нацменшин: до співпраці через діалог**» звернула увагу на суспільний і міжнародний резонанс ст. 7 «Мова освіти» нового рамкового Закону України «Про освіту». Відзначила наявність у законі низки новаторських положень, а також розкрила основні зміни підходу до мов викладання в українській освіті. Водночас, як акцентовано у виступі, критика оновленого підходу до мов в українській освіті походить переважно не з України, а від офіційних органів і представників сусідніх держав, Румунії зокрема. Доповідач спростила тези щодо дискримінації національних меншин і наголосила на необхідності змін у підходах до використання мов в українській

освіті, що зумовлено потребами загальнонаціональної інтеграції та зміцнення національної ідентичності в українському суспільстві.

Також нагальною є потреба законодавчого врегулювання мовної сфери України, що зумовлено визнанням неконституційним Законом України «Про засади державної мовної політики» (т. зв. закон «Ківа-лова-Колесніченка»). Тож важливим на сучасному етапі є ухвалення нових якісних законів «Про державну мову» і «Про мови національних меншин», які б гарантували збереження мовної й культурної самобутності національних меншин, повною мірою забезпечуючи належне функціонування державної мови на всій території України. Робота над такими законопроектами має відбуватися із залученням широкого кола експертів та профільних фахівців найвищого кваліфікаційного рівня і базуватися на міжнародному досвіді.

У дискусії **В'ячеслав Кушнір**, декан факультету історії та філософії Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, доктор історичних наук, заслужений працівник освіти України, звернув увагу на питання ідентичності, зокрема на розмитість ідентичностей, яка є характерною для прикордонних територій. Відзначив небезпеку сучасних тенденцій створення новітніх ідентичностей, зокрема в Придністров'ї, русинської проблеми. Протидії цим процесам перешкоджають зняття у вищих навчальних закладах спеціальності «етнологія», а відтак – відсутність фахівців для дослідження відповідних етнополітичних процесів в українському суспільстві, а також брак відповідної наукової та джерельної бази протидії цим загрозам.

Анатолій Попеску, представник громадської організації «Одеська обласна національно-культурна румунська асоціація «Бессарабія», у своєму виступі спростував тезу про відсутність підтримки курсу на європейську інтеграцію та євроатлантичну співпрацю України з боку румунської та молдовської громади. На підтвердження своєї позиції зачитав витяг Резолюції Форуму румунської громади півдня Бессарабії (від 2014 року), у якій також задекларована підтримка територіальної цілісності України та прагнення інтенсифікації тристоронньої співпраці України, Румунії й Молдови на благо всіх трьох держав. Також доповідач розкрив основні особливості румунської етномовної спільності та ключові позиції щодо використання румунської мови в освітній сфері та недоцільність з боку української сторони використовувати молдовську мову в освіті України. Попеску А. С. ініціював звернення до Президента України з пропозицією

інтегрувати навчальну програму молдовською мовою до навчальної програми румунською мовою.

Анатолій Фетеску, президент Всеукраїнської національно-культурної молдавської Асоціації, закликав до виваженої позиції щодо питань національних спільнот, а також проблем ідентичності молдовської та румунської меншини, їх мовної ідентифікації та її застосування в освітній системі. Закликав до інтенсифікації державної підтримки національних спільнот, молдовської громади зокрема. У контексті висловленого Фетеску А. С. наголосив на необхідності створення центрального органу державної влади для формування й реалізації державної політики щодо національних спільнот.

Микола Палінчак, декан факультету міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, звернув увагу на наявність значного потенціалу прикордонних етнічних громад у транскордонній співпраці, поглибленні співпраці України з сусідніми країнами. З-поміж іншого, активна участь у прикордонних проектах здатна зняти ту напругу, яка виникла за багато років.

Юлія Тищенко, керівник програми підтримки демократичних процесів Українського незалежного центру політичних досліджень, наголосила на важливості зосереджуватись не на примарах минулого, а на можливостях співпраці та висловила сподівання, що стратегічна співпраця буде налагоджена. Вона акцентувала увагу на необхідності активнішого звернення України до нагальних потреб прикордонних територій з метою збереження внутрішньополітичної злагоди та інтеграції українського суспільства.

Підсумовуючи роботу круглого столу, директор НІСД Р. Павленко зазначив необхідність подальшої співпраці, спрямованої на продовження дискусії щодо інтеграції українського суспільства та посилення національної єдності.

Наукове видання

Юлія Анатоліївна ТИЩЕНКО
Анатолій Миколайович КРУГЛАШОВ
Владислава Олегівна БАКАЛЬЧУК
Світлана Володимирівна ДУБОВА
Наталія Вікторівна НЕЧАЄВА-ЮРІЙЧУК

**РУМУНСЬКА ТА МОЛДОВСЬКА
НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ:
СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ**

Збірник науково-експертних матеріалів

За науковою редакцією *Ю. А. Тищенко*

Відповідальний за видання *А. Ю. Іщенко*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 2,75.
Наклад 150 пр. Зам. ...
Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень,
вул. Пирогова, 7А, Київ, 01030
Тел./факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua
<http://www.niss.gov.ua>

ПП «Видавництво Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 271 від 07.12.2000 р.
вул. Шутова, 13Б, Київ, 03067
www.fenixprint.com.ua